

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2024

17

HISTORY

Journal of the University of Latvia

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

Journal of the University of Latvia

HISTORY

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2024, 17

Journal of the University of Latvia

HISTORY

Dibinātājs Latvijas Universitāte (reģistrācijas Nr. 90000076669)

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” ir žurnāla “Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki” turpinājums. Šis laidieni ir minētā žurnāla 112. numurs.

Galvenā redaktore **Kristine Beķere** – *Dr. hist.*, Latvijas Universitāte

Zinātniskā sekretāre **Ginta Ieva Bikše** – *Mg. hist.*, Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija:

Ammons Českis – *Ph. D.*, Glāzgovas Universitātes Sociālo un politisko zinātņu skolas lektors
Centrāleiropas un Austrumeiropas studijās

Anderss Frejmarks – *Ph. D.*, Linneja Universitātes Mākslu un humanitāro zinātņu fakultātes
asociētais profesors

Aleksandrs Ivanovs – *Dr. hist.*, Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes profesors

Ēriks Jēkabsons – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors

Valda Kļava – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētā profesore, VFF dekāne

Samuels Kruižinga – *Ph. D.*, Amsterdamas Universitātes docents mūsdienu vēsturē

Mati Laurs – *Ph. D.*, Tartu Universitātes Mākslu un humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Andris Levāns – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Alans Marejs – *Ph. D.*, Līdsas Universitātes Mākslu fakultātes vecākais pasniedzējs

Silviu Miloiu – *Dr. habil. hist.*, Valahijas Universitātes profesors, Rumānijas Ziemeļu un Baltijas
studiju asociācijas prezidents

Torbens K. Nilsens – *Ph. D.*, Olborgas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors

Tomašs Pudlockis – *Ph. D.*, Jageloņu Universitātes Vēstures institūta asociētais profesors

Andrijs Rukkass – *Dr. hist.*, Tarasa Ševčenko Kijevas Nacionālās universitātes Vēstures fakultātes
asociētais profesors

Inese Runce – *Dr. hist.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece

Jurijs Šložkins – *Ph. D.*, Kalifornijas Universitātes (Bērkli) profesors, Oksfordas Universitātes
Sv. Edmunda koledžas vadošais pētnieks

Aivars Stranga – *Dr. habil. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors

Andris Šnē – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Jānis Taurēns – *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors

Jons Vaičēnonis – *Dr. hist.*, Vītauta Dižā Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Bredlijs Vudvorts – *Ph. D.*, Ņūheivenas Universitātes Mākslu un zinātņu koledžas asociētais
profesors

Žurnāls ir iekļauts SCOPUS datubāzē (no 2023. gada) un EBSCO datubāzē “Central & Eastern European Academic Source” (no 2016. gada).

Literārā redaktore **Ruta Puriņa**

Anģļu valodas teksta redaktore **Andra Damberga**

Vāka dizainu veidojusi **Baiba Lazdiņa**

Maketētāja **Ineta Priga**

Adrese: “Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture”, LU Vēstures un filozofijas fakultāte. Telefons:
+ 371 67034992; Aspazijas bulvāris 5, Rīga, Latvija, LV-1050

Visi žurnāla raksti ir anonīmi recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja. Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

Par publicēšanai nepieņemtiem manuskriptiem redakcija paskaidrojums nesniedz. Par žurnālā ievietoto citātu atbilstību oriģinālam atbild autori.

Žurnāla interneta vietne: <https://journal.lu.lv/luzv/>

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

© Latvijas Universitāte, 2024

ISSN 2500-9621 (drukāts)

ISSN 2592-9593 (elektronisks)

<https://doi.org/10.22364/luzv.17>

Established by University of Latvia (Registration No. 90000076669)

“Journal of the University of Latvia. History” is a continuation of the journal “History of Latvia. Modern and Contemporary Period”. The current journal is the 112th volume of the series.

General Editor **Kristīne Beķere** – Dr. hist., University of Latvia

Scientific Secretary **Ginta Ieva Bikše** – Mg. hist., University of Latvia

Editorial Board:

Ammon Cheskin – Ph. D., Lecturer in Central and East European Studies, School of Social and Political Sciences, University of Glasgow, United Kingdom

Anders Fröjmark – Ph. D., Associate Professor, Faculty of Arts and Humanities, Linnaeus University, Sweden

Aleksandrs Ivanovs – Dr. hist., Professor, Faculty of Humanities, University of Daugavpils, Latvia

Ēriks Jēkabsons – Dr. hist., Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Latvia

Valda Kļava – Dr. hist., Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Dean of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Latvia

Samuēl Kruizinga – Ph. D., Assistant Professor in Contemporary History, University of Amsterdam, Netherlands

Mati Laur – Ph. D., Professor, Faculty of Arts and Humanities, University of Tartu, Estonia

Andris Levāns – Dr. hist., Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Latvia

Silviu Miloiu – Dr. habil. hist., Professor, University of Valachia, President, Romanian Association for Baltic and Nordic Studies, Romania

Alan Murray – Senior Lecturer, Faculty of Arts, University of Leeds, United Kingdom

Torben K. Nielsen – Ph. D., Associate Professor, Faculty of Social Sciences, University of Aalborg, Denmark

Tomasz Pudłocki – Ph. D., Associate Professor, Institute of History, Jagiellonian University, Poland

Andrij Rukkas – Dr. hist., Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Inese Runce – Dr. hist., Leading Researcher, Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia, Latvia

Yuri Slezkine – Ph. D., Professor of the Graduate School at the University of California, Berkeley, Senior Research Fellow, St. Edmund Hall, University of Oxford, United Kingdom

Aivars Stranga – Dr. habil. hist., Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Latvia

Andris Šnē – Dr. hist., Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Latvia

Jānis Taurēns – Dr. hist., Associate Professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, Latvia

Jonas Vaičėnionis – Dr. hist., Professor, Faculty of Humanities, Vytautas Magnus University, Lithuania

Bradley Woodworth – Ph. D., Assistant Professor, College of Arts and Sciences, University of New Haven, USA

“Journal of the University of Latvia. History” is indexed in SCOPUS (since 2023) and in EBSCO database (Central & Eastern European Academic Source, since 2016).

Literary editor **Ruta Puriņa**

English language editor **Andra Damberga**

Cover design **Baiba Lazdiņa**

Layout designer **Ineta Priga**

Address: “Journal of the University of Latvia. History”, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia. Tel.: +371 67034992; Aspazijas bulvāris 5, Riga, Latvia, LV-1050

All the papers published in the present volume have been subjected to double blind peer review. No part of the volume may be reproduced in any form without the written permission of the publisher. When quoting, the reference to the original publication is mandatory. Editorial board does not provide commentary regarding articles rejected for publication. Correspondence of the quotes published in the current journal to the original texts is the responsibility of authors.

Free access: <https://journal.lu.lv/luzv/>

The “Journal of the University of Latvia. History” is an open access journal licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

© University of Latvia, 2024

ISSN 2500-9621 (print)

ISSN 2592-9593 (online)

<https://doi.org/10.22364/luzv.17>

Saturs / Contents

Redaktora sleja	9
Editorial	11
Raksti	
Articles	13
Laura Kļaviņa	
Iskolata režīma īstenotie aresti un deportācija Vidzemē 1918. gada februārī: Smiltenes un tās apkārtnes iedzīvotāju pieredzētais	
<i>Arrests and Deportation in Vidzeme Carried Out by Iskolat Regime in February 1918: Experience of Inhabitants of Smiltene and Its Surroundings</i>	15
Kestutis Kilinskas	
Supplying the Lithuanian Army with Weapons in War Against Bolsheviks and Bermond-Avalov Formations in 1919 at the Clash of Interests Between the Entente and Germany	
<i>Lietuvas armijas apgāde ar ieročiem karā pret boļševikiem un Bermonda-Avalova karaspēku 1919. gadā, saduroties Entantes un Vācijas interesēm</i>	30
Geoffrey Swain	
Lady Muriel Paget's Mission to Daugavpils (Part I)	
<i>Lēdijas Mjūrielas Peidžetas palīdzības misija Daugavpilī (1. daļa)</i>	47
Bogdan-Alexandru Schipor	
Grigore Niculescu-Buzești, Chargé d'Affaires of Romania in Riga During the Years Fateful for the Baltic States, 1939–1940	
<i>Grigore Nikulesku-Buzești – Rumānijas pilnvarotais lietvedis Rīgā Baltijas valstīm liktenīgajos gados, 1939–1940</i>	66

Vēstures avoti

Historical Sources	81
--------------------------	----

Baiba Pazāne

Ērgļu latviešu pareizticīgās draudzes virspriestera Jāņa Plauža ziņojums Rīgas Eparhijas pārvaldei par Ērgļu baznīcas un draudzes stāvokli pēc kaujām Ērgļu un Vietalvas apkārtnē 1944. gada augustā

<i>Report by Jānis Plaudis, the Priest of Ērgļi Orthodox Parish, to Riga Eparchy About the Situation of Church and Parish of Ērgļi After the Battles in the Vicinity of Ērgļi and Vietlava in August 1944</i>	83
---	----

Recenzijas

Reviews	91
---------------	----

Sanita Osipova. Kāpēc ir nozīmīgi profesionālam vēsturniekam rakstīt mācību grāmatu nozares vēsturē?

Recenzija par grāmatu: Guntis Zemītis. Drošības aspekti Latvijas vēsturē. Rīga 2023, 591 lpp. ISBN 978-9934-18-958-6	93
--	----

Ieva Pigozne. Latviešu apģērba vēsturei nozīmīgs izdevums

Recenzija par grāmatu: Jansone Aija, Viksna Inga. Visas manas dižas drānas. Kuldīgas apkārtnes 19. gs. apģērba vēsture. Kuldīga 2023. 272. lpp. ISBN 978-9934-9167-0-0	99
--	----

Ēriks Jēkabsons. Skats no malas uz Latvijas vēsturi

Recenzija par grāmatu: Vojcehs Materskis. Vēsturisko zemju atmiņa. Latvijas–padomju/Krievijas teritoriālais strīds 1917–2007 [2020]. (Wojciech Materski. Pamięć ziem historycznych. Łotewsko-sowiecki/rosyjski spór terytorialny 1917–2007 [2020]. Warszawa 2022, ss. 343. ISBN 978-83-66819-29-0)	104
--	-----

Ziņas par autoriem

About Authors	111
---------------------	-----

2024. gada pirmajā numurā publicētie pētījumi veltīti militāru konfliktu atsevišķiem aspektiem – tie atspoguļo civiliedzīvotāju pārdzīvojumus, ierastās ikdienas vietā saskaroties ar kara šausmām un represijām, apraksta palīdzības organizāciju centienus atvieglot karā cietušo stāvokli, kā arī analizē izaicinājumu nodrošināt kaujām vajadzīgo bruņojumu un attēlo diplomātisko aprindu specifisko skatījumu uz starptautiskiem konfliktiem. Trīs no šajā numurā iekļautajiem rakstiem aplūko Latvijas un Lietuvas pieredzi Pirmā pasaules kara nobeiguma posmā un Neatkarības kara laikā, bet viens raksts un avota publikācija veltīti Otrā pasaules kara notikumiem.

Nu jau tradicionāli katrā žurnāla numurā piedāvājam lasītājiem vienu rakstu, kas veidots uz nesen aizstāvēta maģistra darba pamata. Šajā numurā tas ir Lauras Kļaviņas pētījums par Iskolata režīma Vidzemē represīvās politikas kulmināciju – civiliedzīvotāju arestiem un deportēšanu uz Maskavu un Jekaterinburgu 1918. gada februārī. Autore izseko deportēto Smiltenes apkārtnes iedzīvotāju arestēšanas un pārvietošanas procesiem, kā arī raksturo apstākļus izsūtījumā un, visbeidzot, – atbrīvošanu un atgriešanos dzimtenē.

Lietuviešu pētnieks Kēstutis Ķilinsks Lietuvas Neatkarības kara procesus aplūko no specifiska skatu punkta, izsekojot nupat nodibinātās Lietuvas Republikas mēģinājumus 1919. gadā nodrošināt savu armiju ar kaujām nepieciešamajiem ieročiem un municiju, apģērbu un pārtiku, lūdzot un saņemot šos materiālus no abām karojošajām pusēm – Vācijas un Antantes valstīm. Šis pētījums lieliski atspoguļo ieroču piegāžu tiešo saistību ar piegādātājas valsts ārpolitisko interešu izmaiņām; šo tendenci spilgti novērojam arī šodien saistībā ar ieroču piegādēm Ukrainai.

Glāzgovas Universitātes emeritētā profesora Džefrija Svaina apjomīgo pētījumu par lēdijas Mjūrielas Peidžetas misijas darbību Daugavpili no 1920. līdz 1922. gadam publicējam divos turpinājumos. Šajā numurā publicēta pētījuma pirmā daļa, kas aplūko misijas izveidošanu Daugavpili un lēdijas Mjūrielas centienus atrast visefektīvāko veidu, kā palīdzēt ilgstošajā karadarbībā smagi cietušajai Latvijas sabiedrībai, īpaši tās vismazāk aizsargātajai daļai – bērniem. Otrajā noslēdzošajā daļā, kas tiks publicēta nākamajā žurnāla numurā 2024. gada nogalē, autors detalizēti pievēršas sarežģītajam attiecībām starp misiju un tās galveno finansiālo atbalstītāju, starptautisko organizāciju “Fonds “Glābiet bērnus”” (*Save the Children Fund*) un abu iesaisīto pušu atšķirīgajai izpratnei par palīdzības darba būtību.

Rumāņu pētnieka Bogdana Aleksandra Skipora raksts savukārt piedāvā interesantu un Latvijas lasītājam neierastu skatījumu uz Otrā pasaules kara sākuma notikumiem Latvijā, attēlojot tos caur Rīgā rezidējošā rumāņu diplomāta Grigores Nikulesku-Buzešti skatījuma prizmu. Savās telegrammās, kuras sūtītas uz Bukaresti un kuras rakstā analizē autors, rumāņu diplomāts lieliski

atklāj gan Latvijas sabiedrībā valdošos noskaņojumus 1939. gada nogalē un 1940. gadā, gan arī Padomju Savienības veiktās Baltijas valstu aneksijas norisi.

Īpašs un savā šķietamajā vienkāršībā ārkārtīgi uzrunājošs ir šajā numurā publicētais vēstures avots – Ērgļu latviešu pareizticīgās draudzes virspriestera Jāņa Plauža ziņojums Rīgas Eparhijas pārvaldei, kurā autors raksturo situāciju Ērgļos un to apkārtnē pēc intensīvajām kaujām šajā reģionā 1944. gada augustā. Ziņojumu publicēšanai sagatavojusi Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante Baiba Pazāne. Tajā J. Plaudis dzīvi attēlo aktīvās karadarbības pēkšņo ielaušanos civiliedzīvotāju ikdienā, ar to saistītos emocionālos satricinājumus, zaudētās dzīvības, materiālos postījumus un – visspilgtāk – kara radīto haosu, nedrošību un bailes.

Žurnālu noslēdz recenzijas par trim nesen iznākušiem, saturiski ļoti dažādiem pētījumiem – akadēmiķa Gunta Zemīša sastādīto mācību grāmatu, kas veltīta drošības aspektiem Latvijas vēsturē, apgērba vēstures pētnieču Aijas Jansones un Ingas Viksnas pētījumu Latvijas tradicionālā apgērba vēsturē, kā arī Polijā izdotu poļu pētnieka Wojceha Materska grāmatu par Latvijas un Krievijas robežjautājumu vēsturiskā kontekstā.

Kristīne Beķere

The studies published in the first issue of 2024 focus on particular aspects of military conflicts: they reflect the experiences of civilians, as they face the horrors of war and repressions in their everyday lives, describe the efforts of aid organisations to alleviate the situation of war victims, analyse the challenge of providing the necessary armaments for combat, and portray the specific perspectives of the diplomatic community on international conflicts. Three of the articles in the current journal are dedicated to the experiences of Latvia and Lithuania during the final stages of the First World War and the War of Independence, while one article and a source publication focus on the Second World War.

Traditionally, we offer our readers one article in each issue of the journal, which is based on a recently defended master's thesis. In this issue, it is the research by Laura Kļaviņa on the culmination of the repressive policy exerted by *Iskolat* regime in Vidzeme – the arrests and deportation of civilians to Moscow and Ekaterinburg in February 1918. The author traces the processes of arrest and relocation of the deported inhabitants of Smiltene area, describes the conditions in deportation and, ultimately, their liberation and return to their homeland.

Lithuanian researcher Kestutis Kilinskas examines the processes of the Lithuanian War of Independence from a specific perspective, tracing the attempts of the newly founded Republic of Lithuania in 1919 to provide its army with weapons and ammunition, clothing and food, requesting and receiving these materials from both belligerents – Germany and the Entente countries. This study perfectly illustrates the direct link between arms supplies and changes in the foreign policy interests of the supplying countries, a trend that we once again observe today in the case of arms supplies to Ukraine.

We are publishing the extensive study dedicated to the activities of Lady Muriel Paget's mission in Daugavpils from 1920 to 1922, implemented by Professor Emeritus Geoffrey Swain of the University of Glasgow – this material is released in two sequels. The current issue contains the first part of the study, which concerns the establishment of the mission in Daugavpils and reflects Lady Muriel's efforts to find the most effective way to help the Latvian society, which had suffered severely during the long war, especially seeking to aid the most vulnerable part of the society – the children. In the second and final part, which will be published in the next issue of the journal at the end of 2024, the author details the complex relationship between the mission and its main financial supporter, the international Save the Children Fund, and the perceptions of the nature of aid work, which differed between the two parties.

The Romanian researcher Bogdan Alexander Schipor offers an interesting and, for Latvian readers, unusual perspective on the events at the beginning of the Second World War in Latvia, depicting them through the prism of Romanian diplomat Grigore Niculescu-Buzești, who resided in Riga at the time. In his telegrams sent to Bucharest, which are analysed in the article, the Romanian diplomat reveals both the prevailing mood in Latvian society at the end of 1939 and in 1940, as well as the annexation course of the Baltic states by the Soviet Union.

A special, and in its apparent simplicity extremely appealing historical source published in this issue is the report of the head priest of the Latvian Orthodox parish of Ērgļi Jānis Plaudis to the Riga Eparchy Administration, wherein the author describes the situation in Ērgļi and its surroundings after the intense fighting in this region in August 1944. The report was prepared for publication by Baiba Pazāne, a doctoral student at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia. In the historical document, J. Plaudis vividly depicts the sudden intrusion of active warfare into the everyday lives of civilians, the associated emotional turmoil, loss of life, material damage and – most vividly – chaos, insecurity and fear created by the war.

The journal concludes with reviews of three recently published, very different studies – a textbook on security aspects of Latvian history by academician Guntis Zemītis, a study of Latvian traditional outfits by clothing history researchers Aija Jansone and Inga Viksna, and a book by Polish researcher Wojciech Materski on the border issue between Latvia and Russia in historical context, published in Poland.

Kristine Beķere

Raksti

Articles

Iskolata režīma īstenotie aresti un deportācija Vidzemē 1918. gada februārī: Smiltenes un tās apkārtnes iedzīvotāju pieredzētais

Arrests and Deportation in Vidzeme Carried Out by *Iskolat* Regime in February 1918: Experience of Inhabitants of Smiltene and Its Surroundings

Laura Kļaviņa, *Mg. hist.*

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja

Viduslaiku, jauno un jaunāko laiku vēstures nodaļas pētniece

E-pasts: laura.klavina@lnvm.lv

Rakstā aplūkoti Iskolata režīma īstenotie Vidzemes iedzīvotāju aresti un deportācija 1918. gada februārī, balstoties uz Smiltenes un tās apkārtnes iedzīvotāju pieredzēto. Analizētie piemēri ļauj ne vien rekonstruēt arestu un deportācijas norisi lokālā mērogā, bet arī izdarīt plašākus, vispārinošus secinājumus par šīs terora formas pamatojumu, metodēm un iesaistītajām personām. Pētījuma gaitā secināts, ka lēmums par deportāciju galvenokārt bija balstīts lielinieku ideoloģijā un bailēs no vācu represijām par iepriekšējos mēnešos īstenoto teroru. Būtiska loma bija arī 1905. gada revolūcijas pieredzei un kara propagandai, kas izplatīja baumas par Vācijas armijas varas darbiem okupētajās teritorijās.

Atslēgvārdi: Iskolats, lielinieku režīms, aresti, deportācija, Pirmais pasaules karš, Smiltene.

The paper describes the procedure of arrests and deportation in Smiltene and its surroundings carried out by *Iskolat* regime in February 1918. The examples analysed allow to reconstruct this event on a local scale, and, moreover, to make wider generalising conclusions about the motivation of this form of Bolshevik terror, methods, and the range of people involved. The author concludes that the decision of deportation mostly was based on the Bolshevik ideology and the fear of possible German repressions, also rooted in the experience of the 1905 Revolution and war propaganda, which spread rumours about the atrocities of German army in the occupied territories.

Keywords: Iskolat, Bolshevik regime, arrests, deportation, World War I, Smiltene.

Ievads

Pirmais pasaules karš un Februāra (Martha) revolūcija izraisīja būtiskas sociālas izmaiņas, kuru dēļ vairs nespēja funkcionēt ierastās tiesiskās un tikumiskās normas, sekmējot cilvēku savstarpējo attiecību brutalizāciju.¹ 1917. gadā pēc Februāra revolūcijas Krievijā varu formāli pārņēma Pagaidu valdība, kurai bija jārēķinās ar otru varas centru – Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomi. Sākās “divvaldības” periods, ko raksturoja haotiska cīņa par varu un līdzšinējo pārvaldes iestāžu likvidācija, to vietā nespējot izveidot pietiekami efektīvas jaunās iestādes. Šie procesi Latvijas neokupētajā daļā guva spēcīgu atbalsi: kara un revolūcijas izraisītais saimnieciskais un politiskais haoss, kā arī ilgstoši neatrisinātie sociālie jautājumi daļai sabiedrības neizbēgami bija padarījuši pievilcīgas radikālas politiskās idejas, tostarp lielniecismu.

1917. gada novembrī pēc apvērsuma Petrogradā arī Vidzemē (Valkas, Valmieras, Cēsu un vācu neokupētajā Rīgas apriņķa daļā) varu pakāpeniski pārņēma augustā izveidotā Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome ar tās izpildkomiteju jeb Iskolatu,² kas kļuva par centrālo civilās varas institūciju. Varas laiks bija samērā īss, tomēr Iskolats teju visās dzīves sfērās uzsāka plašas un radikālas reformas, ļaujot daļai Latvijas iedzīvotāju dzīvē iepazīt lielinieku režīmu. 1918. gada 18. februārī Vācijas armija pēc neveiksmīgajām miera sarunām Brestļitovskā atsāka karadarbību, okupējot plašas teritorijas, tostarp arī visu Vidzemi. Iesākoties vācu ofensīvai, uz Iskolata rikojuma pamata tika izdarīti “kontrrevolucionāru” aresti: lielinieki apcietināja un deportēja uz Krieviju vairākus simtus Vidzemes iedzīvotāju.

Deportācija bija Iskolata režīma represīvas politikas kulminācija. Šis lielinieku īstenotās terora formas izpēte ir būtiska no vairākiem aspektiem. Pirmkārt, tā atklāj

1917.–1918. gada lielinieku režīma īpatnības, kas bija raksturīgas Baltijas reģionam kopumā. Otrkārt, tās izpēte ļauj spriest arī par lielniecisma attīstību reģionā, ko sekmēja Pirmā pasaules kara beigām raksturīgais līdz tam pastāvējušo varas struktūru pakāpenisks sabrukums un jaunu, radikālu politisku alternatīvu nostiprināšanās. Latvijas teritorijā šie procesi ir redzami samērā ierobežotā telpā, taču ar neparastu intensitāti, tā padarot Latvijas gadījumu par sevišķi uzskatāmu piemēru. Un, treškārt, 1918. gada februārī notikušās iedzīvotāju deportācijas izpēte atklāj deportācijas kā komunistiskajā ideoloģijā balstītas represīvās metodes sākotni un liek mainīt uzskatu, ka pirmā iedzīvotāju masu deportācija no Baltijas valstīm ir norisinājusies vien 1941. gada 14. jūnijā.

Neraugoties uz temata aktualitāti, 1918. gada februārī notikušās Vidzemes iedzīvotāju deportācijas fakts joprojām ir maz zināms. Arī Iskolata darbības izpēte līdz šim nav nonākusi pētnieku uzmanības centrā, lai gan lielinieku režīms Vidzemē no 1917. gada novembra līdz 1918. gada februārim atspoguļo vienu no tā brīža Latvijas politiskās attīstības alternatīvām. Padomju okupācijas periodā tapušie pētījumi ir izteikti tendenciozi. Vēsturniekiem tolaik bija raksturīgi izvairīties vai noklusēt nepatīkamus jautājumus un “nedrošas” tēmas, tāpēc 1918. gada februārī notikusi deportācija nav pētīta. Tomēr Latvijā kopš 20. gs. 50. gadiem tika izdoti vairāki dokumentu krājumi, kas satur informāciju par dažādiem lielinieku darbības virzieniem un to politikas īpatnībām 1917.–1918. gadā. Starp tiem jāizceļ vēsturnieka Ausekļa Sprešļa sastādītais krājums,³ kurā publicēts arī Iskolata prezidija 1918. gada 18. februāra sēdes protokols ar lēmumu par iedzīvotāju deportāciju. Izdevuma beigās iekļauti komentāri, kas paskaidro protokolos esošo informāciju, taču skaidrojuma par deportāciju trūkst, tā apliecinot padomju historiogrāfijai

raksturīgo tendenci izkropļot vai pat pilnībā nepieļaut reālās situācijas maksimāli objektīvu atspoguļojumu.

Vienlaikus vispārēja rakstura darbi, kuros pievērsta uzmanība lielinieku režīmam un atsevišķiem tā darbības aspektiem 1917.–1918. gadā, parādījās trimdā.⁴ To noteica arī Aukstā kara radītā politiskā situācija, kuras ietekmē Rietumu vēstures zinātnē būtiska loma tika atvēlēta komunisma un tā vēstures pētniecībai. Iedzīvotāju deportācijai visplašāko uzmanību ir pievērsis publicists Ādolfs Šilde 1983. gadā publicētajā monogrāfijā,⁵ tomēr bez iespējas strādāt Latvijas arhīvos arī šis darbs būtiski jaunu informāciju nesniedz, to var vērtēt kā vispārīgu notikumu aprakstu.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 90. gados sākās padomju historiogrāfijas pārvērtēšana, mēģinājumi aizpildīt Latvijas vēstures baltos plankumus. Iskolata režīma īstenotās politikas izpētes kontekstā sevišķi pozitīvi vērtējams vēsturnieka Valda Blūzmas veikums: viņš 1992. gadā sagatavoja publikāciju “Dokumenti par pirmajām lielinieku organizētajām deportācijām no Baltijas valstīm 1918. gadā”.⁶ Publikācija ir pirmais mēģinājums plašāk skaidrot šo notikumu, tomēr autors ir izmantojis ierobežotu avotu klāstu (pamatā publicētos avotus), tādēļ skaidrojums ir vispārīgs, turklāt ir sastopamas arī dažas faktu neprecizitātes.⁷ Savukārt mūsdienās pētnieki deportācijas faktu savos darbos pārsvarā ir tikai pieminējuši, sīkāk neiedziļinoties jautājuma problemātikā.⁸

Raksta mērķis ir atspoguļot Iskolata režīma 1918. gada februārī īstenoto Vidzemes iedzīvotāju arestu un deportācijas norisi, balstoties uz Smiltenes un tās apkārtnes iedzīvotāju pieredzi. Valkas apriņķi ietilpstošā Smiltene aplūkotajā periodā bija Ziemeļvidzemes mazpilsēta ar aptuveni trīs tūkstošiem iedzīvotāju.⁹ Smiltenes Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes darbība aptvēra Bilskas, Blomes,

Rauzas, Smiltenes, Launkalnes, Trikātas, Palsmanes, Cērtenes, Gaujienas, Aumeisteru un Mēru pagastu.¹⁰ Pētījuma ģeogrāfiskās robežas noteiktas, pamatojoties uz lielinieku un viņu atbalstītāju salīdzinoši augsto aktivitāti šajā reģionā. Turklāt Smiltenes gadījums lielinieku īstenotās iedzīvotāju deportācijas kontekstā Vidzemes mērogā ir unikāls: ir saglabāties līdz šim npublicēts avots – Smiltenes Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes sēžu protokolu grāmata, kurā ir lielinieku veidots uzskaites saraksts ar personām, kuras bija iecerēts deportēt, un arestu norises vadlīnijas. Kopumā Smiltenes gadījuma izpēte ļauj ne tikai samērā detalizēti rekonstruēt arestu un deportācijas norisi lokālā mērogā, bet arī izdarīt plašākus vispārinošus secinājumus par šīs lielinieku īstenotās terora formas pamatojumu, metodēm un iesaistītajām personām.

Pētījuma bāzi veido Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā un Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabātie Iskolata, tā prezidija, Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomitejas (turpmāk – Iskolastrela¹¹), Smiltenes Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes un Latviešu pagaidu nacionālās padomes (turpmāk – LPNP) Ārlietu nodaļas sēžu protokoli, Zviedrijas Sarkanā Krusta misijas ziņojums, kā arī vairāki publicētie avoti.

Iskolata lēmums par iedzīvotāju deportāciju

1917. gada 15. decembrī Brestļitovskā starp Padomju Krieviju un Vāciju uz diviem mēnešiem tika noslēgts pamiers un nedēļu vēlāk sākās miera sarunas. Abas puses savās prasībās jau sākotnēji nespēja rast kompromisu. Padomju Krievija apzinājās, ka savu bruņoto spēku sabrukuma dēļ tā nespēs atsākt karadarbību, turklāt tās delegācija, “vispasaules revolūcijas”¹² idejas

iedvesmota, bija pārlicināta, ka arī Vācijā drīz sāksies revolūcija. Tādēļ tā centās sarunu gaitu novilcināt, lai iegūtu laiku un potenciāli izdevīgākus miera noteikumus. Tomēr tas neizdevās, un, nevēloties pieņemt Vācijas izvirzītās ultimātīvās prasības par atteikšanos no teritorijām rietumos līnijā Narva–Pleskava–Daugavpils, 1918. gada 10. februārī Padomju Krievijas delegācija pameta Brestļitovsku. Pēc nedēļas beidzās noslēgtā pamiera termiņš, un Vācijas armija 18. februārī Austrumu frontē atjaunoja karadarbību, lai piespiestu Padomju Krieviju pieņemt Vācijas diktētos noteikumus.¹³

Par miera sarunu iznākumu nekādas garantijas nebija, tāpēc Iskolats un armijas iestādes bija rēķinājušās, ka karadarbība Vidzemē kuru katru brīdi var atsākties. Apzinoties, ka stāties pretī Vācijas armijai ar bruņotu spēku nebūs iespējams, lielinieki nolēma, ka pretoties varēs ar “masu teroru”, jo viņu izpratnē tikai tā varēs sasniegt savu politisko mērķi.¹⁴

Iskolata prezidijs 18. februāra sēdē nolēma apcietināt visus “*kontrrevolucionārus un aizdomās par to turētās personas un izsūtīt no Latvijas*”.¹⁵ Nākamajā dienā šo lēmumu paziņoja apriņķu, pilsētu, miestu un pagastu strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomēm. Lēmums par “kontrrevolucionāru” arestiem un deportāciju bija balstīts lielinieku ideoloģijā. To apliecina arī Iskovenda¹⁶ telegramma, kas 19. februārī tika nosūtīta Smiltenes Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomei: arī tajā ir rīkojums nekavējoties arestēt un “*izsūtīt dziļi iekšzemē*” visus kontrrevolucionāros spēkus, lai tie netraucētu “*Latvijas proletariātam būt dzirkstelei, kas aizdedz internacionālās sociālās revolūcijas liesmu, kurai jābūt tai ticībai, kas aiz sevis vedīs visu proletariātu – gan plašās Krievijas, gan reakcionāru važās iekalto Rietumvalstu proletariātu*”.¹⁷

Iskolata prezidija protokolā paustā motivācija, kas pamato “kontrrevolucionāru” arestu un deportācijas nepieciešamību, ir

lakoniska: lai “*vācu ienākšanas gadījumā tie nevarētu kaitēt Latvijas darba tautai*”.¹⁸ Tikmēr Iskovends to skaidroja nedaudz plašāk:

“Visi kontrrevolucionārie spēki [...] iespējamās vācu reakcijas [...] gadījumā, izmantojot kontrrevolucionāros melus, kļūs par lieciniekiem un apsūdzētājiem pret visiem tiem aktīvajiem partijas¹⁹ biedriem, kas visas revolūcijas gaitā ir izcēlušies ar proletariāta masu organizēšanu un stiprināšanu cīņā pret kontrrevolūciju.”²⁰

Šādu motivāciju var skaidrot ar vēlmi izvairīties no iespējamām vācu represijām pret lieliniekiem un viņu atbalstītājiem par iepriekšējos mēnešos īstenoto teroru. Tomēr vienlaikus to var vērtēt arī kā atsaukšanos uz 1905. gada revolūcijas notikumiem, kad revolucionāri tika nodoti soda ekspedīcijai, kas veica arestus un rīkoja publiskas eksekūcijas, piespriežot nāves sodu bez izmeklēšanas un tiesībām uz aizstāvību un plaši lietojot miesas sodus. Netaisnības sajūta, bailes, ka šie notikumi varētu atkārtoties, un vēlme atriebties par nodarīto bija spēcīgs stimuls lielinieku radikalizācijai, kas Iskolata režīma apstākļos materializējās represijās pret režīma pretiniekiem. Turklāt tā bija lieliniekiem raksturīga tendence ne tikai Vidzemē, bet arī Igaunijā – vairākos gadījumos personas deportējamo sarakstos tika iekļautas par revolucionāriem nodarītajām pārestībām 1905. gada revolūcijas laikā.²¹

Lieliniekiem bailes par iespējamo vācu okupācijas iestāžu izrēķināšanos ar revolucionāriem nepārprotami raisīja arī Vācijas 8. armijas virspavēlnieka grāfa fon Kirhbaha (*Günther Emanuel Graf von Kirchbach*) paziņojums Latvijas iedzīvotājiem 1918. gada 18. februārī, kurā teikts, ka “*katrs noziegums pret dzīvību, brīvību vai īpašumu uz stingrāko tiks sodīts*”.²² Tāpat sava loma, iespējams, bija arī kara propagandai, kas, piemēram, laikrakstos uzsvēra Vācijas armijas zvērības okupētajās teritorijās.²³ Kopumā lēmums

par deportāciju reģiona kontekstā ir vērtējams kā unikāls, jo tā īstenošanai nekādas vadlīnijas no lielnieku varasiestādēm Krievijā netika dotas.

ledzīvotāju aresti

Lielinieki arestus veica pēc iepriekš sastādītiem personu sarakstiem. Smiltenes rajona sabiedrisko iestāžu 1918. gada 19. februāra sēdes protokolā teikts, ka saskaņā ar Iskolata lēmumu un Iskovenda telegrammu ir jāapcietina personas, kuras “*plaši pazīstamas kā Zemnieku savienības līderi un buržuāzijas priekšstāvji*”: 1) lauksaimnieks un Smiltenes–Palsmanes–Aumeisteru–Gaujienas krājaizdevu sabiedrības kases direktors Pēteris Pelcis Smiltenes “Kažaučos”; 2) Latviešu zemnieku savienības Smiltenes nodaļas priekšsēdētājs Jānis Ringmanis Smiltenes “Riņģos”; 3) turpat arī bijušais virsnieks Kārlis Mednis; 4) Zemnieku lietu virstiesniecis Pēteris Karlsons Smiltenes pastā; 5) tirgotājs Dāvis Reintāls – Smiltenē; 6) tirgotājs Jānis Blūmentāls – Smiltenē; 7) Smiltenes namīpašnieku biedrības priekšsēdētājs Pēteris Štrāls – Smiltenē; 8) namīpašnieks Dāvis Nodievš – Smiltenē; 9) būvmeistars Kārlis Nodievš – Smiltenē; 10) un 11) nomnieks Moskovskis ar dzīvesbiedri – Jaunsmiltenē; 12) Vimba – Vilku (Vecbilskas) muižā; 13) Freidis – Jaunbilskā; 14) lauksaimnieks Eduards Viķelis Smiltenes “Viķeļos”; 15) Jānis Zade – Smiltenes “Kristenberģos”; 16) Jūlijs Apsītis – Smiltenē; 17) bijušais virsnieks Bole Smiltenes “Birzuļos”; 18) Pētersons – Smiltenē; 19) veikala vadītājs lauksaimnieku biedrībā – Pēteris Millers – Smiltenē; 20) farmaceits Eižens Bergmanis (*Eugen Bergmann*) – Smiltenē; 21) Smiltenes tējnicas īpašnieks Mednis; 22) bijušais virsnieks Sergejs Blome “Spreņņos”; 23) Mēru muižas bijušais īpašnieks Jākobs fon Hekers (*Jacob von Häcker*) un 24) Bānūžu muižas bijušais nomnieks

Bose.²⁴ Tomēr ne visas minētās personas tiešām apcietināja. Piemēram, Vilku jeb Vecbilskas muižas pārvaldnieku Vimbu saskaņā ar Smiltenes lauksaimnieka Pētera Pelča atmiņām arestēt neizdevās, jo pret to protestēja muižā novietotie kareivji.²⁵

Divos no Vidzemes apriņķu centriem – Cēsīs un Valmierā – aresti sākās 19. februārī pa dienu. Savukārt Valkā un citviet tās apriņķī, tostarp arī Smiltenē un tās apkārtnē, tos veica samērā vēlu – naktī uz 20. februāri. Arestus izdarīja vietējie sarkangvardi.²⁶ P. Pelcis atmiņās rakstījis, ka naktī ap plkst. vieniem viņa mājās ieradās sešas bruņotas personas un viņu arestēja, pavēlot sagatavot pārtiku vairākām dienām, jo “*tik drīz atpakaļ tāpat netikšot*”. Sarkangvardi veica arī mājas kratīšanu, pieprasot saimniekam atdot šaujamieročus. Turklāt šajā gadījumā tos interesēja arī vērtslietas:

“Apskatos pēc sava zelta pulksteņa, kas man [...] uz kāzu dienu bija uzdāvināts, tas ir pazudis – norauts ar visu pakaramo āķi. Uz pieprasījumu man to atdot, [sarkangvardi] pavēl ātrāk taisīties, ka varu līdzī braukt, citādi izrēķināšoties tepat uz vietas; jo tā visa ir tautas manta, ko buržujs sazadzis no tautas sviedriem.”²⁷

Neskatoties uz rupjo attieksmi, sarkangvardi pirms aizbraukšanas viņam atļāva atvadīties no ģimenes, pēc tam iebrūda kamanās un aizveda.

Saskaņā ar vietējās izpildkomitejas rīkojumu Smiltenē un tās apkārtnē arestētās personas līdz izsūtīšanai bija jānovieto Smiltenes muižas kungu namā “*zem stingras apsardzības*”.²⁸ Šeit kopš 1918. gada janvāra bija atvēlētas telpas Smiltenes Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejai. Par to, kā šis lēmums tika īstenots, liecina laikrakstā “Lidums” publicētās divu smilteniešu – Dāvja Reintāla un Eduarda Viķeļa – atmiņas, kuras vienlaikus ilustrē ne tikai Smiltenes lielnieku

izvairīšanos no atbildības, bet arī vispārējo tā brīža haosu un steigu:

“Naktī uz 20. februāri tikām novesti uz vietējo izpildkomiteju, kur mūs un arī citus bēdu brāļus saņēma [Smiltenes Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejas] priekšsēdētājs [Jānis] Štammers. Kad pie pēdējā griezāties ar jautājumu, kāda iemesla dēļ mūs arestē, viņš atbildēja: “Es nezīnu, no Iskolata bija pavēle un Iskolats ar[ī] par jums spriedis!””²⁹

Vienlaikus vairākos apkārtnes pagastos veidojās savdabīga situācija, jo aresti norisinājās vēlāk vai vispār nenotika. Tā, piemēram, Vijciemā lielinieku vara nebija pietiekami spēcīga, turklāt tur nebija izdevies nodibināt Sarkanās gvardes vienību, tādēļ aresti šeit nenorisinājās.³⁰

Ceļš uz nometinājuma vietu

Arestētie caur Valku bija jānogādā tālāk Krievijā. Smiltenes rajona sabiedrisko iestāžu sēdes protokolā lasāms, ka apcietinātās personas ar Smiltenes muižas zirgiem vispirms jāved līdz Vijciema muižai, kur jāsamaina zirgi, un tālāk jānogādā līdz Valkai.³¹ Praksē šis lēmums tika īstenots nedaudz citādāk. Saskaņā ar aculiecinieku atmiņām plkst. astoņos no rīta arestantiem pie Smiltenes muižas pils lika sastāties rindā pa četri, katrā pusē nostājās pa vienam sarkangvardam un kājām lika doties uz netālo Vilku muižu (Vecbilsku).³²

Attālums starp Smiltenes muižu un Vilku muižu ir ap deviņi kilometri. Arestanti Vilku muižu sasniedza priekšpusdienā, kur tos sagaidīja zirgu pajūgi. Ragavās sasēdināja pa trīs vai četriem arestētajiem. Tomēr ne visiem tajos pietika vietas, dažiem ceļš bija jāturpina kājām. Katru nelielo grupiņu pavadīja pa vienam bruņotam sarkangvardam. No Vilku muižas arestētos veda tālāk uz

Vijciemu, kur sargi tiem ļāva paēst pusdienas no tā, ko katrs steigā bija sarūpējis sev līdzi. Dažus vēl paguva apmeklēt tuvinieki: tā P. Pelcis atmiņās minējis, ka pie viņa atbrauca māsa, kas atveda pārtikas krājumus, veļu un nedaudz naudas, ko sargi atļāva saņemt. Tālāk bija jādodas Valkas virzienā. P. Pelcis atmiņās minējis, ka D. Nodievš ierosināja uzbrukt sargiem, tos sasiet un bēgt. To izdarīt nebūtu bijis grūti, jo sargi bija gados jauni, arī šautenes tiem nebija pie rokas – viņi tās veda ragavās. Tomēr vairākums tam nepiekrita, jo cerēja, ka Valkā tos atbrīvos.³³

Valku arestanti sasniedza vien pašā vakarā un nekavējoties devās pie Iskolata noskaidrot aresta iemeslu un tālāko likteni. Tur tika saņemta atbilde, ka aresta iemesls nav zināms, jo “aresti notikuši uz vietējās padomes lēmuma un [...] kamēr notikšot sazināšanās ar pēdējo, [...] visiem būšot jāpaliek te”.³⁴ Realitātē gan nekāda sazināšanās nenotika, jo lieliniekiem un viņu atbalstītājiem aresta iemesls bija pilnīgi skaidrs. Par telpām, kur novietot arestantus līdz deportācijai, arī neviens nebija domājis. Galu galā tos aizveda uz Valkas Svētā Jāņa evaņģēliski luterisko baznīcu.³⁵ Telpas bija aukstas un pavisam nepiemērotas, lai tajās pārļautu nakti. Lai kaut nedaudz sasildītos, tika sameklēti salauzti soli, ar kuriem sāka kurināt krāsnis. Kopumā tur bija 86 cilvēki: Smiltenes, Rūjienas, Alūksnes un arī daži Cēsu apkārtnes iedzīvotāji, kas ar pēdējo vilcienu no Cēsīm bija atvesti uz Valku.³⁶ Agrāk tajā pašā dienā baznīcā bija uzskaitīts un tālāk no Valkas dzelzceļa stacijas deportēts prāvs skaits pamatā ar Valmierā, Cēsis un Valkā arestētajiem. To vidū bija sabiedrībā pazīstamas personas, kā zvērināts advokāts, LPNP valdes priekšsēdētājs Voldemārs Zāmuels, mācītājs un sabiedrisks darbinieks Andrievs Niedra u. c.

Ilgi uzkavēties baznīcā tomēr neiznāca, ap plkst. vieniem diviem naktī sargi arestētos strauji pamodināja un steidzināja doties ceļā, jo bija saņemta ziņa, ka

“nākot vācieši”.³⁷ Tā arestēto grupa nakti uz 21. februāri pēc sargu pavēles pameta Valkas Sv. Jāņa baznīcu un kājām devās uz nepilnu divu kilometru attālo dzelzceļa staciju. Nonākuši stacijā, pavadoni konstatēja, ka trūkst vilcienu, tāpēc arestētajiem pavēlēja turpināt ceļu Pleskavas virzienā kājām. Kāgjervē (Igaunijā) arestanti apstājās, lai pagastnamā ieturētu brokastis no saviem līdzīgiem pārtikas krājumiem. Šeit arī nomainījās sargi, tos vadīja kāds igauņis. Pievakarē tika sasniegta Karulas mācītājmuiža, kur arestētajiem ļāva dažas stundas atpūsties. Tomēr drīz bija jāceļas no salmos iekārtotās guļas un jādodas tālāk uz Antslas dzelzceļa staciju.³⁸

Antslu arestētie sasniedza nākamajā rītā. Dzelzceļa stacijā nācās uzkavēties līdz pat pēcpusdienai, kad izdevās sakomplektēt preču vagonus, kuros ievietot arestantus. Stacijā stāvēja vairāki vagoni, kuros bija sapresēts siens. To izcēla laukā, un transportam ieguva piecus vagonus. Katrā vagonā ievietoja aptuveni pa desmit personām. 22. februāra vakarā arestantu vilciens no Antslas izbrauca Pleskavas virzienā.³⁹

Sociālpsiholoģiskais faktors: baumas

Liela nozīme notikumam attīstībā bija baumām. Atkāpšanās haosā bija grūti izsekot Vācijas armijas daļu virzībai un noskaidrot katras dzirdētās ziņas patiesumu. Tā 21. februārī, baidoties nonākt vācu gūstā, lielinieki aptuveni deviņus kilometrus aiz Valkas pie Kāgjerves muižas nonāvēja 10 personas no Gaujienas un tās tuvākās apkārtnes, to vidū bija arī Gaujienas draudzes mācītājs Heinrihs Leonhards Ādolphijs (*Heinrich Leonhard Adolphi*). Šos cilvēkus sūtīja uz Valku, lai tur pievienotu pārējiem Valkas, Cēsu un Valmieras apkārtne arestētajiem, taču vedēji bija nokavējušies un, uzzinājuši, ka arestēto vilciens no Valkas jau aizgājis, sākuši tos dzīt kājām uz Pleskavu.⁴⁰ Pavadoni

bija pieci latvieši, sarkangvardi. Pie vadoņa, kas bijis zirga mugurā, vēlāk piebiedrojušies vēl divi jātnieki, kuri, iespējams, ziņojuši par Vācijas armijas daļu tuvošanos Valkai. Bailēs no tā, ka viņus varētu ielenkt vācieši, sarkangvardi skubinājuši arestētos, lai viņi iet ātrāk. Kad tie, īpaši trīs sievietes, vairs nevarēja tikt līdz, sarkangvardi nolēma arestantus nošaut, pēc tam aplaupīja un aizbēga. Pēc Kāgjerves muižas valdes rīkojuma nošauto personu mirstīgās atliekas nogādāja uz Stoķu kapliču, aptuveni četru kilometru attālumā no Valkas. Pēc dažām dienām tuvinieki tās pārveda uz Gaujienu, kur 6. martā apglabāja Gaujienas kapsētā.⁴¹

Traģēdija Kāgjervē ar gaujieniešiem nebija izņēmums. Kāds deportētais no Valmieras atmiņās minējis, ka vagonā, kurā viņš brauca, arestēto pavadoni bija pieci latviešu strēlnieki. Viens no strēlniekiem “kā noslēpumu” bija izstāstījis pienākumus, kurus viņiem arestu sakarā bija noteikusi Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome:

“Ja kāds no arestētiem bēg, tad jāšauj uz to, mazākais, piecas reizes, ja netrāpa, lai izbēg, pakal dzīties nav vajadzīgs. Ja kāds pavēlēm pretojas, tad tūliņ uz vietas nošaujams vai nodurams un beidzot – ja vāciešiem izbēgt nevar, tad visi arestētie nošaujami.”⁴²

Tā 24. februārī pie Pleskavas bija izplatījušās baumas, ka vācieši jau esot pilsētā un lieliniekiem esot “nogriezts ceļš uz Iekš-krieviju”. Tāpēc lielinieki par savu apdraudēto stāvokli nolēma atbilstīgi nevainīgajiem arestantiem.⁴³ Nakti uz 25. februāri Pleskavas priekšstacijā “Polkovo Dvor” uz šo baumu pamata norisinājās traģiski notikumi. Farmaceits E. Bergmanis atmiņās detalizēti aprakstījis piedzīvoto:

“Naktī es pamodos no dažiem šāvieniem tieši mūsu vagona tuvumā. Mūsu vagona sargs iekliedzās: “Pleskavu ir ieņēmuši vācieši. Es

likšu jūs visus nošaut!” Mēs ar Hekera kungu paslēpāmies zem salmiem, uz kuriem bijām gulējuši, un dzirdējām, kā [...] aptiekārs Tušs (četrus mazu bērnu tēvs) aizkustinošos vārdos lūdza saglabāt savu dzīvību. Vēl ti. [...] Klīdzieni un šāvienī... Hekers man čukstēja: “Es iešu pats: varbūt mana nāve dzimtenei nāks par labu!” un atstāja mūsu slēptuvi. Neilgi pēc tam arī mani atklāja un izgrūda laukā no vagona. Redzēju sniegā guļam nošauto liķus.”⁴⁴

E. Bergmanim, pēc paša stāstītā, bija izdevies palikt dzīvam tamdēļ, ka arestētie no citiem vagoniem bija samaksājuši sargiem naudu, lai tie pārtrauktu šaut. Savukārt D. Reintāls un E. Viķelis, kas arī atradās šajā ešelonā un dzirdēja visu notiekošo, bet bija citā vagonā, atzīmējuši, ka šaušana pārtraukta pēc tam, kad bija iejaukušies latviešu strēlnieki, kas protestēja pret sarkangvardu rīcību un aizliedza tiem tālāku slepkavošanu. E. Bergmani viņi aizveda uz otro vagonu, paši nostādāmies pie tā par sargiem. No pirmā vagona izglābās tikai divas personas: E. Bergmanis un virsnieks Bernhards Dambergs.⁴⁵

Kopumā pie Pleskavas tika nonāvētas septiņas personas: Mēru muižas īpašnieks Jākobs fon Hekers, Raunas aptiekārs Eduards Tušs, Mārsnēnu muižas nomnieks un Raunas baznīcas priekšnieks Jānis Balodis, Šveices pavalstnieks, aldaris Johans Kuncce (*Johann Kuntze*), kuru lielinieki bija arestējuši Alūksnē, kāda nezināma persona – pēc līdzās atrastās pases uzvārdā Grīnfelds, zvērīnāts advokāts Voldemārs Teikmanis un Raunas draudzes mācītājs Ādams Jende.⁴⁶

Par nošauto mirstīgajām atliekām parūpējās virsnieks B. Dambergs, kuram bija izdevies izglābties, izliekoties par mirušu.⁴⁷ Viņš kādu laiku bija gulējis sniegā pie vagona, līdz vilciens aizbraucis mazu gabaliņu tālāk; tad piecēlās un aizbēga. Nošautie bija atstāti turpat sniegā. Pēc vairākām dienām viņš atgriezās Pleskavā un uzņēmās apkopt

nošauto biedru liķus, tos iezārkot, un aicināja atsaukties piederīgos, lai tie palīdzētu mirušos nogādāt uz Latviju.⁴⁸

Šis notikums uz tā aculieciniekiem atstāja dziļu psiholoģisku ietekmi. Turpmākais ceļš pagāja vienās bailēs. Tā, uzkavējoties pie Dno stacijas, P. Pelcis bija piepeši uztrūcies no miega un aicinājis uzmanīgi ieklausīties, jo viņam licies, ka sargi sačukstas un atkal gatavojas uz “*kaut ko nelabu*”. Salīdzinājumā ar šīm izjūtām ievietošanu Staraja Rusas cietumā arestētie uzskatīja par “*diezgan labu*”.⁴⁹

Apstākļi izsūtījumā

Krievijā no Baltijas ievada četras apcietināto grupas, kuras izvietoja Petrogradā, Maskavā, kā arī Sibīrijas pilsētās Krasnojarskā un Jekaterinburgā. No Vidzemes deportētie nonāca Maskavā un Jekaterinburgā. Grupa, kuru pamatā veidoja Valmierā, Cēsis un Valkā arestētās personas, 4. martā sasniedza Jekaterinburgu. Savukārt otra grupa, kopskaitā 71 persona, kuras sastāvā pārsvarā bija arestētie no Smiltenes, Alūksnes un Rūjienas, 26. februārī tika ievietoti Staraja Rusas cietumā.⁵⁰ Šeit apcietinātajiem bija jāpavada divas nedēļas. P. Pelcis ieslodzījuma vietu raksturojis šādi:

“Kameras bija celtas priekš viena iemītnieka, bet mūs [tur] iepakoja piecus. [...] Laime bija, ka mums naudu un provīziju neatņēma. Maize, kas tika dota, bija no saulespuķu raušiem cepta. Gulējām uz plikas grīdas, dzīvojām bailēs, ka mūs atkal komandēs uz nošaušanu.”⁵¹

Par kaut nosacītu apstākļu uzlabošanu ieslodzītajiem centās gādāt vietējie latvieši, kuri bija uzzinājuši par arestētajiem Staraja Rusas cietumā. Viņi gan nosūtīja arestantu vēstules tuviniekiem uz Latviju, gan piegādāja pārtiku.⁵² Tomēr tas nebija uz ilgu laiku;

ieslodzījuma vietā drīz ieradās divi Iskolata pārstāvji un paziņoja pilsētas padomei, ka šī arestēto grupa atrodas Iskolata pārziņā un tāpēc ir nosūtāma tālāk uz Maskavu. Pirms došanās ceļā katram ieslodzītajam vēl izsniedza trīs rubļus “*pārtikas naudas*” un aptuveni 200 gramus rupjas maizes.⁵³

Ieradušies Maskavā, deportētie vairākas stundas pavadīja dzelzceļa stacijā. Sargi tiem ļāva samērā brīvi pārvietoties un pat doties uz netālo tirdziņu iepirkties, tāpēc vairākas personas nolēma bēgt.⁵⁴ Labvēlīgo situāciju izmantoja septiņi cilvēki – tiem izdevās izbēgt un atgriezties Latvijā. Viņu vidū bija pieci smiltenieši: D. Reintāls, E. Viķelis, P. Pelcis, Jānis Ringmanis un Kārlis Mednis. Pārējie 64 cilvēki tika nogādāti Butirkas cietumā, kur bija tiešā Iskolata uzraudzībā.⁵⁵ Par Butirkas cietumā ieslodzīto arestantu stāvokli un tālākajām gaitām pagaidām trūkst ziņu.

Deportēto personu atbrīvošana no aresta un repatriācija

Rūpes par deportēto personu repatriāciju uzņēmās LPNP Ārlietu nodaļa. Jau 1918. gada 26. februārī nodaļas sēdē, noklausoties Zigfrīda Annas Meierovica ziņojumu par apstākļiem Latvijā pirms vācu okupācijas, kurā viņš norādīja, ka lielinieku iestādes apcietinājušas un aizvedušas uz Iekškrīeviju “*veselu rindu latviešu sabiedrisko darbinieku, inteligentu, mācītāju, tirgotāju, saimnieku utt.*”, un Jāņa Goldmaņa nolasīto vēstuli, ko 20. februārī bija rakstījis no Valmieras deportētais grāmatu tirgotājs Tenis Ulmanis, tika nolemts: 1) par Latvijas pilsoņu arestēšanu paziņot Rietumu sabiedroto valstu sūtņiem; 2) vērsties pie Tautas komisāru padomes ar pieprasījumu apcietinātos nekavējoties atbrīvot; 3) sazināties ar latviešu “*sociālistiskām aprindām*”, sevišķi sociāldemokrātiem–maziņiekiem Maskavā, ar lūgumu rīkoties, lai deportētie iespējami

drīzāk tiktu atbrīvoti no ieslodzījuma un varētu atgriezties mājās.⁵⁶

Vienlaikus liela nozīme bija 1918. gada 3. martā noslēgtajam Brestļitovskas miera līgumam. Saskaņā ar tā 6. punktu Krievijai bija nekavējoties jāatbrīvo visi apcietinātie un deportētie Vidzemes un Igaunijas iedzīvotāji un jāgādā par to drošu atgriešanos mājās.⁵⁷ Tomēr lielinieki vēl ilgi lika tam dažādus šķēršļus. Iskolats savā pēdējā sēdē Maskavā⁵⁸ nolēma izveidot komisiju, kurai bija jāspriež par deportēto tālāko likteni: kuri jāatbrīvo, kuri jānodod revolucionārajam tribunālam un kuri jānogādā vēl tālāk – aiz Urāliem, un jāiesāk formāla izmeklēšana. Komisijā ievēlēja Kārli Gaili, Robertu Bauzi un Jēkabu Petersu⁵⁹.⁶⁰ Avotu trūkuma dēļ gan nav zināms, vai šāda komisija uzsāka darbu.

Neskatoties uz dažādiem sarežģījumiem un lielinieku noraidīto attieksmi, jautājums par deportēto repatriāciju 1918. gada marta pirmajā pusē bija neiztrūkstošs LPNP Ārlietu nodaļas dienaskārtībā. Diplomāts Kārlis Zariņš LPNP Ārlietu nodaļas vārdā arī personīgi vērsās pie Pētera Stučkas, kurš tobrīd bija Padomju Krievijas tieslietu komisārs, piedāvājot atbrīvot deportētos apmaiņā pret Baltijā palikušajiem lielinieku līderiem.⁶¹ 15. marta sēdes protokolā teikts, ka P. Stučka šādam variantam bija piekritis, tāpēc Jekaterinburgas cietumā ievietotā deportēto grupa bija atbrīvota un gatavojās atgriezties Vidzemē. Savukārt ar Butirkas cietumā ieslodzītajiem tas vēl nebija noticis.⁶²

Tikmēr uz Jekaterinburgu aizvestajai grupai atgriešanās Vidzemē izvērtās par garu un sarežģītu procesu, ko ietekmēja arī militāri politiskā situācija Krievijā. Brauciens mājup norisinājās cauri Maskavai.⁶³ No tās 8. aprīlī vilciens devās tālāk uz Oršu Baltkrievijā, kur deportētos bija paredzēts nodot Vācijas okupācijas varas iestādēm. Izpostīto dzelzceļa līniju dēļ ceļš bija jāmēro vēl ar likumu dienvidu virzienā uz Minsku. Tur 11. aprīļa pēcpusdienā deportētie

uzzināja, ka dažas dienas vēl būs jāpavada Maladzječnā ierīkotajā filtrācijas nometnē.⁶⁴ Tā bija domāta bēgļiem un bijušajiem Krievijas armijas karavīriem, jo pēc Brest-Ļitovskas miera līguma parakstīšanas bija sākusies masveidīga iedzīvotāju migrācija. Vācieši uzskatīja, ka pirms atgriešanās no teiktis laiks jāpavada karantinā.

Nometnē bija vairāki desmiti baraku, katrā no tām varēja izmitināt ap 100 cilvēku, kurus sagrupēja pēc dzīvesvietas. Kad no viena reģiona bija sakomplektēti tik liels skaits cilvēku, ka pietika vilcienam, varēja doties tālāk dzimtenes virzienā.⁶⁵ 1918. gada maijā laikrakstā "Līdums" vairākās daļās tika publicētas kāda anonīma Valmieras tirgotāja atmiņas, kurās viņš detalizēti aprakstījis repatriācijas procesu un uzturēšanos nometnē. Saskaņā ar viņa rakstīto dzīves apstākļi tajā ievērojami atšķīrās no iepriekš pieredzētā: nometnē varēja atpūsties, nomazgāties, izmazgāt un apmainīt veļu. Arī apgāde ar pārtiku bija laba.⁶⁶ Domājams, ka nometnē uz Jekaterinburgu deportēto grupai tika pievienoti arī uz Maskavu deportētie. Ceļš uz Latviju tika uzsākts 16. aprīlī, un pēc pāris dienām lielinieku deportētie vidzemnieki beidzot atgriezās mājās.⁶⁷ Precīzs skaits nav zināms, tomēr saskaņā ar tālaika presē publicētajiem deportēto personu sarakstiem Iskolata represīvajā akcijā kopumā bija cietušas vismaz 300 personas.⁶⁸

Secinājumi

Smiltenes un tās apkārtnes iedzīvotāju pieredzētais Iskolata režīma īstenotās deportācijas kontekstā ilustrē procesus, kas līdzīgā veidā norisinājās arī citviet Vidzemē. Iskolata prezidija 1918. gada 18. februāra sēdes protokols un dienu vēlāk Smiltenes Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomei nosūtītā Iskovenda telegramma apliecina, ka lēmums par deportāciju

bija balstīts lielinieku ideoloģijā. Vienlaikus ne mazāk svarīgs faktors par izšķiršanos uz šādu radikālu soli bija bailes no vācu represijām, ko ietekmēja vēsturiskā pieredze – soda ekspedīcijas izrēķināšanās ar revolucionāriem 1905. gada revolūcijas laikā. Iespējams, to vēl pastiprināja kara propagandas baumas par vācu "varas darbiem" okupētajās teritorijās.

Deportācija norisinājās pēc iepriekš sastādītiem personu sarakstiem. Smiltenes gadījuma analīze apliecina, ka arī šajā ziņā būtiska loma bija lielinieku ideoloģijai, jo cīņa ar buržuāziju bija viens no svarīgākajiem lielinieku režīma politiskajiem uzdevumiem. Var secināt, ka konkrētajā gadījumā lielinieki arestēja atšķirīgām etniskām grupām piederīgus iedzīvotājus, kas vienlaikus pārstāvēja arī dažādas sociālās grupas. Tomēr Smiltenes gadījumā nav iespējams konstatēt to, ka lielinieki pret kādu no etniskajām grupām apzināti vērsās radikālāk. Šādu situāciju var izskaidrot ar to, ka aresti Smiltenes apkārtne tika izdarīti vēlu un lielā steigā, turklāt noteicošais kritērijs bija piederība "buržuāzijas šķirai", nevis tautībai. Iespējams, ka šajā gadījumā nevar izslēgt arī cilvēcisko faktoru – piemēram, personīgu vēlmi atriebties. Turpmākā tēmas izpētē arī šim faktoram būtu jāpievērš uzmanība.

Notikumu attīstībā nozīme bija arī sociālpsiholoģiskajam faktoram: uz bāmu pamata 21. februārī pie Kāgjerves un 25. februārī pie Pleskavas kopskaitā nošāva 17 personas, no kurām lielākā daļa bija Smiltenes apkārtnes iedzīvotāji. Deportācija kopumā ir vērtējama kā nepārdomāta, pat haotiska. Avotu trūkuma dēļ nav iespējams konstatēt Iskolata iesaisti tālākā deportācijas procesa organizēšanā.

Iedzīvotāju transportēšanai tika izmantoti neapkurināti preču vagoni. Līdz pirmajai nometinājuma vietai Staraja Rusas cietumā deportētie uzturā izmantoja savus līdzīgi paņemtos pārtikas krājumus. Sargiem,

kas pavadīja deportētos, nereti bija raksturīga visai brīva attieksme pret saviem pienākumiem, un rezultātā dažiem pa ceļam izdevās izbēgt un pašu spēkiem atgriezties Latvijā.

Avotu trūkuma dēļ pagaidām nav bijis iespējams raksturot deportēto stāvokli Butirkas cietumā Maskavā un viņu tālākās gaitas. Šī paša iemesla dēļ ir sarežģīti pētīt

arī padomju Krievijas varasiestāžu attieksmi pret deportētajiem vidzemniekiem un lomu deportēto repatriācijas procesā. Ir zināms, ka pēc diviem mēnešiem LPNP Ārlietu nodaļas darbības rezultātā un saskaņā ar Brestļitovskas miera līgumu gandrīz visiem deportētajiem izdevās atgriezties Vidzemē, tomēr avotu trūkuma dēļ nav iespējams noteikt precīzu skaitu.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ TAAVI MINNIK. Der Teufelskreis der Gewalt: Terror und Repressionen in Estland 1917–1919. In: MATI LAUR; KARSTEN BRÜGGEMANN (Hgg.). Forschungen zur baltischen Geschichte. Bd. 6. Tartu 2011, S. 120–140, hier S. 139.
- ² Saisinājums no krievu val. – *Ispolnitel'nyi komitet soveta rabochikh, soldatskikh i bezzemel'nykh deputatov Latvii Latvii* (Latvijas (Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes) izpildkomiteja).
- ³ A[USEKLIS] SPRESLIS (sast.). Iskolata un tā prezidija protokoli: 1917.–1918. Rīga 1973.
- ⁴ Skat., piem.: ANDRIEVS EZERGAILIS. Esejas par 1917. gadu. Rīga 1991.; ANDREW EZERGAILIS. The 1917 Revolution in Latvia. New York and London 1974.; ANDREW EZERGAILIS. The Latvian Impact on the Bolshevik Revolution. The First Phase: September 1917 to April 1918. Boulder 1983.; EDGARS ANDERSONS. Latvijas vēsture 1914–1920. Stokholma 1967.; ĀDOLFS ŠILDE. Latvijas vēsture 1914.–1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma 1976.
- ⁵ ĀDOLFS ŠILDE. Pasaules revolūcijas vārdā. Bruklina 1983, 13.–15. lpp.
- ⁶ VALDIS BLŪZMA. Dokumenti par pirmajām lielinieku organizētajām deportācijām no Baltijas valstīm 1918. gadā. In: Latvijas Universitāte. Latvijas Vēsture, Nr. 4 (7), 1992, 40.–42. lpp.
- ⁷ Piemēram, 40. lpp. autors raksta, ka “[...] naktī uz 23. februāri sarkangvardi Polkovojdvoras stacijā [...] nogalinājuši deviņas (pēc citām ziņām – septiņas) personas, kas tika deportētas no Baltijas uz Iekškrīeviju”. Incidents Pleskavas priekšstacijā Polkovo Dvor norisinājās naktī uz 25. februāri, un tajā tika nonāvētas kopskaitā septiņas personas. Sīkāk skat. rakstā.
- ⁸ Skat.: VALDIS BĒRZIŅŠ (atb. red.). 20. gadsimta Latvijas vēsture I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai (1900–1918). Rīga 2000, 629. lpp.; JĀNIS ŠILIŅŠ. Padomju Latvija (1918.–1919.). Rīga 2013, 42. lpp.; JĀNIS TOMAŠEVSKIS. Neatkarības čuksti: Latviešu pagaidu nacionālās padomes vēsture. Rīga 2017, 133. lpp.; JĀNIS ŠILIŅŠ. Pirmā pasaules kara nozīme Latvijas valsts tapšanas procesā. In: JURIS GOLDMANIS (zin. red.). Varas Latvijā: no Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas. Rīga 2019, 408.–498. lpp.; šeit 483. lpp.; ĒRIKS JĒKABSONS. Valsts virs Voldemārs Roberts Zāmuels. Latvijas 20. gadsimts. Rīga 2022, 66. lpp.
- ⁹ P[ĒTERIS] JŪGERIS. Vadonis pa Smiltēni. Smiltene 1932, 9. lpp.
- ¹⁰ J[ĀNIS] KNOPPE, J[ĀNIS] ŠTAMMERS. Cīņa par padomju varu Smiltēnē. In: 1917. gads Latvijā. Revolūcijas dalībnieku atmiņas. Rīga 1957, 106.–113. lpp., šeit 107. lpp.
- ¹¹ Saisinājums no krievu val. – *Ispolnitel'nyi komitet ob"yedinennogo soveta latyshskikh strelokovyh polkov* (Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomiteja).
- ¹² Jau tūlīt pēc Oktobra (Novembra) apvērsuma lielinieki cerēja, ka viņu piemēram sekos arī visa pārējā Eiropa. Katra ziņa par kādu rūpnīcu strādnieku streiku vai tamlīdzīgiem notikumiem tika uztverta kā “sākums”. Šāds noskaņojums valdīja arī latviešu lielinieku vidū, kas uzskatīja par savu mērķi veicināt revolucionāro kustību arī Rietumeiropas strādnieku vidū, jo *tikai tā varēs*

- novest pie demokrātiska miera*. Skat., piem.: Iskolastreļa sēdes protokols. 19.01.(1.02.)1918. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVA), PA42-1-37, 2. lp.
- ¹³ Sikāk skat.: RICHARD PIPES. *The Russian Revolution*. New York 1990, pp. 578–586; Kara gaita un politiskais stāvoklis. In: Dzimtenes Ziņas, 21.02.1918., 1. lpp.
- ¹⁴ Iskolastreļa sēdes protokols. [Cēsis], 19.01.(1.02.)1918. LNA LVA, PA42-1-37, 2. lp.
- ¹⁵ Iskolata prezidija sēdes protokols. [Valka], 18.02.1918. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), P1064-1-1, 71. lp.
- ¹⁶ Saisinājums no krievu val. – *Isполнител'nyi komitet soveta rabochikh, soldatskikh i bezzemel'nykh deputatov Vendenskago uezda* (Cēsu apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomiteja).
- ¹⁷ Telegramm des Iskowend. Aus Wenden nach Smilten, vom 19. Februar 1918. In: ALEXANDER TOBIEN. *Die Livländische Ritterschaft in Ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus*. Zweiter band. Berlin 1930, S. 326–327.
- ¹⁸ Iskolata prezidija sēdes protokols. [Valka], 18.02.1918. LNA LVVA, P1064-1-1, 71. lp.
- ¹⁹ Latvijas Sociāldemokrātija (LSD).
- ²⁰ Telegramm des Iskowend. In: TOBIEN, *Die Livländische Ritterschaft*, S. 326–327.
- ²¹ Slepni dokumenti. Evakuācijai paredzēto politiski aizturēto personu saraksti [krievu val.]. 22.02.1918. Eesti Rahvusarhiiv, Tallina (turpmāk – ERA), R1290-1-208, 5. lp.
- ²² [Vācijas 8. armijas virspavēlnieka grāfa fon Kirhbaha paziņojums] iedzīvotājiem. 18.02.1918. LNA LVVA, P1329-1-4, 15. lp.
- ²³ Skat., piem.: ILGVARS BUTULIS. Vācu briesmas un ienaidnieka tēls latviešu presē 1914.–1916. gadā. In: JURIS CIGANOVŠ (sast.). *Latvijas Kara muzeja gada grāmata XV*. Rīga 2014, 176.–182. lpp.
- ²⁴ Smiltenes rajona sabiedrisko iestāžu sēdes protokols. [Smiltene], 19.02.1918. LNA LVVA, P629-1-9, 51. lp.
- ²⁵ [PĒTERIS PELCIS]. Pētera Peltca dzīves stāsts 1914–1918. In: JĀNIS PELCIS (sast.). *Kādas vecas Ziemeļvidzemes mājas “Kažauči” vēsture*. Milvoki 1998, 55.–70. lpp.; šeit 56. lpp.
- ²⁶ Sarkanā gvarde bija uz brīvprātības principa veidots militārs formējums, kas sastāvēja no lieliniekiem lojālām personām, veica represijas pret t. s. “kontrevolucionāriem” un centās uzturēt kārtību irstošās Krievijas armijas aizmugurē.
- ²⁷ [PELCIS], Pētera Peltca dzīves stāsts, 56. lpp.
- ²⁸ Smiltenes rajona sabiedrisko iestāžu kopējās sēdes protokols. [Smiltene], 19.02.1918. LNA LVVA, P629-1-9, 51. lp.
- ²⁹ [DĀVIS REINTĀLS; EDUARDS VĪĶELIS]. Arestēto piedzīvojumi un atgriešanās. (Divu smilteniešu nostāsts). I. In: Līdums, 24.03.1918., 2. lpp.
- ³⁰ Latvija. Vijciems. In: Līdums, 05.04.1918., 2. lpp.
- ³¹ Smiltenes rajona sabiedrisko iestāžu sēdes protokols. [Smiltene], 19.02.1918. LNA LVVA, P629-1-9, 51. lp.
- ³² [REINTĀLS; VĪĶELIS]. Arestēto piedzīvojumi I, 2.–3. lpp.
- ³³ [PELCIS], Pētera Peltca dzīves stāsts, 58. lpp.
- ³⁴ [REINTĀLS; VĪĶELIS]. Arestēto piedzīvojumi I, 2.–3. lpp.
- ³⁵ Pirmās deportācijas 1918. gadā. In: *Latvija*, 14.06.1958., 6. lpp.
- ³⁶ [REINTĀLS; VĪĶELIS]. Arestēto piedzīvojumi I, 2.–3. lpp.
- ³⁷ *Ibidem*; [PELCIS], Pētera Peltca dzīves stāsts, 58. lpp.
- ³⁸ *Ibidem*, 59. lpp.; [REINTĀLS; VĪĶELIS]. Arestēto piedzīvojumi I, 2.–3. lpp.
- ³⁹ *Ibidem*.
- ⁴⁰ V[OLDEMĀRS] ZĀMUELS. Divas varas. V. In: Līdums, 26.06.1925., 2. lpp.

- ⁴¹ Mācītājs Heinrihs Leonhards Ādolfs. In: KĀRLIS BELDAVS (sast.). Mācītāji, kas nāvē gāja. Rīga 2010, 83.–85. lpp.; ANDRIEVS NIEDRA. Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi ciņā pret lielniecismu. Rīga 1998, 94. lpp.
- ⁴² Latvija. Valmiera. In: Līdums, 06.04.1918., 3. lpp.
- ⁴³ Jaunākais pasts. No dzimtenes aizvesto liktenis. In: Līdums, 03.04.1918., 4. lpp.; Lielinieku laikos. I. Prāvesta Dr. theol. K[ārļa] Kundziņa piedzīvojumi. In: KĀRLIS BELDAVS. Kad daudzās vējš un viņņi. Atmiņas iz lielinieku laikiem. Rīga 1927, 14. lpp.
- ⁴⁴ Kleine Nachrichten. Aus den roten Schreckenstagen. In: Dorpater Zeitung, 02.05.1918. S. 3
- ⁴⁵ [REINTĀLS; VĪKELIS]. Arestēto piedzīvojumi I, 2.–3. lpp.
- ⁴⁶ Valka. Lielinieku šausmu darbi Pleskavā. In: Līdums, 08.03.1918., 4. lpp.; KĀRLIS KUNDZIŅŠ. Mana mūža gājiens. Atmiņas un apcerējumi. Rīga 2020, 252. lpp.
- ⁴⁷ Baltija. Slepkaivības Pleskavā. In: Rīgas Latviešu Avīze, 11.03.1918., 2. lpp.
- ⁴⁸ Valka. Lielinieku šausmu darbi Pleskavā. In: Līdums, 08.03.1918., 4. lpp.
- ⁴⁹ [DĀVIS REINTĀLS; EDUARDS VĪKELIS]. Arestēto piedzīvojumi un atgriešanās. (Divu smiltenešu nostāsts). II. In: Līdums, 27.03.1918., 3. lpp.
- ⁵⁰ [Zviedrijas Sarkanā Krusta misijas Krievijā ziņojums par lielinieku organizēto iedzīvotāju masu deportāciju no Baltijas 1918. gada februārī] [krievu val.]. Petrograda, 20.03.1918. LNA LVA, PA55-2-2, 4. lp.
- ⁵¹ [PELCIS], Pētera Peltca dzīves stāsts, 60. lpp.
- ⁵² Lielinieki Vidzemē. In: Dzimtenes Ziņas, 20.04.1918., 1. lpp.; Pirmās deportācijas 1918. gadā. In: Latvija, 14.06.1958., 6. lpp.
- ⁵³ [REINTĀLS; VĪKELIS]. Arestēto piedzīvojumi II, 3. lpp.
- ⁵⁴ Ibidem; skat. arī: JĀNIS PELCIS. Pēteris Pelcis un Smiltene "Kažauči". In: Daugavas Vanagu Mēnešraksts, 01.05.1999., 39. lpp.
- ⁵⁵ Jaunākais pasts. No dzimtenes aizvesto liktenis. In: Līdums, 03.04.1918., 4. lpp.
- ⁵⁶ LPNP Ārlietu nodaļas sēdes protokols. [Petrograda], 26.02.1918. LNA LVVA, 6033-1-36, 44.–45. lp.
- ⁵⁷ Miera līguma teksts. In: Līdums, 10.03.1918., 2. lpp.
- ⁵⁸ Protokola oriģinālā sēdes norises datums nav norādīts, tomēr saskaņā ar dokumenta saturu var apgalvot, ka tā ir norisinājusies ne agrāk par 1918. gada 22. februāri, kad Vācijas armijas daļas ienāca Valkā, un ne vēlāk par 15. martu, kad pie Tautas komisāru padomes tika nodibināts Tautību lietu komisariāts.
- ⁵⁹ Lielinieks Jēkabs Peterss nekad nav bijis Iskolata loceklis, tomēr viņa iesaistīšana šādā komisijā bija tikai likumsakarīga. Kad 1917. gada 20. decembrī ar Tautas komisāru padomes lēmumu tika izveidota Viskrievijas Ārkārtas komisija ciņai pret kontrrevolūciju un sabotāžu, kas pazistama arī kā čeka (saīsinājums no krievu val.: *Vserossijskaja chrezvychajnaja komissija po bor'be s kontrrevoljuciej i sabotazhem* – VCHK – *cheka*), J. Peterss kļuva par otru ietekmīgāko cilvēku tajā – viņš bija čekas vadītāja Fēliksa Dzeržinska vietnieks.
- ⁶⁰ Iskolata sēdes protokols. Maskavā, Latviešu biedrībā. [Bez datuma]. LNA LVA, PA82-1-1, 85.–86. lp.
- ⁶¹ LPNP Ārlietu nodaļas sēdes protokols. [Petrograda], 12.03.1918. LNA LVVA, 6033-1-36, 50. lp.
- ⁶² LPNP Ārlietu nodaļas sēdes protokols. [Petrograda], 15.03.1918. LNA LVVA, 6033-1-36, 53. lp.
- ⁶³ Politiskā bezprāta gūstā. (No Valmieras līdz Urāliem un atpakaļ). 5. Pa bezprāta pēdām. In: Līdums, 15.05.1918., 2. lpp.
- ⁶⁴ Politiskā bezprāta gūstā. (No Valmieras līdz Urāliem un atpakaļ). 6. No Maskavas līdz Maladzječnai. In: Līdums, 16.05.1918., 2. lpp.
- ⁶⁵ Ibidem.

- ⁶⁶ Politiskā bezprāta gūstā. (No Valmieras līdz Urāliem un atpakaļ). 6. No Maskavas līdz Maladzječnai. In: Līdums, 16.05.1918., 2. lpp. Par apstākļiem no metnē skat. arī: K[ONRAD] VON ZUR MÜHLEN. In Gottes Hand: Erlebnisse aus der Zeit meiner zweiten Verschickung nach Sibirien. Revel 1918, S. 49–50.
- ⁶⁷ Politiskā bezprāta gūstā. (No Valmieras līdz Urāliem un atpakaļ). 7. Ceļā uz mājām. In: Līdums, 22.05.1918., 2. lpp.; Cēsis. Cēsis atgriezās no lielinieku gūstniecības... In: Līdums, 26.04.1918., 2. lpp.
- ⁶⁸ Skat.: LAURA KĻAVIŅA. *Iskolata režīms Vidzemē 1917. gada novembrī – 1918. gada februārī: represīvā politika*. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga 2023, 182.–185. lpp.

SUMMARY

The First World War and the following February Revolution of 1917 led to major changes in society. The new reality fostered the destruction of collective consciousness, as well as the previous legal and moral standards. The pre-war society ceased to exist, contributing to a brutalisation of human relations. The economic and political chaos, caused by the war and revolution, combined with unresolved social issues, gave rise to radical political ideas, including Bolshevism, attractive to a large part of society in Vidzeme.

In November 1917, *Iskolat* gradually took power in Vidzeme. The Bolshevik regime lasted less than three months, nevertheless, *Iskolat* succeeded in initiating radical political, economic, and social reforms interrupted by the attack of the German Army and the following occupation of Vidzeme in February 1918. On 18 February, *Iskolat* decided to arrest all “counterrevolutionaries”, as well as those suspected of counterrevolutionary activities, and deport them from Latvia.

The experience of inhabitants of Smiltene and its surroundings illustrates the processes that took place in other parts of Vidzeme, as well. The decision of deportation explicitly was based on the Bolshevik ideology and the fear of possible German repressions, also rooted in the experience of the 1905 Revolution and war propaganda, which spread rumours about the atrocities of German Army in the occupied territories.

The deportation was organised on the basis of previously compiled lists of persons. In this case, the ideology of Bolsheviks played a significant role, because “the fight against the bourgeoisie” was one of the most important political tasks of the *Iskolat* regime. The Bolsheviks arrested people who belonged to different ethnic groups. However, the case study of Smiltene and its surroundings do not allow to establish that the Bolsheviks were more radical against one of the groups than the others. It can be explained by the fact that the arrests were made late and in haste, the decisive criterion was belonging to the “bourgeoisie” as a class, instead of nationality.

The deportation was chaotic. Rumours also influenced the development of events, 17 people from surroundings of Smiltene were shot. Two months later as a result of activities of Department of Foreign Affairs of Latvian Provisional National Council and the Treaty of Brest-Litovsk, almost all of the deportees returned home. However, due to lack of sources, it is not possible to identify the exact number of them.

The deportation was the culmination of repressive politics exerted by *Iskolat* regime. The study of this Bolshevik form of terror is important in several aspects. It reveals the development of Bolshevism and particularities of the Bolshevik regime in 1917–1918,

typical to the Baltic region. At the same time, the analysis of these processes reveals the beginning of the deportation as a method of Soviet terror, challenging the usual opinion that the first mass deportation of people from the Baltic states took place only on 14 June 1941.

© 2024, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Supplying the Lithuanian Army with Weapons in War Against Bolsheviks and Bermond-Avalov Formations in 1919 at the Clash of Interests Between the Entente and Germany*

Lietuvos armijos apgāde ar ieročiem karā pret boļševikiem un Bermonta-Avalova karaspēku 1919. gadā, saduroties Entantes un Vācijas interesēm

Kestutis Kilinskas, Dr.

Assistant Professor at the Faculty of History, University of Vilnius

Universiteto str. 7, LT-01131 Vilnius

E-mail: kestutis.kilinskas@if.vu.lt

Western political, social and economic support to Ukraine in face of Russian aggression has aroused discussion and actualized historical episodes of weapons supply and military assistance. Historical analysis of weapons supply during military conflicts and wars in the past provides a good opportunity to become more familiar with the problem and may give fruitful insights for understanding this phenomenon in its broader sense. After the collapse of Russian Empire and after the end of the World War I Lithuania fought in wars for independence, and received military assistance consisting of weapons, ammunition, clothes, and food from the two opposing parties and former enemies – Allies and Germany.

In the current article, the author analyses the question of the weapons supply to Lithuania through the lens of foreign policy interests of England, France and Germany, and explores to what extent the supply of weapons depends on overlapping foreign policy interests of both appealing and providing country. During the War of Independence, Germany supplied armaments, when it needed to stop Bolsheviks and to counterweigh the influence of Poland in Lithuania, but refused to do that when Lithuania intended to promote its own foreign policy interests to capture Vilnius in 1919. The same happened with Allies, who refused to supply weapons to Lithuania despite its appeals in the first half of 1919, meanwhile, Lithuania received weapons

* The current article has been prepared as a part of the research project “Cross Junction of the Interests of England, Germany, France and Russia in Baltic Region in 1919–1920”, implemented by Vilnius University Faculty of History. The project was funded by the Research Council of Lithuania (LMTLT) under the Researcher Groups Measure, contract No. S-MIP-21-46.

from the Entente when it faced direct threat from the remaining units of German Army, which also became dangerous for the vital interests of France and England in Baltics.

Keywords: Baltic states, Wars of Independence 1919–1920, supply of weapons, diplomacy, Entente.

Rietumu politiskais, sociālais un ekonomiskais atbalsts Ukrainai, saskaroties ar Krievijas agresiju, izraisīja diskusijas un aktualizēja ar ieroču piegādi un militāro palīdzību saistītas vēsturiskās epizodes. Analizējot ieroču piegādes militāru konfliktu un karu laikā pagātnē, varam labāk iepazīties ar šo problēmu un izprast to plašākā kontekstā. Pēc Krievijas impērijas sabrukuma un Pirmā pasaules kara beigām Lietuva cīnījās Neatkarības karā un saņēma militāru palīdzību – ieročus, munīciju, apģērbu un pārtiku – no divām pretējām pusēm un bijušajiem ienaidniekiem: sabiedrotajiem un Vācijas.

Rakstā jautājums par ieroču piegādi Lietuvai analizēts caur Anglijas, Francijas un Vācijas ārpolitisko interešu prizmu, un ieroču piegādes ir atkarīgas no abu pušu – gan pieprasītājas, gan piegādātājas valsts – ārpolitisko interešu pārklāšanās. Neatkarības kara laikā Vācija piegādāja ieročus, kad tai vajadzēja apturēt bolševikus un līdzsvarot Polijas ietekmi Lietuvā, un atteicās to darīt, kad Lietuva plānoja veicināt savas ārpolitiskās intereses, lai ieņemtu Viļņu 1919. gadā. Tas pats notika arī ar sabiedrotajiem, kuri, neraugoties uz Lietuvas lūgumiem 1919. gada pirmajā pusē, atteicās piegādāt ieročus. Lietuva saņēma ieročus no Antantes, kad tā saskārās ar tiešiem draudiem no atlikušajām vācu armijas daļām, kas kļuva bīstami arī Francijas un Anglijas interesēm Baltijā.

Atslēgvārdi: Baltijas valstis, Neatkarības kari 1919–1920, ieroču piegāde, diplomātija, Antante.

Historiography notes that during the War for Independence Lithuania received military assistance including weapons, ammunition,

clothes and food from England, France and Germany,¹ which were adversaries during the World War I. Interwar Lithuanian officer and former commander of the Artillery unit who inventoried all military supplies received from abroad, Major Lubinas, revealed that military forces of Lithuania obtained unknown number of weapons from Germany, England and France. According to his memoirs, in January 1919 Lithuanian military forces from Germany received unknown quantities of weapons and munitions. In November–December 1919, when Pavel Bermond-Avalov forces were beaten, German government under the pressure of International Allied commission for the evacuation of German military forces from Baltic states, supplied Lithuanian military forces with the 24–77 mm and 12–105 mm artillery cannons, 120 mortars, 5000 rifles, 300 machine guns and 28 000 hand grenades. More to that, in August 1919 military delegation of Lithuania in France bought 10 500 rifles, 300 machine guns and 2.5 million cartridges, and it was considered as a military support of France. In October 1919, England supplied Lithuania military forces with 2996 rifles, 1.5 million cartridges, and 18 artillery cannons. Furthermore, at the beginning of 1920, England additionally provided 6 900 rifles and 2.7 million cartridges.²

Historian Tomas Balkelis has noted that since 24 December 1918 Germany began to provide military and financial assistance to Lithuania.³ Regina Žepkaite emphasized that Germany, France and England supplied Lithuanian military forces with weapons and ammunition when it corresponded to the interests of those states⁴. As shown by historiography, in several cases appeals of Lithuanian government to get weapons and ammunition were not satisfied. The first Prime Minister of Lithuania Augustinas Voldemaras on 28 of November 1918 declared that “it is impossible to say

something positive about money and weapons from Germany. Seems that it is easier to obtain a loan than weapons".⁵ Commander of the 10th German Army, which occupied Lithuanian territory during the World War I, General Erich von Falkenhayn also refused to provide weapons to military forces of Lithuania in December 1918.⁶ Historian Zenonas Butkus has indicated that German government refused to arm and support Lithuanian military forces to execute an assault on Bolshevik-ruled Vilnius in March and April 1919.⁷ Officer of Saxon volunteer units who fought in Lithuania in the first part of 1919, Major Shroeder mentioned that Lithuania would be able to recapture Vilnius with support of German volunteer units.⁸

Royal Navy officers who represented the 6th light cruisers squadron lead by Admiral Edwyn Alexander-Sinclair in December 1918 agreed to provide weapons to the military forces of Lithuania only with permission of London.⁹ At the same time, it must be kept in mind that England had several policy lines regarding the Russia and Baltic, which were shaped by Prime Minister, Foreign Office, Admiralty and War Office. On November and December 1918, the Cabinet of War sent the Royal Navy to Baltics with the aim *"to show the British flag"*, and provide weapons according to the situation.¹⁰ Later on, it was changed by the moderate policy of Prime Minister Lloyd George, which was based on *"April Thesis"*, as well as the firmer and more interventionist position of War Office and Admiralty, which sent the fleet to Baltic Sea under the command of Walter Cowan, and militarily supported anti-Bolshevik General Nikolay Yudenich's Northwestern Army's march to Petrograd.¹¹ The analysis of the actions of French military mission, which was dispatched on February 1919 by the French Foreign Minister Stephen Pichon¹² to Lithuania shows that it provided only

"minimal support" to Lithuanian forces, despite the fact that the main instruction was to help Lithuania to organize its army¹³ and to reduce German influence in the region.¹⁴ Charlotte Alston mentions that in Baltic Commission in Paris Peace Conference A. Voldemaras asked for equipment, munitions, transportation facilities and military missions to assist them with organization of army.¹⁵

Clearly, all the actors in the region had different foreign policy interests, and it indicates that the supply of weapons and ammunition to Lithuania was non-consistent, dynamic activity, which was integrated into the broader perspective of foreign policy. To date, it has not been analysed in the context of changing political interests of Germany, France and England in 1919. Therefore, the question is proposed – when and why did the aforementioned countries agree to supply military forces of Lithuania with arms, and on which occasions did they refuse to do that?

Germany as the most important source of weapons for the Lithuanian Army in the first half of 1919

The World War I ended in November of 1918; as a result of war, the Russian Empire collapsed, and new national states emerged in Eastern and Central Europe. On 16 February 1918, Lithuania announced its independence, however, real capabilities to build the state, establish a government and military forces appeared only in November 1918. At the same time, on 17 November 1918, the Red Army started an assault on all the Baltic states, including Lithuania, on 5 January occupied Vilnius and north-eastern part of the projected territory of Lithuanian national state. The government of Lithuania was forced to move from Vilnius to Kaunas. In the face of Bolshevik attack,

organization and armament of Lithuania's military forces was fraught with difficulties, – there were only 3 000 volunteers, who lacked appropriate weapons to resist the Bolsheviks, and the remains of the 10th German Army, which should have remained in the former Russian territories, but did not comply with the Article XII of the Terms of Armistice, and started to withdraw.¹⁶ In that situation, Lithuanian political leaders attempted to find ways how to get arms for military forces in order to stabilize situation on the frontline against Bolsheviks.

At the end of 1918 and the early 1919, the government of Lithuania formed two foreign policy directions, one towards Germany, and another towards England.¹⁷ At first, the influence of Germany became dominant, and on 19 November 1918 Lithuania appointed Jurgis Šaulys as the envoy to Berlin, whilst on 5 November, Germany had appointed Ludwig Zimmerle a civil governor to Lithuania and later on, Verdy du Vernois as an envoy.¹⁸ German government also granted a loan of 100 000 000 marks to Lithuania, which became the most important financial support for the newly created state. Nevertheless, it hesitated to provide armament for its military forces despite Lithuanian appeals.¹⁹

There were many contacts and attempts to obtain weapons from Germany in late 1918, but nothing was achieved, because the commander of the 10th German Army General E. von Falkenhayn refused to provide weapons to military forces of Lithuania in December 1918. Situation changed only on 29 December 1918, when the Minister of National Defense of Lithuania General Mykolas Velykis talked with the commander of the Eastern front General Max Hoffman and L. Zimmerle. General M. Hoffman was against the provision of arms to Lithuania, and expressed the opinion that arms could only be given with a permission from Berlin. According to

him, there was a danger that the weapons could fall into the hands of Bolsheviks.²⁰ L. Zimmerle had a different perspective, he told that Chairman of Armistice Commission Mathias Erzberger had ordered arms to be given to Lithuania, as this was required by the terms of the Entente-German armistice. Notably, M. Erzberger adhered to the position that Germany should follow the Article XII of Armistice Agreement and to defend Eastern border of Germany.²¹ Another important aspect was that Germany's favourable response was determined by the fact that in January 1919 M. Erzberger pledged to the Entente to create an anti-Bolshevik front.²²

Therefore, on 15 January German Army created Oberkommando Nord,²³ which was ordered to keep the Liepāja-Kaunas-Grodno line and send Freikorps military units to Latvia and Lithuania. Saxon volunteer units, which consisted of divisional and regimental headquarters, three infantry battalions (the 18th, 19th, 20th), the 18th cavalry squadron and the 18th artillery group arrived in Kaunas.²⁴ VI Reserve Corps under the command of Rudiger von der Goltz were formed in Courland on 1 February 1919. Additionally, Baltische Landeswehr was already formed in Courland.²⁵

Here we have to emphasize that German High command and Oberkommando Nord changed its political position on matter of weapons supply to Lithuania due to its interest to protect German border from advance of the Red Army and decision to keep the Article XII of Armistice conditions.²⁶ A few days later when political decision was made, on the 6 January 1919 the Minister of National Defense General M. Velykis submitted to Oberkommando Nord a request to provide with 30 920 rifles, 2036 carbines, 96 machine guns, 885 revolvers, 12 artillery guns, 1280 shells for cannons, 54 000 000 cartridges for rifles and 24 000 revolvers.²⁷

On 10 January 1919, the Lithuanian Army received 2 Russian 76 mm cannons with 132 shells and 24 draft horses. Two days later, 100 training grenades were received. On the 17 January, Germany provided 200 hand grenades, 200 Russian-made rifles and 40 000 rounds of ammunition, and two German machine guns with ammunition. On 20 January, – another 200 Russian rifles and 40 000 rounds of ammunition.²⁸

As stated in a letter of the 2 February 1919 from the headquarters of the German Volunteer Corps in Lithuania to the Minister of National Defense of Lithuania, the supply of weapons in January remained slow, but it became more active on February.²⁹ During the three weeks of February, Oberkommando Nord provided 200 Model 71 rifles and 100 boxes of ammunition, 100 Model 88 carbines and 10 000 rounds of ammunition. From the 7 February until the 22 February another 1950 units of Model 88 and 2120 Model 98 carbines, 30 Model 71 rifles, 17 Mauser pistols, 500 000 rounds of ammunition and 600 grenades.³⁰ On 27 February, 8 planes, 186 carriages and 855 sets of clothing for cavalrymen reached Lithuania.³¹ The provided weaponry and ammunition was completely sufficient to arm 4000–4500 soldiers who then served in Lithuanian Army.³² With the help of Saxon volunteer units, on the 9 to 13 February 1919, Lithuanian Army stopped the Bolsheviks in the battles of Kėdainiai, Jieznas and Alytus³³ and created conditions to hold the Liepāja-Kaunas-Grodno line.

After stopping the Bolsheviks, the Oberkommando Nord began to centralize the arms supply. On 3 March 1919, the officer of Oberkommando Nord F. Tschunke, who was responsible for the relations with Lithuanian Army, informed the government of Lithuania and the Minister of National Defense General M. Velykis, that all issues regarding the armament of the Lithuanian

Army, due to legal aspects, must be handled through the chief representative of Germany in Lithuania L. Zimmerle.³⁴ Therefore Oberkommando Nord limited the supply of weapons to the Lithuanian Army, and mostly provided only non-lethal military equipment and clothing.³⁵ Finally, on 28 March 1919, the headquarters of the German Volunteer Corps which was subordinate to the Oberkommando Nord refused to meet the request of the Ministry of National Defense of Lithuania concerning the supply of clothing, citing the fact that the clothing was needed for the German Army.³⁶

This decision was made when the VI Reserve Corps and Baltic Landeswehr under the command of R. von der Goltz pushed off the Red Army and on 18 March captured Jelgava and Northern Lithuanian towns of Šiauliai and Šeduva.³⁷ Bolshevik threat was destroyed and Oberkommando Nord lost incentive to strengthen military forces of Lithuania in order to defend Eastern border of Germany. On 23 March, German Defense Minister Gustav Noske informed Weimar National Assembly that the Highest military staff and German government agreed that military forces of Germany would not take any offensive actions in Baltics.³⁸ At the same time, German government refused to support an assault by Lithuanian Army on Bolshevik-ruled Vilnius on 2–4 April 1919. According to the memoirs of German officer Maj Shroeder, with the support of Saxon volunteer units, military forces of Lithuania would have been able to capture Vilnius, but German government forbade to attack Bolsheviks, except in the cases when they themselves attacked beyond the demarcation line.³⁹ On 16 April, R. von der Goltz and Baltic Germans strengthened their positions, made a *coup d'état* against Latvian Provisional Government in Liepāja and created pro-German government led by Andrievs Niedra.⁴⁰ Presumably, they were not interested in either Latvia or Lithuania

having strong military forces, which could become an obstacle for colonization intentions of R. von der Goltz.

Just as likely, the negative position of German government could be associated with the complicated relations between Lithuanian and German military forces which came about when French military mission under the command of Colonel Celestin Reboule arrived to Lithuania. On the one hand, Paris believed that Colonel C. Reboul's mission would offset any chance of Germany dominating Lithuanian affairs,⁴¹ whilst on the other, the Lithuanian government perceived the arrival of a mission as the first step to state recognition.⁴²

The tension persisted between Lithuanian and German soldiers. On 18 March 1919, German soldiers shot a soldier of Kaunas commandant's headquarters Pranas Eimutis, who protected the headquarters of the French mission.⁴³ As far as can be determined from poor diplomatic sources, Officer F. Tchunke asked the Minister of National Defense of Lithuania, whether French aid to the Lithuanian Army was acceptable. If it were to be acceptable, then the Germans would no longer be able to work "*in parallel*", and help the Lithuanian Army to organize itself.⁴⁴ It was a serious warning and a proof that the attempt of the Entente to interfere with the German-dominated area began to affect the supply of weapons to the Lithuanian Army from Germany.

Tensions remained high during May, because on 7 May the Conditions of Peace were announced and inspired a vast alarm in Germany, and all parties decided to reject it.⁴⁵ On 22 May, the forces of R. von der Goltz captured Riga, later on attacked Latvian and Estonian military forces and were defeated in the battle of Cēsis on 21 June. Despite the events in Latvia, Saxon volunteer units supported operations of military forces of Lithuania until 3 June, but the level of violence against civilians increased.⁴⁶ Finally,

Germany signed the Peace Agreement on 28 June, and General Walter von Eberhardt evacuated its forces from Baltics.⁴⁷

In the context of the high tensions, on 23 June, General W. Eberhardt refused to satisfy the request of the Minister of National Defense General M. Velykis to provide another 12 000 rifles, 100 machine guns and 5 000 000 cartridges.⁴⁸ The general justified his decision by the fact that the weapons were needed for the protection of German units.⁴⁹ On 28 June 1918, the German units withdrew from Kaunas and left behind an insignificant amount of ammunition, mines and grenades, which mostly were not suitable for use.⁵⁰

Despite the withdrawal of the army, German companies continued to cooperate with the Lithuanian Army concerning the purchases of weapons and ammunition. On 29 July 1919, the Head Quarter of Armed Forces of Lithuania received a confirmation from the company Deutsche Handelsgesellschaft, that it agreed to sell 190 Mauser pistols and 45 000 cartridges.⁵¹ Governmental and military contacts on that matter were, however, over. As far as it can be determined from archival sources, Lithuania repeatedly applied to German government for the purchase of weapons, but in the summer of 1919 Germany was already restricted by the provisions of the Treaty of Versailles, therefore it refused to sell the weapons without the consent of the Entente.⁵²

Appeals and obstacles to get weapons and ammunition from Entente

As noted above, the second direction of the Lithuanian foreign policy was directed towards the Entente. In December 1918, a squadron of the English fleet led by Admiral E. Alexander-Sinclair supported

Latvia and Estonia by shelling Bolshevik positions and provided 5000 rifles, 4 artillery cannons and 500 machine guns to Estonia.⁵³ On 5 February 1919, Royal Navy provided 5 320 rifles, 52 machine guns and 4.3 million rounds,⁵⁴ and on 3 April – 20 000 rifles, 6 howitzers to Latvia.⁵⁵ In the spring of 1919, England supplied Estonia with machine guns, ammunitions and trucks.⁵⁶ The Prime Minister of Lithuania A. Voldemaras considered the orientation towards England unconditional and a priority, therefore he sent the missions to meet the English fleet that arrived to Baltics.⁵⁷ The Lithuanian delegation requested weapons and ammunition from one of the captains of the squadron of English ships as early as on 23 December 1918, but the latter replied that he could not give anything without the knowledge of London, and advised to apply to the government on these matters.⁵⁸ Due to the lack of resources, it is impossible to establish the name of captain of the vessel addressed, to find out the answer or content of their talk, but from the instructions delegated to Admiral E. Alexander-Sinclair “to show the flag and support British policy as circumstances may dictate”,⁵⁹ it is clear that the possibility to obtain weapons remained open. It should be remembered that British policy between December 1918 and February 1919 was dominated by the idea to stop the spread of the Bolshevism,⁶⁰ but execution of that policy was concentrated in Estonia and Latvia.⁶¹

On 3 January 1919, Prime Minister M. Sleževičius at the governmental meeting said that Lithuania would not receive help from England, but the orientation towards England must be retained.⁶² The expression of that policy is well illustrated by the idea of an English protectorate, which was raised at a meeting of the Lithuanian government on the 23 January 1919.⁶³

Despite the fact that contacts with England were difficult, on 6 April 1919 Herbert

Grant Watson, the first representative of England's diplomacy, visited Lithuania.⁶⁴ In a meeting with M. Sleževičius, the representative of the British diplomacy promised loan, weapons, ammunition and clothes for the soldiers. After this visit, M. Sleževičius instructed the Lithuanian delegation at the Paris Peace Conference to “press England and America to give us ammunition, weapons and clothes as soon as possible”.⁶⁵ According to historian George Bennet, Grant Watson also established a connection with the Head of Lithuanian Mission to Paris Peace Conference A. Voldemaras, and told him that without an access to the sea, he could not promise a prospect of the Entente's assistance to Lithuania.⁶⁶

Clearly, the main problem was the policy of England and the Entente, which held a profoundly reserved and dual position regarding the Baltic states. Foreign Office, War Office and Admiralty maintained the firmer, interventionist line against the Bolsheviks and supported the Baltic states politically and military. W. Churchill had intentions to integrate the support for Baltic states and for White Russian General Nikolai Yudenich's assault on Petrograd. Politics of Prime Minister George Lloyd were different, at the beginning of March 1919 England and France decided to evacuate its forces from Russia⁶⁷. On 16 April, Lloyd George announced that he supported the idea of *cordon sanitaire* and that all the local forces from Baltic Sea to Black Sea should be organized and armed. Therefore, Supreme War Council of Paris Peace Conference announced that it would create a Baltic commission to solve the Baltic problem, and formed Allied Military Mission under the command of British General Hubert Gough.⁶⁸

Meanwhile, on 26 May 1919, the Entente under specific conditions recognized General Alexander Kolchak's government, who was perceived as the leader

of the White (anti-Bolshevik) movement in Russia. The most important aspect was that General A. Kolchak's government held a firm position towards the Baltic states and did not agree to recognize their independence. They saw the Baltic nations as national minorities of Russia, worthy only of cultural autonomy status.⁶⁹ Therefore, conditions No. 7 and 8 of the recognition stated: "*if it should prove impossible to reach agreement with the governments of the Baltics, Transcaucasian and Transcarpathian territories, this question would be resolved by League of Nations*".⁷⁰ According to the member of Lithuanian delegation to Paris Peace Conference Petras Klimas, the Entente did not provide weapons to Lithuania, Latvia and Estonia, because it did not want to create obstacles for Russia. P. Klimas thought that the reason for that was the Entente's readiness to recognize anti-Bolshevik General A. Kolchak's government.⁷¹

In early May of 1919, M. Sleževičius stated that Lithuania had not yet received anything from the Entente despite their promises. M. Sleževičius soberly assessed Lithuania's military capacity and thought that Lithuania was not sufficiently strong to fight the Bolsheviks and Poles singlehandedly, therefore it was forced to maintain a *modus vivendi* with Germany due to its military support. According to M. Sleževičius, if Lithuania would receive weapons and money from the Entente, then it would also be able to demand that Germany withdraws its troops from Lithuania.⁷²

As considered before, a problematic situation began to emerge in the months of April and May 1919, when the relations with Germany became more strained, the government of Lithuania correspondingly began to intensify its efforts towards the Entente. In the first days of May 1919, the government instructed the Lithuanian Delegation to Paris Peace Conference to appeal to the US Military Liquidation Commission with

a request for weapons, ammunition, as well as clothing for 30 000 soldiers.⁷³ On 13 and 15 May, Lithuanian Delegation at the Paris Peace Conference appealed to the Economic Commission for financial loans and military support, pointing out that without an urgent loan, Lithuania would not be able to withstand the military pressure of the Bolsheviks. The Entente was warned that the situation would become even more difficult when Germany signed the Treaty of Versailles and withdrew from Lithuania.⁷⁴

On 31 May 1919, the member of Lithuanian Delegation to Paris Peace Conference Tomas Naruševičius informed the Lithuanian government that the US Liquidation Commission had agreed to sell weapons and clothes to Lithuania only through a private company, because, according to the decision of the US Congress, weapons could only be sold to states that fought against Germany, and this was not the case of Lithuania, at least in the first half of 1919. Hence, Lithuanian dependence on Germany had no alternatives, and in its turn became an obstacle for the supply of weapons from USA. According to T. Naruševičius, the USA agreed to sell Lithuania 100 armoured cars, 300 artillery guns, 100 locomotives, 1300 wagons, 60 000 pairs of shoes, 25 000 overcoats and 35 000 jackets.⁷⁵ However, France protested the arms transfer, because it treated all the US military assets kept in France as the property of this country.⁷⁶

To intensify efforts to obtain weapons, on 18 June 1919 the Lithuanian Military Mission, which consisted of Colonel Mykolas Gedgaudas, Colonel Juozas Koreiva and Teodoras Biliūnas arrived in Paris. On 26 June 1919, its members met with the Commander-in-Chief of the French Army, General Henri La Rond. The exact position of the general was unknown, but afterwards Lithuanian officers concluded

that the French “*really won't help, it would be good if they did not interfere*”. The meeting with US General Taske, H. Bliss was less encouraging, he made no promises, although he was also given a list of required weapons and military supplies. Analogous meetings took place with Italian General Ugo Cavallero and the Japanese General Takeji Nara. The meeting with the Commander-in-Chief of the British Army, General Edward Spears, who was close to W. Churchill and followed the line of War Office, was much more positive – he asked to submit the lists of necessary weapons and ammunition, and promised to deliver everything that Lithuania needed.⁷⁷

On 28 June 1919, Colonel J. Koreiva met with Captain Ulbe, the head of the French General Staff and of the Baltic States Department, and with Captain Dorozjen, the head of the supply of the French Army, with whom he talked about arming the Lithuanian Army. Captain Dorozjen said that the Entente had agreed to give aid to the Baltic states and asked for information on what weapons they were using. The next day, the Military Mission visited the member of the Council of Five, the French General Belen. The latter said that the weapons would be given to the Baltic states after the inspection by the commander of the Allied Military Mission, General H. Gough, who resided in Helsinki and who would make a decision concerning the items to be given. He did not promise anything and shifted all the responsibility onto General H. Gough and another member of the Council of Five, the English General John Sackville-West.⁷⁸ The Lithuanian military mission asked to provide 40 000 units of military clothing, 120 units of artillery guns, 10 000 rifles, 1 billion various cartridges, 54 units of airplanes, 2 000 000 units of canned food.⁷⁹ On 7 July 1919, the Lithuanian delegation in Paris once again appealed

to the Baltic Commission to support the army with weapons and ammunition, arguing that the Lithuanian Army depended on the German Army's supply, and the withdrawal of 40 000 German soldiers would complicate the situation with the Bolsheviks.⁸⁰ Despite the fact that on 9 May Baltic Commission at the Paris Peace Conference had been created, nothing was achieved in the matter of weapons supply. The commission only attempted to define the status of Estonia, Latvia and Lithuania, as well as recommended to ask the German government to withdraw forces from Latvia.⁸¹

Good news were received only on 12 July 1919, when T. Naruševičius announced that the Chairman of the American Relief Organization Herbert Hoover agreed to transfer 15 000 boots and 35 000 military uniforms to the Lithuanian Army; these supplies were stored in the port of Saint Gervais in France. Emphatically, H. Hoover considered Lithuanians together with the other Baltic and Central European people as “*liberated nations*”, and understood humanitarian assistance as a tool to fight against the Bolshevism, but it had no influence on the President W. Wilson's politics.⁸²

However, the situation was complicated by France, which required the permission of the Council of Five for the transport of the cargo, but after convincing the French that a very small amount of military supplies would be transported, they relented and agreed to let steamers take the cargo to the port of La Pallice.⁸³ According to the collected data, uniforms, canned goods, cigarettes and food reached Liepāja on the ship August Wilke in October 1919.⁸⁴

According to T. Naruševičius, the situation regarding weapons remained unclear, since the Supreme Council of the Entente had not yet considered this issue⁸⁵ and neither had the Baltic Commission. The Lithuanian

delegation to Paris Peace Conference saw this situation as critical.⁸⁶ Germany did not agree to give weapons to Lithuania without the consent of the Entente, whereas the Entente stated that it would not give weapons to prevent them from falling into the hands of the Germans while they still remained in Lithuania.⁸⁷ Efforts of Lithuania were stuck in a never-ending vicious circle.

As the decision of the Entente regarding the supply of weapons came to a standstill, the Lithuanian government again turned to England. On 24 July 1919, M. Sleževičius asked the Head of English Military Mission to Lithuania, Colonel Stephen Tallents to arm 15 000 troops and grant a loan of one million pounds.⁸⁸ The same request was repeated in a letter to H. Grant Watson, emphasizing that Lithuania's reserves were exhausted, there was nowhere to obtain the weapons from, and the German Army, instead of withdrawing, increased its numbers in Northern Lithuania.⁸⁹ The issue of weapons was discussed by Minister of Economy and Trade Jonas Šimkus, who negotiated with England for a loan and purchase of 25 000 rifles, 15 000 000 cartridges, 16 batteries and 50 000 artillery shells.⁹⁰ Finally, on 15 August 1919, Prime Minister M. Sleževičius was able to announce that assistance was found in England.⁹¹

Danger of Bermond–Avalov formations encourage the supply of arms from France and England

The change in British and French policy was mainly determined by the fact that German Freikorps, instead of evacuating from Latvia and Lithuania, had intentions to stay and colonize the Baltic area⁹². This situation threatened the interests of the Entente. In August and September 1919, German soldiers refused to withdraw from Latvia⁹³ and instead of evacuation began to

amass more soldiers and weapons, created an alliance with anti-Bolshevik Russians, formed North Western Volunteer Army and attacked Riga on 8 October 1919. A part of the so-called Bermond–Avalov forces occupied Northern Lithuania, and established frontline with the forces of Lithuania. France used this situation in order to increase its influence in Baltics.⁹⁴ In such circumstances, England recognized Lithuania *de facto* on 26 September 1919,⁹⁵ and so strengthened Lithuanian position by making it equal to Latvia and Estonia. On the same day, the Head of British Military Mission to Lithuania, Colonel Rowan-Robinson promised to provide weapons for the defense of Lithuania. Decision of England was based on several aspects: Lithuania disentangled from German influence, refused to transport German soldiers to Latvia, and it was also seen as British encouragement for Lithuanian efforts against Poland,⁹⁶ which helped to counterweigh the influence of France and her ally – Poland.

Despite the announcement of 15 August, the question of weapons supply remained complicated. On 4 October 1919, it was stated at the government meeting that England had previously promised to support Lithuania, but at present would not be able to give weapons, whilst undertaking to review this issue if the Bolsheviks would invade Lithuania.⁹⁷ The English General Frank Percy Crozier who served in the headquarters of the Lithuanian Army, stated that he had made every effort to obtain the weapons, but it turned out that the government of England supported General N. Yudenich and since Lithuania had started negotiations with the Bolsheviks, the British believed that Lithuania did not need the weapons. General F. Crozier concluded that Lithuania would not receive weapons from England in an official way, and proposed to use the services of private companies.⁹⁸

Therefore, the representative of Lithuanian state in England Vincas Čepinskis and General F. Crozier began to investigate the means for acquiring arms from private firms in England.⁹⁹ At the same time, Colonel M. Gedgaudas and M. Yčas, who visited England regarding the purchase of weapons, came to the conclusion that the British authorities followed the official position of not handing out weapons, but entrusted this matter to private hands, set the prices and unofficially participated in this process.¹⁰⁰

The obvious dependence of Lithuania on Germany's supply of weapons was a dangerous trend, which Prime Minister M. Sleževičius mentioned more than once. Consequently, in October and November 1919, during the Lithuanian Army's fights against the Bermond-Avalov forces in Northern Lithuania, the situation became critical, because Germany stopped all supply of weapons. The 1st and 7th Infantry Regiments had very little German ammunition, and there was no way to compensate for this lack without Germany, there was nowhere to replenish the ammunition. Then, on 1 and 7 October, 2996 Russian rifles and 1 488 300 rounds of ammunition were received from the British Military Mission in Riga.¹⁰¹ These were the first weapons given to the Lithuanian Army by England, and reflected the attitude of War Office. At the same time, with efforts of the Head of the French Military Mission to Lithuania, Colonel C. Reboul, France provided 316 Maxim machine guns, 7535 rifles and 3 000 000 cartridges.¹⁰² As it can be determined from the lists of received military equipment, France also provided the Lithuanian Army with 22 000 units of military clothing.¹⁰³

The changed attitude of the Entente was supported by General Henri Niessel's position, who was the head of Commission of Allies and Associated Powers for Evacuation

of German Forces. On 10 November 1919, the commission stated that the Entente was determined to help the Baltic states and Lithuania with weapons, war materials, food, and, if necessary, with other things, and that ships with weapons were already being prepared and would arrive soon. According to General H. Nissel, the commission determined that the Germans must leave in Lithuania all the railway material that was in their possession.¹⁰⁴

Under the pressure exerted by General H. Nissel, German Freikorps after their evacuation left the weapons and ammunition in place, and these goods were transferred to Lithuania in December 1919. Lithuania received about 19 026 rifles, 1827 carbines, 225 machine guns, 25 revolvers, 25 cannons and over 8 million cartridges and 33 621 shells for cannons.¹⁰⁵ It was the largest quantity of arms, ammunition and war supplies received from the Entente.

At the conference of the commanders of the Baltic states' armies held in Valka on 6 January 1920, the Head of the British Mission to Estonia, General Arthur Jervois Turner stated that the meeting was important for giving the weapons to the armies of the Baltic states, which meant that England retained an interest in the supply of arms.¹⁰⁶ This is evidenced by its actions, when on the 11 January 1920, twenty wagons of artillery shells were sent from Liepaja.¹⁰⁷ A week later, the assistant of chief of engineering of the Lithuanian Army, Second Lieutenant Jonas Steponavičius took over the English artillery guns in Riga.¹⁰⁸ On 24 January 1920, Lieutenant Petronaitis with his soldiers unloaded 8000 chests with artillery shells from an English ship and sent them to Kaunas.¹⁰⁹ On 27 January 1920, the representative of the British Military Mission in Lithuania, Colonel R. Robinson informed the Lithuanian Minister of National Defense

that a train left Riga with equipment and carriages for five howitzers and one million cartridges.¹¹⁰

Lithuania decided to use the momentum and to get more weapons and ammunition from England. On 20 January 1920, Deputy Minister of National Defense A. Merkys addressed General A. J. Turner with a request of 15 000 000 cartridges for carbines, 4 howitzers, 200 Maxim machine guns and 2 000 000 cartridges, 1000 revolvers and 10 000 cartridges for them, clothing, shoes, helmets and equipment for 35 000 soldiers.¹¹¹ However, the foreign policy of England had changed again, because Prime Minister since November 1919 had decided to return to detente policy with Russia, and on 13 and 17 November 1919 he strongly attacked Bolshevism for tactical reasons, whilst simultaneously emphasizing the economic importance of Russia. On 11 and 13 December, L. George and G. Clemenceu came to an understanding that intervention with Russia had been mistake, and in the future, the Entente policy would be “*to build the wall of the Bolshevism*”. By February 1920, the relations between Britain and Soviet Russia were changing from actual hostilities to a period of thaw.¹¹²

That policy affected the weapons supply to Baltic states, on 12 February 1920 the Head of the British Military Mission, Colonel Rowan Robinson proposed to the President of Lithuania to reduce the army to 15 000 soldiers and pointed out that it would be difficult to acquire the necessary items for the army of 27 000 men, besides, the political situation was safe, there was no danger of the Bolshevik front and the Germans.¹¹³ On 28 February, the Lithuanian envoy to Latvia, Captain Ladas Natkevičius handed over this list to General Turner, who said that England would not continue to support the Baltic states with arms, however,

the material which had already arrived, and which was still awaited would be distributed.¹¹⁴

Conclusion

The analysis of weapons, ammunition and military hardware supply to Lithuania during the war against Bolsheviks and Bermond-Avalov formations indicates that it depended on overlapping foreign policy interests of both appealing and providing country. During the war against Bolsheviks, Germany supplied Lithuania with weapons, when it needed to stop Bolsheviks and protect its territory in February 1919, whereas refused to do so, when Lithuania intended to promote its own foreign policy interest to recapture Bolshevik-ruled Vilnius in April 1919.

German weapons supply to Lithuania military forces became one of the obstacles to acquire weapons and ammunition from the Entente in the first half of 1919. The Entente refused to supply weapons to Lithuania despite its appeals in the first half of 1919 due to Lithuania's dependence on Germany. Lithuania received weapons from the Entente, when her government was recognized *de facto* and faced direct threat of the remaining units of Bermond-Avalov formations in late 1919, which also became dangerous for the vital interests of France and England in Baltics. It is also possible to identify two ways whereby weapons and ammunition supply methods were related to the political position of donor state. When foreign policy goals overlapped, the states directly transferred armaments via their military forces to Lithuania, whereas when they intended to reduce or to cancel the supply of weapons, the private commercial partners of the weapons supply were offered as an option, avoiding direct political statements.

REFERENCES AND NOTES

- ¹ REGINA ŽEPKAITĖ. Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922 m.). Vilnius 1973, 81 pp.; VYTAUTAS JOKUBAUSKAS, EGIDIJUS PAPEČKYS. Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940. In: Karo archyvas, 2012, No. 27, lp. 163–231; VYTENIS STATKUS. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940. Klivlendas 1986, 384 lp.; DONALD STOKER. Britain, France and The Naval Arms trade in Baltic 1919–1939, Grand Strategy and failure. London 2003, p. 8.
- ² LIUBINAS. Mūsų ginklai 1919–1920. In: Mūsų žinynas, 1938, No. 11–12, pp. 761–763.
- ³ TOMAS BALKELIS. Lemtingi metai Lietuva 1914–1923 Karas, revoliucija ir tautos gimimas. Vilnius 2019, p. 139.
- ⁴ ŽEPKAITĖ, Lietuva tarptautinės politikos, p. 81.
- ⁵ KAZYS ALIŠAUSKAS. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920. Čikaga 1972, p. 5.
- ⁶ Ibidem, p. 59.
- ⁷ ZENONAS BUTKUS. Tarp Trečiojo Reicho ir Trečiosios Romos. Vilnius 2019, p. 137.
- ⁸ OTTO SCHROEDER. Erinnerungsbilder deutscher trupverbande. In: Die Sachsichen Freiwilligen Truppen in Litauen, 1933, heft 69, p. 19.
- ⁹ EDMUNDAS GIMŽAUSKAS. Didžiosios Britanijos karinis diplomatinis atstovavimas Lietuvoje iki valstybingumo pripažinimo de facto (1918 m. gruodis – 1919 m. rugsėjis). In: Karo archyvas, 2012, No. 27, pp. 53–54.
- ¹⁰ OLAVI HOVI. The Baltic area in British policy 1918–1921. Helsinki 1980, p. 73.
- ¹¹ WILLIAM A. FLECHER. The British Navy in Baltic, 1918–1920: Its contribution to the independence of the Baltic nations. In: Journal of Baltic Studies, Vol. 7, No. 2, 1976, pp. 140–141.
- ¹² ESTELA GRUZDIENĖ. Prancūzijos karinių misijų veikla Lietuvoje 1919–1920 m. In: Darbai ir Dienos 2010, No. 10, p. 60.
- ¹³ VILMA BUKAITĖ. Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m., Ph D., Vilniaus universitetas, Vilnius 2013, p. 58.
- ¹⁴ BALKELIS, Lemtingi metai Lietuva, p. 198.
- ¹⁵ CHARLOTTE ALSTON. Antonius Piip, Zigfrids Meierovics and Augustinas Voldemaras. The Baltic states. London 2010, p. 74.
- ¹⁶ STEVE DUNN. Battle in the Baltic, The Royal Navy and the fight to Save Estonia & Latvia 1918–1920. Seaforth 2020, p. 34.
- ¹⁷ ČESLOVAS LAURINAVIČIUS. Lietuvos su Klaipėda ir Vilniumi genezė, Anglų ir rusų “Didžiojo žaidimo” Baltijos aspektas. Vilnius 2021, p. 223.
- ¹⁸ BUTKUS, Tarp Trečiojo Reicho ir Trečiosios Romos, p. 126.
- ¹⁹ ALIŠAUSKAS, Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, p. 59.
- ²⁰ Krašto apsaugos ministro kreipimasis į Vokietijos 10 armijos vadovybę, 1919.01.26. Lithuanian Central State Archives, Vilnius, (henceforth – CSAL), 384-3-8, p. 18.
- ²¹ JOBST KNIGGE. Kontinuitat deutscher Kriegsziele im Baltikum, Deutsche Baltikum-Politik 1918/19 und das Kontinuitätsproblem. Hamburg 2003, p. 40.
- ²² LAURINAVIČIUS, Lietuvos su Klaipėda, p. 207.
- ²³ KNIGGE, Kontinuitat deutscher Kriegsziele, 40 pp.
- ²⁴ JAKŠTAS. Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m. In: Karo archyvas, 1935, No. 6, p. 205.
- ²⁵ Der Feldzug im Baltikum bis zur Einnahme von Riga. Berlin 1937, p. 4.
- ²⁶ WILHELM LENZ. Deutsche macht politik in Lettland im Jahre 1919, Ausgewählte Dokumente des von General Rüdiger Graf von der Goltz geführten Generalkommandos des VI. Reservekorps. In: Zeitschrift für Ostforschung 1987, No. 37, p. 527.
- ²⁷ Iš Vokietijos reikalaujamų ginklų ir amunicijos sąrašas, 1919.01.06. CSAL, 1-1-1, pp. 76–77.

- ²⁸ Freiwilligen Korps General Kommando raštas Krašto apsaugos ministrui, 1919.02.22. CSAL, 1-1-26, p. 3.
- ²⁹ Lietuvos vyriausybės ir įmonės “Banga” sutartis, 1919.01.11. CSAL, 671-1-83, pp. 4–7.
- ³⁰ Freiwilligen Korps General Kommando raštas Krašto apsaugos ministrui, 1919.02.22. CSAL, 1-1-26, p. 3.
- ³¹ Oberkommando Ost ryšių karininko haupt. Tschunke pranešimas, 1919.03.01. CSAL, 1-1-26, p. 28.
- ³² VYTAUTAS LESČIUS. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. Vilnius 2007, p. 39.
- ³³ Ibidem.
- ³⁴ Haupt. Tschunke raštas Krašto apsaugos ministrui, 1919.03.03. CSAL, 1-1-26, p. 22.
- ³⁵ Intendantūros dalies viršininko pranešimas, 1919.03.11. CSAL, 1-1-26, p. 24.
- ³⁶ Frew. Korp. General Kommando štabo viršininko raštas, 1919.03.29. CSAL, 1-1-26, p. 36.
- ³⁷ SHROEDER, Errinerungsblatter deutscher trupverbande, p. 18.
- ³⁸ WARREN E. WILLIAMS. Die politik dier Allierten gegenuber den Freikorps im Baltikum, 1918 – 1919. Jahrgang 1964, No. 12, heft 2, p. 157.
- ³⁹ BUTKUS, Tarp Trečiojo Reicho, 137 pp.; SCHROEDER. Errinerungsblatter deutscher trupverbande, p. 20.
- ⁴⁰ ERIKS JEKABSONS, KLAVS ZARINS. Latvian War of Independence 1918–1920: Reports of the British Royal Navy. Riga 2019, p. 18.
- ⁴¹ STOKER, Britain, France, p. 24.
- ⁴² ALFRED ERICH SENN. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920. Vilnius 1992, p. 74.
- ⁴³ Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos apyskaita, 1919.05.07. CSAL, 383-7-11, pp. 31–41.
- ⁴⁴ J. Šaulio pranešimas M. Sleževičiui, 1919.03.25. CSAL, 923-1-40, p. 227.
- ⁴⁵ EBERHARD KOLBE. The Weimar Republic. London 1988, pp. 30–31.
- ⁴⁶ BALKELIS, Lemtingi metai Lietuva, p. 204.
- ⁴⁷ JEKABSONS, ZARINS, Latvian war of Independence, p. 26.
- ⁴⁸ Krašto apsaugos ministro kreipimasis, 1919.06.23. CSAL, 1-1-26, p. 140.
- ⁴⁹ Gen. ltn. W. Eberharto raštas Krašto apsaugos ministrui, 1919.06.24. CSAL, 1-1-26, p. 139.
- ⁵⁰ LIUBINAS, Mūsų ginklai 1919, p. 762.
- ⁵¹ Deutsche Handelsgossellschaft raštas, 1919.08.01. CSAL, 1-1-1, pp. 14–15.
- ⁵² Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus taikos konferencijos 70 posėdžio protokolai, 1919.08.04. CSAL, 383-7-12, pp. 61–63.
- ⁵³ FLECHER, The British Navy, p. 138.
- ⁵⁴ DUNN, Battle in the Baltic, p. 77.
- ⁵⁵ EDGAR ANDERSON. Die Baltische frage und die internationale politik der Allierten und Assozierten machte 1918–1921. In: Von den Baltischen provinzen zu den Baltischen staaten 1918–1920. Marburg/Lahn 1977, p. 346.
- ⁵⁶ FLECHER, The British Navy, p. 138.
- ⁵⁷ LAURINAVIČIUS, Lietuvos su Klaipėda, p. 215.
- ⁵⁸ GIMŽAUSKAS, Didžiosios Britanijos karinis, pp. 53–54.
- ⁵⁹ DUNN, Battle in the Baltic, p. 41.
- ⁶⁰ JEKABSONS, ZARINS, Latvian war of Independence, p. 6.
- ⁶¹ GEOFFREY BENNET, Freeing the Baltic. London 1964, p. 32.
- ⁶² LAURINAVIČIUS, Lietuvos su Klaipėda, p. 215.

- ⁶³ GIMŽAUSKAS, Didžiosios Britanijos karinis diplomatinis, p. 57.
- ⁶⁴ ANDRIUS GRODIS. Pirmasis Didžiosios Britanijos diplomatijos atstovo apsilankymas Lietuvoje ir keletas įžvalgų apie Lietuvį ir Vokiečių santykius (1919 m. gegužė). In: Lietuvos istorijos metraštis, 2019, No. 1, p. 177.
- ⁶⁵ M. Sleževičiaus laiškas M. Yčui į Paryžiaus Taikos konferenciją, 1919.04.22. CSAL, 383-7-23, pp. 1–3.
- ⁶⁶ BENNET, Freeing the Baltic, p. 32.
- ⁶⁷ MATI ROUTSILA. The Churchill – Mannerheim collaboration in the Russian intervention 1919–1920. In: The Slavonic and East European Review, 2002, Vol. 80, p. 4.
- ⁶⁸ ANDERSON, Die Baltische frage, p. 346.
- ⁶⁹ Ibidem, p. 355.
- ⁷⁰ ANTON SHMELEV. In the wake of Empire, Anti-Bolshevik Russia in International Affairs 1917–1920. Stanford 2021, p. 250.
- ⁷¹ P. Klimo laiškas M. Sleževičiui, 1919.05.24. CSAL, 383-7-66, p. 78.
- ⁷² Ministro pirmininko atsakymai A. Voldemarui, 1919.05.11. CSAL, 383-7-11, 32–41 lp.
- ⁷³ Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos kreipimasis, 1919.06.20. CSAL, 383-7-10, pp. 151–157.
- ⁷⁴ Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos kreipimasis, 1919.05.15. CSAL, 383-7-10, p. 197.
- ⁷⁵ Vyriausybės posėdžio protokolas, 1919.05.31. CSAL, 383-7-11, pp. 214–220.
- ⁷⁶ Lietuvos karo misijos Paryžiuje pirmininko raportas Krašto apsaugos ministrui, 1919. 08.28. CSAL, 929-1-338, pp. 3–5.
- ⁷⁷ Ibidem.
- ⁷⁸ Lietuvos karo misijos Paryžiuje pirmininko raportas Krašto apsaugos ministrui, 1919.08.18. CSAL, 1-1-31, pp. 15–17.
- ⁷⁹ Ginklų, amunicijos ir transporto priemonių sąrašas. CSAL, 929-1-338, pp. 10–22.
- ⁸⁰ Bryhard raportas į JAV, 1919.07.07. CSAL, 383-7-41, pp. 88–89.
- ⁸¹ ALSTON, Antonius Piip, Zigfrids Meierovics, p. 110.
- ⁸² ANDERSON, Die Baltische frage, p. 333.
- ⁸³ Lietuvos karo misijos Paryžiuje pirmininko raportas Krašto apsaugos ministrui, 1919.08.18. CSAL, 1-1-31, pp. 15–17.
- ⁸⁴ Kar. Gedgaugo pranešimas Krašto apsaugos ministrui, 1919.10.15. CSAL, 929-1-338, pp. 61–69.
- ⁸⁵ T. Naruševičiaus raštas Krašto apsaugos ministrui, 1919.08.05. CSAL, 1-1-30, p. 2.
- ⁸⁶ Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos posėdžio protokolas, 1919.08.07. CSAL, 383-7-12, p. 31.
- ⁸⁷ Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus taikos konferencijos 73 posėdžio protokolas, 1919.08.04. CSAL, 383-7-12, pp. 61–63.
- ⁸⁸ Ministro pirmininko M. Sleževičiaus pranešimas A. Voldemarui, 1919.07.24. CSAL, 383-7-11, pp. 14–15.
- ⁸⁹ Ministro pirmininko laiškas Grant Watson, 1919.08.06. CSAL, 383-7-38, pp. 86–87.
- ⁹⁰ Ištrauka iš Ministrų kabineto posėdžio protokolo, 1919.08.05. In: EDMUNDAS GIMŽAUSKAS. Lietuvos ir Lenkijos santykiai: Nuo pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki L. Želigowskio įvykdyto Vilniaus užėmimo (1918 m. lapkritis – 1920 m. spalio). Vilnius 2012, p. 272.
- ⁹¹ ALFONAS EIDINTAS, RAIMUNDAS LOPATA. Lietuvos vyriausybių 1918–1920 metų posėdžių protokolai, No. 1. Vilnius 2018, pp. 511–514.
- ⁹² ALSTON, Antonius Piip, Zigfrids Meierovics, p. 120.

- ⁹³ JEKABSONS, ZARINS, Latvian War of Independence, p. 34.
- ⁹⁴ HOVI, The Baltic area, p. 192.
- ⁹⁵ Ibidem, pp. 177–178.
- ⁹⁶ Ibidem.
- ⁹⁷ EIDINTAS, LOPATA, Lietuvos vyriausybių, pp. 511–514.
- ⁹⁸ Kar. Gedgaugo pranešimas Krašto apsaugos ministrui, 1919.10.15. CSAL, 929-1-338, p. 30.
- ⁹⁹ Lietuvos delegacijos Londone pranešimas T. Naruseviciui, 1919.10.03. CSAL, 383-3-15, pp. 19–21.
- ¹⁰⁰ Kar. Gedgaugo pranešimas Krašto apsaugos ministrui, 1919.10.15. CSAL, 929-1-338, pp. 61–69.
- ¹⁰¹ LIUBINAS, Mūsų ginklai 1919, pp. 761–763.
- ¹⁰² Ibidem, pp. 768; Bukaitė, Lietuvos Respublikos politiniai, p. 55.
- ¹⁰³ Lietuvos karinės misijos Prancūzijoje pranešimas Krašto apsaugos ministrui, 1919.09.19. CSAL, 929-1-338, pp. 110–123.
- ¹⁰⁴ J. Purickio pranešimas E. Galvanauskui, 1919.11.10. CSAL, 923-1-41, pp. 22–25.
- ¹⁰⁵ LIUBINAS, Mūsų ginklai 1919–1920. In: Mūsų žinynas, 1938, No. 11–12, p. 763.
- ¹⁰⁶ Baltijos valstybių karo vadų susirinkimo protokolas, 1920.01.06. CSAL, 384-1-13, p. 19.
- ¹⁰⁷ Ltn. Petronaičio telegrama, 1920.02.11. CSAL, 1-1-100, p. 6.
- ¹⁰⁸ Pareiškimas tiekimų viršininkui, 1920.01.19. CSAL, 1-1-100, p. 16.
- ¹⁰⁹ Telegrama Krašto apsaugos ministrui, 1920.01.26. CSAL, 1-1-100, 37 lp.
- ¹¹⁰ Rowan Robison pranešimas, 1920.01.27. CSAL, 1-1-98, p. 44.
- ¹¹¹ Gen. Turner įteiktas sąrašas karinių reikmenų, 1920.01.20. CSAL, 384-3-310, p. 3.
- ¹¹² HOVI, The Baltic area, pp. 170–171.
- ¹¹³ D. Britanijos karinės misijos Lietuvoje vadovo plk. H. Rowan Robinsono rastas – pasiūlymas Lietuvos Respublikos Prezidentui. In: EDMUNDAS GIMŽAUSKAS. Lietuvos ir Lenkijos santykiai: Nuo pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki L. Želigowskio įvykdyto Vilniaus užėmimo (1918 m. lapkritis – 1920 m. spalį). Vilnius 2012, pp. 354–355.
- ¹¹⁴ Lietuvos karo atstovo Latvijoje pranešimas Generalinio štabo viršininkui, 1920.02.28. CSAL, 1-1-31, p. 3.

KOPSAVILKUMS

Lietuvos Neatkarības kara laikā Vācija, Lielbritānija un Francija atbalstīja Lietuvas armiju ar lielgabaliem un municiju. Lietuvas historiogrāfijā jau ir pētīts ieroču skaits un tipi, taču ģeopolitiskie apstākļi un mainīgā dinamika Lietuvas cīņā pret boļševikiem un krievu vācu formējumiem 1919. gadā nav tikuši ņemti vērā un analizēti. Tāpēc šajā pētījumā tiek analizēts jautājums, kad, kāpēc un kādā ģeopolitiskajā situācijā Vācija, Francija un Anglija piekrita apgādāt Lietuvas bruņotos spēkus un kad, neraugoties uz Lietuvas aicinājumiem, tās atteicās to darīt.

Analizējot ieroču, municijas un militārās tehnikas piegādi Lietuvai kara laikā pret boļševikiem un Bermonta-Avalova formējumiem, var secināt, ka tā bija atkarīga no abu valstu ārpolitisko interešu pārklāšanās: gan saņemotās, gan piegādātās valsts. Kara pret boļševikiem laikā Vācija piegādāja Lietuvai ieročus, kad tai 1919. gada februārī vajadzēja apturēt boļševikus un aizsargāt savu teritoriju, un atteicās to darīt, kad Lietuva plānoja veicināt savas ārpolitiskās intereses, lai 1919. gada aprīlī atgūtu boļševiku pārvaldīto Viļņu. Vācija bija galvenais Lietuvas militāro spēku atbalstītājs un 1919. gada februārī

piegādāja Lietuvas militārajiem spēkiem lielgabalus, artilēriju, lidmašīnas un municiju 4500 karavīriem, kā arī palīdzēja apturēt boļševiku armijas virzišanos.

Vācu ieroču piegāde Lietuvas bruņotajiem spēkiem 1919. gada pirmajā pusē kļuva par vienu no šķēršļiem ieroču un municijas saņemšanai no Antantes. Neskatoties uz aicinājumiem Londonas un Parīzes miera konferencē, 1919. gada pirmajā pusē Antantes valstis atteicās piegādāt ieročus Lietuvai, jo Lietuva bija atkarīga no Vācijas. Sabiedrotie baidījās, ka ieroči varētu nonākt Vācijas rokās. Vēl viens atteikuma arguments bija tas, ka Lietuva nebija *de facto* un *de jure* atzīta valsts.

Lietuva saņēma ieročus no Antantes pēc tam, kad tās valdība tika atzīta *de facto* un 1919. gada nogalē saskārās ar tiešiem draudiem no atlikušajām Bermonta-Avalova (krievu-vācu) vienībām, kas kļuva bīstamas arī Francijas un Anglijas interesēm Baltijā. Sabiedrotie piegādāja ieročus Lietuvas militārajiem spēkiem, kad tie bija nepieciešami vācu militāro spēku aizsardzībai, jo uzskatīja to par vitāli svarīgu apdraudējumu pēcvērsālas kārtībai. Francija un Anglija piegādāja ieročus 15 000 Lietuvas armijas karavīriem.

Iespējams identificēt arī divas ieroču un municijas piegādes metodes, kuru izmantošana bija saistīta ar piegādātājas valsts politisko nostāju. Ja piegādātājas un saņēmējas valsts ārpolitiskie mērķi sakrita, tad valstis nodeva ieročus Lietuvas bruņotajiem spēkiem tieši, bet, ja piegādātājas valstis plānoja samazināt vai atcelt ieroču piegādi Lietuvas bruņotajiem spēkiem, tās ieroču piegādei piedāvāja privātus tirdzniecības partnerus, izvairoties no tiešiem kontaktiem.

© 2024, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Lady Muriel Paget's Mission to Daugavpils (Part I)*

Lēdijas Mjūrielas Peidžetas palīdzības misija Daugavpilī (1. daļa)

Geoffrey Swain, PhD

Professor Emeritus, University of Glasgow

47 Chandos Road, Bristol BS6 6PQ

Geoffrey.Swain@glasgow.ac.uk

In February 1920, Lady Muriel Paget established a children's hospital in Daugavpils. It was the start of a relief Mission which operated until the autumn of 1922, taking the form eventually of infant welfare clinics and feeding kitchens. From the start of 1921, this Mission was broadened to include Riga and, ultimately, Tallinn and Kaunas; but the core of the operation remained Daugavpils. This article explores the centrality of Daugavpils to the work of the Mission, the evolution of Lady Muriel's ambitions, and the often fraught relationship with her chief funder, the Save the Children Fund (SCF).

The article is published in two parts. Part I discusses the origins of the Mission in Lady Muriel's concern to gain access to northern Russia, and the debate about the nature of the Mission – whether to concentrate on a single hospital or to broaden the reach of the Mission through a network of welfare clinics and feeding kitchens, issues finally resolved by Lady Muriel's own dramatic visit to Daugavpils in October 1920. Part Two considers the evolution of the Mission in 1921–22, once the support of the SCF had been obtained for an endeavour focused on the Baltic states rather than Daugavpils alone. It focuses on the difficult relationship between the Mission and its chief supporter, the SCF, and differing understandings of the nature of relief work. The SCF cut funding for the Mission on the grounds that the situation in the Baltic states was no longer an emergency. However, it did agree to some additional funding after the Daugavpils flood of April 1922.

Keywords: Baltic states, history, Daugavpils, philanthropy, child-care.

1920. gada februārī lēdija Mjūriela Peidžeta Daugavpilī nodibināja bērnu slimnīcu. Tas bija sākums palīdzības misijai, kas darbojās līdz 1922. gada rudenim, vēlāk izveidojot zidaiņu aprūpes klinikas un ēdināšanas virtuves. No 1921. gada sākuma šī misija tika paplašināta, iekļaujot arī Rīgu un galu galā Tallinu un Kauņu, taču tās darbības kodols palika Daugavpils. Šajā rakstā aplūkota Daugavpils centrālā loma misijas darbā, lēdijas Mjūrielas ambīciju

* This article is published in two parts. This is part I, to be continued in the next issue of "Journal of the University of Latvia. History" No. 18 (Winter, 2024).

attīstība un bieži vien sarežģītās attiecības ar galveno finansētāju “Fondu “Glābiet bērnus”” (*Save the Children Fund*, SCF).

Šis raksts ir publicēts divās daļās. Pirmajā daļā ir aplūkoti misijas pirmsākumi, kas bija saistīti ar lēdijas Mjūrielas centieniem iegūt piekļuvi Krievijas ziemeļiem, un debates par misijas būtību – vai koncentrēties uz vienu slimnīcu vai paplašināt misijas darbības lauku, izveidojot kliniku un ēdināšanas virtuvju tīklu; šie jautājumi tika atrisināti lēdijas Mjūrielas vizītes laikā Daugavpilī 1920. gada oktobrī. Otrā daļa tiks aplūkota nākamajā žurnāla numurā.

Atslēgvārdi: Baltijas valstis, vēsture, Daugavpils, filantropija, bērnu aprūpe.

Introduction

The topic of the foreign humanitarian aid given to Latvia as it emerged into statehood during the Independence War and immediately thereafter is not entirely new. Ēriks Jēkabsons in his monumental study *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības, 1918.–1922. gadā*, published by Latvijas vēstures institūta apgāds in 2018 discusses both diplomatic and humanitarian relations between the two states, and, in the context of this article, the work in Latvia of the American Red Cross (ARC) and the American Relief Administration (ARA). The work of people like Thomas Orbison, the Chief of the Latvian Mission of the ARA is chronicled, and there are several passing references to the work of other aid organisations, including Lady Muriel’s Mission. Not all the references to the Mission are positive. In February 1920, when Lady Muriel first suggested co-operation with the ARA in bringing aid to Daugavpils, there was some caution on the part of the ARA because joint work in Slovakia the previous year had not gone well, and Lady Muriel herself was rumoured to be in contact

with British Intelligence, a false allegation which dogged her all her life. However, Orbison and Lady Muriel did co-operate in Daugavpils despite these reservations. On a personal level, relations between Lady Muriel and Edward Rayen, Commissioner for the Baltic of the American Red Cross were not good – he was not alone in finding her overpowering personality difficult to work with. Once, when she was in Riga, Rayen spent her whole visit trying to avoid her, although the two organisations continued to co-operate in Daugavpils despite this.¹

A more detailed study of Lady Muriel Paget’s philanthropic work in the Baltic states is provided in the work of Andrea Griffante. His *Children, Poverty and Nationalism in Lithuania, 1900–1940* (Cham, Switzerland: Springer Nature / Palgrave Pivot, 2019) touches on the topic, which is explored in more detail in his *For the Sake of the Children: The Lady Muriel Paget Mission to the Baltic States (1920–1922) in European Review of History: Revue Européenne d’Histoire*, published online in November 2023; Griffante also plans to publish a further article on this topic. The article below differs in several ways to the work done by Griffante. First, it focuses on Daugavpils and argues that the origins of the mission were in Lady Paget’s plans to aid victims of the Russian Civil War and to use Daugavpils as an entry point of aid to Russia, a plan that evolved only gradually into a plan for aid to Latvia and the other Baltic states. Because of this, the operation in Daugavpils began in February 1920 – almost a full year before the broader operation to the Baltic states, and, because of the Daugavpils flood of April 1922, the operation continued longer than elsewhere. Second, as well as exploring this Daugavpils angle and the evolution of Lady Muriel’s ambitions, the article considers the at times fraught relationship between the Mission and its chief

funder, the SCF; it was the decision of the SCF not to renew funding which led to Lady Paget's Mission ceasing operations. At heart, the SCF and the Mission had different understandings of the concept of relief work. Finally, this article touches on some of the personnel involved in the relief operation and the actions of Lady Muriel Paget herself.

The article is published in two parts. Part I covers the period from the origins of the Mission in February 1920 until Lady Paget's dramatic journey to Daugavpils in October 1920. It explores two major themes. Firstly, it considers how the Mission evolved from an attempt to bring aid to "the Polish frontier" of Russia and possibly Russia itself, to a Mission focused on Latvia and the Baltic states. Secondly, it explores the problems faced in establishing and running a hospital, and the gradual realisation that a combination of kitchens and smaller welfare clinics offered a far more effective way of administering aid. Part II focuses on the evolution of the Mission as SCF funding raised the possibility of greater ambition, but ultimately caused a rift over the correct nature of relief work. As the work done by the Mission evolved, it became clear that SCF, as the main funder, felt that its ambitions had moved away from emergency relief and were becoming closer to developmental work. Funding for the Mission was ended just as a series of child welfare initiatives were getting under way. The Daugavpils flood of April 1922, however, pulled the Mission back to its original ambition of emergency relief.

Preamble

Lady Muriel Paget was born into an aristocratic family on 19 August 1876 and educated, as was the custom for young ladies of her class, by a series of governesses at

home. In 1897, she married into another aristocratic family. Her husband, Sir Richard Arthur Surtees Paget, was a barrister, diplomat and scientific engineer whose family had extensive holdings in the Somerset coalfields. Between the years 1898 to 1914, the couple had five children. However, only four of them survived beyond infancy and it was the tragic death of her third child, a son, that first prompted Lady Muriel to engage with philanthropic work. In 1905, she became the honorary secretary of the Southwark Invalid Kitchen, a charity which provided subsidised meals for those convalescing from serious illness in the London Borough of Southwark. Transformed under her leadership into a city-wide organisation, Invalid Kitchens of London was, by 1911, providing 11 000 "one penny" dinners a year for between 500–600 convalescents. During the First World War, however, the focus of her work changed dramatically. In 1915, Bernard Pares, Professor of Russian at the University of Liverpool, who had been appointed an 'official observer' with the Russian Army, returned from a trip to the Eastern Front with tales of such poor medical conditions in Russian hospitals that operations were frequently carried out without anaesthetic. This was the start of Lady Muriel's campaign to help Russia's war wounded. She established the Anglo-Russian Hospital in Petrograd, equipped with X-ray machines and the latest medical technologies, along with three field hospitals on the eastern front in Galician Ukraine, supported by one hundred British-funded ambulances. It was the start of what Lady Muriel later called her love affair "*with this crazy country*"; Russia became for her a "*spiritual home*".²

The Bolshevik Revolution of October 1917 took place when Lady Muriel had recently returned to Russia after visiting Romania to help with a typhus epidemic

there. She first moved south to Odessa, where, by the end of November and early December 1917 she was living in the London Hotel.³ The British and French authorities had suggested she undertake relief work in those areas of southern Russia which had not fallen under Bolshevik control, but on receiving reports of the situation in Kyiv, she decided to relocate there, and by January 1918 she had established a temporary kitchen in what was by then the capital of an independent Ukraine, feeding some 6000 displaced persons.⁴ But newly independent Ukraine was already under attack from a Bolshevik army and Kyiv was soon captured by the Bolsheviks. Lady Muriel was then repatriated to Britain: she left for home in February 1918 in the company of Thomas Masaryk, then chair of the Czechoslovak National Council who had been in Kyiv inspecting the Czechoslovak Legion, formed within the Russian Army, which was fighting nearby.⁵ Masaryk and Lady Muriel became firm friends. Travelling via Siberia and the United States, Lady Muriel only reached London on 9 July 1918; she was received by the King a week later. On 14 November 1918, Thomas Masaryk was elected the first president of the newly formed state of Czechoslovakia, and it was not surprising that, in February 1919, Lady Muriel responded favourably to a request from Masaryk's daughter, who had become Chair of the Czechoslovak Red Cross, for help in providing food and clothing to the population of Slovakia where post-war privations were at their worst. Lady Muriel left London for Prague on 18/19 February 1919.⁶ Over the next two years, hospitals would be set up in Turzovka and Bytča and Infant Welfare Clinics in Žilina Caca and Mariková.⁷ As her entry in the British *Dictionary of National Biography* noted, in 1919, "while the male leaders were debating the political frontiers of Europe, Muriel Paget was travelling

indefatigably, telephoning, writing letters and lobbying day and night for Europe's sick, starving children".⁸

Establishing the mission on 'the Polish frontier'

It is clear, however, that at the end of 1919, Lady Muriel began to think about redirecting her efforts away from Czechoslovakia. To administer her work there she had established the Lady Paget Mission to Czechoslovakia, but on 18 December 1919, in response to her enquiry, the London County Council advised her that, under the provisions of the 1916 War Charities Act, if funds were to be used anywhere else than Czechoslovakia then the name of the Mission would have to be changed. Her Mission informed the London County Council that "*in the unlikely event of our operations being extended*" this would be done.⁹ Yet this "unlikely" event very quickly became a reality. Immediately after Christmas 1919, Lady Muriel came to London from her family home of Cranmore in Somerset and in January 1920 held a series of meetings with officials from the War Office, the Foreign Office and the Ministry of Health; she was informed by the latter about "*the extreme destitution that exists in the parts of Russia which are at present within the Polish lines, particularly such areas as Grodno, Minsk and Kovno*", as Kaunas was called in the days of Imperial Russia. According to her biographer, after Lady Muriel's trip to London she "*began to dream of the formation of a chain of hospital units stretching from the Gulf of Finland to the Black Sea*". Thus, on 29 January 1920, she called a meeting of relief agencies and proposed starting such an operation with two hospitals, one in the south, in Novorossiysk on Russia's Black Sea coast, and one in the north, in "Dvinsk"; Lady Muriel, like

many of her contemporaries who had travelled frequently in Imperial Russia, always used the old Russian names for Latvian towns, hence “Dvinsk” for Daugavpils. As she described things in a letter of 4 February 1920, she had received “*urgent appeals from South Russia and the Polish frontier to send immediate medical help for refugee children*” and had “*decided to send out immediately two hospitals, one to Novorossiysk and the other to Dvinsk*”.¹⁰ The Novorossiysk hospital never really got off the ground because of the defeat of the anti-Bolshevik White Army in Russia’s Civil War. The planned hospital was relocated first to Crimea during General Wrangel’s campaign of 1920, and then evacuated at the end of that year along with the remnants of the White Army. The operation in Daugavpils, unaffected by Russia’s Civil War, went from strength to strength.

When the war-time Anglo-Russian Hospital in Petrograd had closed there was still £ 2000 in its account and this money enabled Lady Muriel to get her plans started, but more money would be needed.¹¹ In February 1920, Lady Muriel persuaded the SCF to help fund “*a Dvinsk Hospital*” and sought its support in registering a new bank account for this purpose.¹² As she told the woman originally identified as the hospital’s matron, Miss Molly Walker, the plan was for “*100 beds with a dispensary attached for 500 outpatients*”.¹³ The same month, Lady Muriel wrote to Col. Stephen Tallents, head of the British Political Mission to Latvia, repeating this offer.¹⁴ On 11 February, the Latvian government newspaper *Valdības Vēstnesis* reported that Lady Muriel’s offer had been received and gratefully accepted. A month later, the same newspaper reported that the equipment relating to Lady Muriel’s Mission would be exempt from customs dues.¹⁵ And the funds were soon coming in: on 26 February the SCF sent a cheque for £ 2500 and on 12 March a further cheque for

£ 500.¹⁶ Lady Muriel’s biographer commented that it was not known why Daugavpils had been chosen for the northern hospital, but that is easy enough to explain. Since spring 1919, the British had been actively involved in establishing Latvia as an independent state and that support continued into early 1920. As a result, Latvia offered safe and easy access to what Lady Muriel had described as “*the Polish frontier*”. Poland had been occupying the left, southern bank of the river Daugava since summer 1919. So, Daugavpils was on “*the Polish frontier*”, and its railway connections with Petrograd and Moscow meant it could be a base for a move further east into Russia should that prove possible.

There was no doubt about the need for aid in Daugavpils. A report drawn up by Dale Houghton, who had toured the Latgale region with Latvia’s President Kārlis Ulmanis, and thereafter sent to American Red Cross Commissioner Rayen on 14 February 1920, argued that at least 8000 residents of Daugavpils needed to be fed. The American Red Cross had set to work by establishing two kitchens, which would work beside some ten local kitchens already established to feed roughly 1000 children each. On the southern, left bank of the river Daugava, opposite Daugavpils, the settlement of Grīva was in an even worse condition when considering relative size, with 3000 people requiring daily relief. And the American Red Cross had no doubt as to the cause of this misery: “*Latgalia (Latgale) has, just within the last few weeks, been delivered from the Bolsheviks, having been under the control of Soviet Russia for fourteen months and consequently subject to its well-known policies of confiscation and “nationalisation”*”. Of Daugavpils he noted: “*The Bolos [Bolsheviks in the slang of the day] left nothing*.”¹⁷ The end of Bolshevik rule in Daugavpils had come after an agreement had been signed on 30 December 1919, under which

Polish and Latvian forces would co-operate in driving the Bolsheviks out. This operation took place on 3–5 January 1920 and by the end of the month the surviving remnants of the Bolshevik Latvian Soviet Republic had collapsed. However, although the Poles recognised Daugavpils as being part of Latvia, they still claimed the southern side of the river, notably Grīva, and relations between the Polish and Latvian forces in Daugavpils itself were not always straightforward.

In the middle of March 1920, Lady Muriel's chosen administrator Lawrence Webster, a fluent speaker of Russian and German, set off for Daugavpils, accompanied by Lt. Col. Horace Manders, a former army surgeon. With the help of the Royal Navy, they arrived in Liepāja on 23 March: because of the extensive mining of the Bay of Riga, the Royal Navy had closed Riga port until *"the Bay has been thoroughly swept"* of mines, which was not expected until June; until then, therefore, Lady Muriel's Mission would be dependent on the narrow gauge railway from Liepāja to Riga, before transferring to the wide gauge railway for the onward journey to Daugavpils. Webster and Manders got to Riga on 25 March and immediately contacted Colonel Tallents who *"gave us a hearty welcome"* and promptly introduced him to the Foreign Minister, Zigfrīds Meierovics, Prime Minister Kārlis Ulmanis being away *"on an electioneering campaign"*. Provided with letters of introduction to the Latvian Commandant in Daugavpils and having been assured by the American relief agencies in Riga that, despite them continuing to provide meals for 10 000 people a day in Daugavpils, there was nonetheless an urgent need for further relief, Webster boarded his train. It was not an easy journey. At that time, there was no direct service, and at 4 a.m. Webster and Manders had to wait for six hours at Krustpils for a connection. They arrived on

the morning of 28 March, presented their letters of introduction and found Andrejs Bērziņš, the local Governor, energetic and helpful. By the following day, they had identified a suitable site for the hospital. About a mile from the town centre, next to some barracks destroyed by fighting during the First World War, there were six bungalows, originally built to provide the barracks with a hospital. Mr. Lawrence was offered two of the bungalows, one for the hospital and the other for accommodating the Mission staff. It was planned to use the other four bungalows to house orphans. The wooden structures were on a firm stone base and although new glass was needed, plus a new water and electricity supply, the town council agreed to cover this cost, to supply wood for beds and other furniture, and to complete the necessary works by 30 April. Since the town council had no funds of its own, the finance for this work had to be borrowed from central government.¹⁸

On his arrival, Webster visited the town's four municipal orphanages, each accommodating some 150 children who were soon to be relocated to the bungalows; he noted that they were divided between the four nationalities which made up the local population, *"roughly equal numbers of Russians, Poles, Letts and Jews"*. There was, he felt, *"no particular section of this mixed population any better off than the other"*, but *"notwithstanding the pitiable state to which the people are reduced, the greatest animosity as between nationality and nationality still exists"*. He put the total population of the town at 35 000. American relief work continued to be carried out, feeding 10 000 children with one meal a day, although Webster attributed this to the ARA not the ARC. Local district council politicians had assured him the situation in the surrounding district was even worse; for this reason, he welcomed Lady Muriel's suggestion that the hospital should have

“an ambulance car”. A week later he confirmed the *“urgent need for medical treatment among children”* despite local talk of a good sowing campaign; *“we shall be fortunate indeed if we get through the summer without any big epidemics”*. There was, he felt, *“great relief work to be done in the country round”*.¹⁹ Indeed, as early as 13 April Webster had telegraphed Lady Muriel so say that he had visited Rēzekne, where he found *“food [was] short but [there was] no famine”*. The next day Lady Muriel informed the SCF that her committee had decided *“this afternoon”* to send *“a lady doctor, dispenser and two nurses to Rezhitsa (Rēzekne) near Dvinsk to open a dispensary as suggested by Mr. Webster”*.²⁰

When the Mission to Daugavpils had first been envisioned, it was seen as a Mission to “the Polish frontier”. If in March 1920, there were still both Polish and Latvian troops in Daugavpils, by an agreement reached on 11 April, Polish troops withdrew from Daugavpils, with the exception of a small number which remained garrisoned in the fortress and at a few other strategic points until the beginning of May. On 18 April, the Polish Commandant formally transferred his power to the Latvian authorities. Although Molly Walker picked up rumours in mid-May that the Poles had suddenly changed their mind and had called on Latvian troops to evacuate Daugavpils, nothing of the sort happened. In April 1920, the Polish Army launched an assault on Soviet Russia, and any lingering interest the Polish Government might once have had in retaining territory in southern Latvia was lost. On 5 July, Polish forces withdrew from the south bank of the river Daugava and Latvian forces took control of Grīva. As Webster informed Lady Muriel, this Polish withdrawal took place without warning and produced a sense of panic, possibly engendered by the order given to Latvian Army units to defend Daugavpils *“to the last, until reinforcements arrive”*. Webster was told that

the speed of the withdrawal had prompted a small Red Army force to advance to within fifteen miles of the town, and on 5 July the Latvian Army did indeed engage the Red Army not far from Krāslava. Ten days later, Grīva and its two neighbouring parishes were secure, but there were several more skirmishes with the Bolsheviks before the state territory of Latvia was finally cleared of non-Latvian forces at the beginning of August.²¹ What these developments meant, however, was that by the summer of 1920, the uncertainties of the spring were a thing of the past, the political situation had stabilised, and Daugavpils and the surrounding district would be, unquestionably, part of Latvia and not some fluid “Polish frontier”.

Hospital or welfare

A first contingent of staff for the Lady Paget Mission arrived in Daugavpils towards the end of April, and the second contingent in mid-May 1920. By then, work on the hospital was well underway. Completion had initially been promised for early May, but Dr. Manders had refused to open the hospital *“until the necessary sanitary conditions were in order”*. This had spurred on the local authority *“which had previously suggested that what had been asked for was impossible”*.²² As Dr. Manders noted in his report to Lady Muriel, the problem was that the baths were not ready.²³ One of the British nurses recalled what happened when the hospital opened its doors on 26 May: *“Our first patient was a little cripple girl, whom her mother brought wrapped in a shawl over her back. She was so thin that we could see her bones through her flesh”*. That day, 56 children attended and another fifty the next day. *“It seemed as though they could hardly live more than an hour or two; but they quickly revived.”*²⁴ Dr. Manders confirmed that

the first patients were all “*very dirty and emaciated*”, while another report noted that most of the patients had scabies or other skin conditions which only required treatment for a week or so.²⁵ One early patient was rather different: a young boy had found an unexploded bomb, which ignited when he touched it.²⁶

The first feeding kitchen, close to the hospital, also opened on 26 May for 250 children “*chosen from the poor Russians living in this quarter*” with some advice coming from the local Orthodox priest; when a few days later two orphanages, one for Poles and the other for Russians, were moved into the bungalows another two hundred children joined the numbers being fed twice a day, along with the kitchen taking responsibility for feeding the hospital patients.²⁷ By mid-July the kitchen was feeding 300 Russian Orthodox children, 300 children linked to the hospital, 240 Polish children and 60 Mission employees and dependents, a total of 900.²⁸ Those children needing medical attention were given a card to take to the town dispensary which the Mission had established in Schilderovsky Street.²⁹ The dispensary opened on 1 June, with Dr. Sarah O’Flynn in charge, assisted by a dispenser and nurse.³⁰ Thus, by the end of May, the Mission’s work was already well-established when, on 28 May 1920, it received a further grant of £ 831.16.3: £ 281.16.3 was allocated to railway fares and £ 550 “*transmitted to Dvinsk for the upkeep of the hospital*”. The same report itemised expenditure of food at £ 1802.17.5 and bed linen, clothes and sundries at £ 4775.3.2. In addition £ 535.4.6 had been spent on drugs, £ 301.2.0 on equipment, £ 517.10.0 on an ambulance, £ 911.4.4 on freight charges and £ 7711.9.7 on salaries.³¹

There were other clean and well-equipped hospitals in Daugavpils – in June, a fifty-bed hospital run by Daugavpils

District Council had opened not far from the Mission hospital³² – but these were struggling to meet the needs of children and “*this is where the Paget Mission is finding its most useful work by specialising for the children*”; yet, as Miss Molly Walker acknowledged, in this work more effective than medicine was “*the fresh air and the aroma of pinewood in which the hospital is situated*”.³³ Miss Walker had originally been offered the post of hospital matron, but at Lady Muriel’s request had agreed to take charge instead of relief work such as the kitchens and clinics which Lady Muriel hoped could be established to work alongside the hospital. Arriving in Daugavpils with the first contingent of Mission staff, Miss Walker was relatively upbeat about the overall situation. From her base with Mr. Webster in the Central Hotel she reported on 8 June 1920 about the marvellous co-operation the Mission had received from local politicians. Recording “*one of the great moments in the history of the Paget Mission*”, she informed Lady Muriel that on the afternoon of 8 June “*there took place the long-delayed visit of the Commandant of the District, to whom is due all thanks for the never-failing help and assistance which he has always given us since our arrival, although he had the largest and the most important district in the whole country, he is never too busy to give his advice when a difficulty arises.*” If her report is accurate, the Commandant was impressed both with the general level of cleanliness and the ingenuity with which the Paget Mission staff had “*out of boxes and nails [...] erect[ed] a beautiful and restful summer residence, and at no expense*”. Mr. Webster had informed Lady Muriel on 17 May, just before the hospital opened, that “*several of our packing cases have been turned into beds and one of our galvanised dustbins has been converted into a bathroom boiler*”.³⁴ Miss Walker now expressed the hope that the Commandant would share this high opinion of the Mission’s work with

the Minister of the Interior, whom he was due to meet later in the day.³⁵

Miss Walker continued to be optimistic about the prospects for the Mission. Although there had been a bad outbreak of typhus in the winter and early spring, she noted, this seemed to have peaked and was now under control. Having explored a ten-mile radius around Daugavpils, she felt that the spring sowing seemed to be going well and the work of the ARC and ARA had averted any acute crisis in both the town and the surrounding countryside. Indeed, in early May she could report that the situation was not as bad as she had seen in Slovakia during the previous year, where she had also worked for Lady Muriel. *"We daily see the improvement of conditions and, as the summer progresses, needs will be still less."* At the end of May, during a trip to Rēzekne, she convinced herself that *"things [were] in a very flourishing condition, with a very promising harvest"*. Despite some reports to the contrary, *"typhus is almost non-existent"*.³⁶ Yet Miss Walker's optimistic impressions seemed contradictory and a little confusing. On 15 June 1920, she sent Lady Muriel a short draft press article about "Vladimir", one of the children in the hospital. The story about this *"small mite of four years, very much under-nourished and at the present moment swathed in bandages"* was sent by Lady Muriel to the SCF, which duly had a version of it published in *The Christian Herald*, adding that *"there are something like 13 million little Vladimirs in the famine lands"* extending throughout Russia and Eastern Europe. Yet a week later, Miss Walker could report to Lady Muriel that *"relief is not needed here at present, except clothing"*, adding *"it would be a waste to put more staff into Dvinsk"*.³⁷

Miss Walker's newly negative view of how the work of the Mission was proceeding was highlighted when a row developed about who was responsible for the allocation

of clothing. On 13 June, Miss Walker had requested clothes for the 2700 children now being fed.³⁸ Yet, with the support of Mr. Webster, the hospital matron had opened bales of clothing and used what she found to dress the nursing staff; Miss Walker felt she was in charge of clothing as this was for relief work, not medical work. After angry messages were exchanged with Lady Muriel, things were smoothed over – and even at the height of this petty row, Miss Walker was happy to help out Dr. Manders in the dispensary when staff were short, so the work of the Mission was never disrupted. Miss Walker seems to have been frustrated because, with the hospital being prioritised, broader relief work was only just beginning, and she had time on her hands.³⁹ Yet Mr. Webster too felt that the Mission might be over-staffed, informing Lady Muriel on 17 July that *"if health conditions remain as they are at present there will be no necessity to retain such a large unit as ours here"*.⁴⁰

Early in July, Mr. Webster was approached by Governor Bērziņš about expanding the Mission's work from Daugavpils and its surrounds to the rest of Latgale, in particular to the northeast, centred on Kārsava. Mr. Webster clearly agreed, since the funds were available: the Mission had just received an additional grant of £ 1000.⁴¹ On 7 August 1920, Webster reported that he had arranged for Dr. O'Flynn to work there; *"she will be accompanied by Miss Wagner and a Russian sister who has been working in the hospital"*. It might seem rash to send a young woman to such a remote area, but Dr O'Flynn was tough; she was a Suffragette and had been on hunger-strike when imprisoned for campaigning in London for women to get the vote, and as a part of her first job, with the Colonial Service in Malaya, she had travelled on an elephant to introduce modern methods of infant care to rural villages.⁴² During her time in Latgale,

she was accompanied by her fiancé Captain Campbell Robertson.⁴³ Operations to the south of the river Daugava were also expanding: *“Twice a week, Dr. Manders goes out there in the motor car which the Civil Governor has kindly loaned us for this purpose until our own car comes along”*. With Dr. Manders regularly out of town, *“a Russian Dr. Feodoroff [is] to take over the town dispensary three days a week”*, supported by a Russian dispensing sister.⁴⁴ With the operation expanding in this way, Miss Walker suddenly had more than enough to do. She began to enthuse about the dispensary established by Dr. O’Flynn in distant Kārsava, which she first visited in mid-August. By late August, she had dropped all notions of things looking up in Daugavpils and there being little to do. Instead, she was reporting that *“the crops have not come up to the expectations of the estimated statistics of the spring”*, and that she was having to turn away those referred to her for feeding since her supplies were too limited; she also urged Lady Muriel to send more clothes.⁴⁵ Yet supplies continued to arrive: a report for the period 26 April to 10 October 1920 made clear that supplies to the value of £ 12 140 had been sent to Daugavpils; these included milk, lard, pickles, fruit in syrup, margarine, drugs, sheets and thirty crates of dried milk from the ex-mayor of Birmingham. There were also included 36 overalls, 72 caps, 1000 shirts and 600 blankets.⁴⁶

Early in August, Mr. Webster joined Miss Walker in warning that things in Daugavpils were not as rosy as they had earlier seemed. He informed Lady Muriel that the medical situation was now becoming *“much worse”* and that, since the Americans had effectively ceased their operations, the food situation was *“becoming acute”*; a decision had to be taken now as to whether the Mission would continue into 1921 and the necessary provisions obtained.⁴⁷ Lady Muriel’s response came in a telegram received towards

the end of August in which she explained that, so far, she had only obtained secure funding for a further three months. Webster was alarmed. Daugavpils Town Council was still more or less bankrupt and could not even afford to double glaze the hospital window for the winter let alone run the hospital itself. If, he suggested, there were funds to take over the ARA kitchens *“we could without any difficulty increase the number of children in receipt of one meal a day to 5000, all of them really needy cases”*.⁴⁸ The pleading worked. On 10 September the SCF sent Lady Muriel a further £ 2000.⁴⁹ But how could these funds be best spent if a new crisis was developing?

On 3 September, Miss Walker sent Lady Muriel a detailed report on the evolving situation, drawn up after discussions both with the Mayor of Daugavpils and Dr. Manders. *“There are hospitals enough in the town to deal with the sickness in the town and in all the districts”*, she noted, but the Mayor had argued that feeding and clothing would be the issue for the winter, especially since *“the American Red Cross is not touching this”*. The hospital would treat, wash and scrub children, who, returning home to abject poverty, would soon find themselves returning to hospital; the key therefore, as *“the Mayor begs”*, is that *“more help be given to the feeding of children”*. To achieve this, Miss Walker suggested using the car as a travelling dispensary, covering a radius of 30–40 kms from Daugavpils. The District Hospital was caring for all patients brought in from the countryside, and its chief doctor was *“now working in the [Daugavpils] town dispensary on alternate days with Dr. G. H. Turner [...] a man who can be counted upon to work out any plans for the district assistance”*. Therefore, with some trepidation, Miss Walker raised the possibility of closing the hospital with Dr. Manders, whom she described as an old man with some *“funny ways”*. However, to her surprise he was not averse to the idea

and said that he had come to the same conclusion himself, since without the hospital three times as much could be done with the same limited funds. There would still be plenty of work for the nurse members of the Mission, and less need to recruit ancillary staff; some thirty-three such staff were currently needed by the hospital; the “*astounding amount of food consumed by the hospital*” could also be put to better use.⁵⁰

On 15 September 1920, Lady Muriel wrote to the SCF Chairwoman Eglantyne Jebb asking if the SCF would be ready to support “*the 5000 children in and near Dvinsk, who, according to Mr. Webster, will practically starve unless help is sent to them*”. She added that four of the five ARA kitchens had now closed, and the last one only offered sauerkraut and potatoes, hardly a nourishing diet. The Mission, she said, had to stay on in Daugavpils, but may be not the hospital.⁵¹ A week later, she informed the SCF that feeding 5000 children over the winter months was essential, but “*we are closing down the hospital in Dvinsk as there are no more epidemics at the moment and are going to concentrate on mobile and stationary dispensaries and feeding and clothing centres*”.⁵² She did not inform the SCF that Mr. Webster thought he had convinced Daugavpils Town Council to feed 1000 children between November 1920 and April 1921, if the Mission would commit to feeding a further 1000.⁵³

When raising the issue of the hospital’s closure, Miss Walker also made some rather unpleasant anti-Semitic observations. She asserted that “*the report in the town for a considerable time is that it is not possible for a Christian to obtain admittance to the English hospital [...] so well have the Jews laid their plans of exclusion*” and, she maintained that “*this has been fostered by the Jew doctors who have all the chief posts in the town, with the exception of the [Russian] doctor who is helping Dr. Turner*”. She added that

Dr. Manders had done his best to correct this impression and had “*done his uttermost to stem the tide of those parasites*”; from the end of June, for example, he had put a number of beds at the disposal of the local Orthodox priest.⁵⁴ Whatever level of truth might have lain behind such allegations, in public there was no hint of tension with the Orthodox community when the hospital opened. On 7 June, Father Ioani Odielsky, Superior of the Alexander Nevsky Cathedral, sent a letter to Lady Muriel describing his visit to the hospital a few days earlier in the most positive terms.⁵⁵ However, there was a strong undercurrent of anti-Semitism among Lady Muriel’s team, for it was widespread among the British upper classes at this time. Miss Walker’s reports are peppered with anti-Semitic comments. Thus, her report of 9 May 1920 reads:

“Last Thursday we had a quite wonderful display of what the Jews really are and how many there are in the place, they spent the whole day marching in procession through the town with bands and singing because the silly Allies had actually taken Jerusalem for them on that day during the war, we took it, but the Jews as usual do the shouting [...]. The same old story, Jews are out for a double portion of everything, from every side at once [...].”

Writing to Lady Muriel on 24 August 1920, Mr. Webster explained that if the Mission took over the work of the ARA and its kitchens this would be the consequence.

*“We should not be able to get away from Jews. 50% Jews, 25% Poles, 20% Russian, 5% Letts would be the approximate nationality figures. At present, our figures are about 60% Russians, 20% Poles, 15% Jews, 5% Letts i.e. Feeding Kitchen returns. The only Jews receiving meals (the 15% referred to) are those in the hospital.”*⁵⁶

Three weeks later, he wrote again to Lady Muriel to explain the consequences of Dr. Manders's recent decision to leave the Mission. Dr. Turner would take on his role, but that would mean he could no longer work in the dispensary. Dr. Feodoroff would do that for three days a week, and for the other three days he had appointed a lady doctor who was in charge of the Infectious Diseases Hospital. *"The only thing to be said against her is that she is a Jewess. I wish we could have got some confrère of Dr. Feodoroff's [i.e. a Russian] but there was unfortunately no one else available. Dr. Feodoroff has worked a great deal together with her and she is his recommendation."*⁵⁷ Clearly Dr. Feodoroff did not share the anti-Semitic prejudices displayed by the leading figures in Lady Muriel's Mission.

With such important decisions being made about the future of the Mission, Lady Muriel decided in October 1920 that it was time for her to pay a visit to Daugavpils. First, she went to Czechoslovakia, for her work there was still continuing, if on a reduced scale, and from there she travelled to Warsaw. On 21 October 1920, Mr. Webster telegraphed Lady Muriel's office in London to say that he had been informed that Lady Muriel was leaving Warsaw for Daugavpils by car on the 22nd, *"some journey in the present state of things"*, he commented.⁵⁸ He was right. On 10 October 1920, the Polish nationalist General Lucian Zeligowski had seized Vilna (Vilnius), and two days later the town was declared annexed to Poland, although the Polish Government did not immediately agree to recognise this annexation. This was because Lithuanian regular and irregular forces had responded by trying to drive Zeligowski out of Vilnius; serious clashes took place near Pikeliškiai on 20–21 October. Long after the event, Lady Muriel's daughter Sylvia sent Miss Walker an extract from Lady Muriel's diary, describing this first journey to Daugavpils. *"General*

[Adrian Paul Ghislain] Carton de Wiart [second in command of the British-Polish Military Mission] arranged for me to be motored up here from Warsaw, partly to get me here and partly because he wanted me to see the desperate state of practical starvation that exists at present in Poland." The general asked an Intelligence officer to accompany her, who agreed but made clear that *"he could not promise that I should not be shot at crossing the lines"*. From a Polish *"general"* in Vilnius they got a pass *"to cross the insurgent Polish lines"*, and sent telegrams to the British representative with the Lithuanian Army *"to persuade what remained of the Lithuanians not to shoot us when we crossed over to them"*. Despite not having received a response, they set off in an open top Vauxhall car. Suddenly Lady Muriel found herself in the middle of a battle. The Polish Intelligence officer accompanying Lady Muriel suggested that they should display a white flag, so Lady Muriel unpacked a white jersey from her luggage and it was tied to the end of a stick. Lady Muriel wrote in her diary: *"I ventured to remark that this might draw attention to us"*, but they pushed ahead and *"crawled along until we got to the chaussée and then over the hill we saw the joyous sight of a red band on a khaki cap"*. It was Major Pargiter of the British Army, attended by Latvian and Lithuanian Intelligence officers. It became clear that the telegrams sent in advance had got through. When it had been suggested that the Lithuanians open fire on the approaching car, Major Pargiter *"had called out "no, it is the car we are waiting for"*". The Polish officer was left behind, and a Latvian officer took his place and the car proceeded towards Daugavpils. Yet the drama was not over. As the car neared the town, it hit a crater and crashed, tipping out its passengers. With the car wrecked, they were forced to walk the last few miles, crossing the river Daugava on a half-destroyed railway bridge: *"it had*

evidently been blown up in the middle, the only way across was by narrow planks fixed to scaffolding.”⁵⁹

In June 1920, Miss Walker had written of Daugavpils with heavy sarcasm: “it may safely be said that as a specimen of ruins, Dvinsk certainly deserves to be placed as one of the most interesting for the tourist”.⁶⁰ Lady Muriel’s impression was the same.

“Dvinsk is in as bad a situation as any town in Europe today and only those who are absolutely obliged remain in it. There is hardly a roof or a window to any of the principal buildings. Conditions are appalling: no food or clothes in the place and no money to buy them with, for the country is in a state of bankruptcy. The harvest was spoiled this year and most of the people who attend our milk kitchen are on the verge of starvation. There is a plague of rats, and we want quantities of rat poison.”

Lady Muriel also mused about the political situation, suggesting that since Britain had given *de facto* recognition to the Baltic states, “the people must be looked after until some arrangement can be made with Russia”. She went on: “we have approved of these small states, although we have not officially recognised them; we cannot allow them to starve”. As to the future of the Mission, Lady Muriel was now absolutely clear, the hospital should close. Although there were plenty of funds – the mission had received £ 9 746.16.2 from the SCF and £ 5393 from the Treasury – Lady Muriel accepted that the money was being misdirected. Hospitals in Daugavpils were functioning, the separate Paget Hospital for Children with its expensive ambulance was not the best way to help the majority of children, who responded quickly to good food and warm clothes. The way forward was food kitchens and infant welfare clinics.⁶¹ In December 1920, two new kitchens were opened, one

in the centre of town, on the 11th, and another in the suburb near the railway works, on the 19th; it was noted that while the first kitchen established back in May had helped “exclusively Russians and Poles, not intentionally, merely because other nationalities are not living in that quarter of the town”, the second kitchen catered for Jews and Latvians, while the third was targeted at unemployed railway employees.⁶² By the end of 1920, the ARA had ceased all operations in the region and responsibility for the relief effort fell entirely on Lady Muriel’s Mission.⁶³

The mission to the Baltic

On leaving Daugavpils, Lady Muriel travelled straight to Tallinn, in Estonia, bypassing Riga. This might seem strange, but as her reference above to making an “arrangement” with Russia showed, until this point Lady Muriel had still not completely abandoned the notion of a Mission to the north of a democratic “Russia” restored to its pre-revolutionary borders with Daugavpils being just a stepping stone in the journey east. A report by Miss Walker of 29 April 1920 makes clear that she did not expect to stay in Daugavpils long. Then, on 9 May, she referred to the possibility “of moving quickly off to the real site of work”, by implication Russia, since ten days later she reported rumours that the Americans were “expecting a very speedy move into Petrograd” and adding “so we may be having some changes in this front”. When nothing came of this, she asked Lady Muriel in a letter of 22 June “is there any chance of our moving east soon [...]. I should like to go prospecting with Mr. Webster” for new relief work. Also on 22 June, but in London, Lady Muriel had written to the SCF Allocations Board enquiring about funds needed for “North and Southern Russia”, – the term the Baltic states

was not yet in her vocabulary.⁶⁴ In a letter to Eglantyne Jebb of 19 August she referred to her hopes that the Russians would allow Webster to visit Petrograd and undertake work there; she was in touch with the Soviet ambassador to London Leonid Krasin about this.⁶⁵ So, once in Tallinn, she set about getting permission for Webster to cross over into Soviet Russia. It was only when nothing came of this initiative that a disappointed Lady Muriel dropped her hopes for a Russia Mission and decided to expand activities in the Baltic states. From Tallinn she went to Riga. There she met Prime Minister Kārlis Ulmanis and other ministers, as well as Marta Berga, the wife of Arveds Bergs, the Minister of the Interior, who took a great interest in welfare matters. As a result of the success of her work in Daugavpils, she was asked to extend her activities to Riga.⁶⁶

Once back in Britain in December 1920, Lady Muriel refocused her efforts onto the Baltic states, and sent a long report to the SCF on 29 January 1921. That report was summarised by her secretary Miss H. C. Jameson in the following words: *“it is proposed to open four Infant Welfare Clinics in the Baltic Provinces, at Dvinsk, Riga and Reval (Tallinn) as a result the Mission would request £ 1000 to help set things up plus £ 500 per annum per clinic thereafter to run them”*.⁶⁷ The title of this report – “The Baltic Provinces: Preliminary Report on Conditions, Relief Work and Requirements” – showed the new focus clearly, and in it Lady Muriel explained her thinking: *“Latvia is in a worse position than her neighbours. Zeligowski’s adventure has made it imperative to mobilise the army at the time when every rouble is wanted for reconstruction work, and although another Bolshevik invasion is improbable there will probably be internal disturbances in the parts of the country that formerly belonged to the Poles and where the large proportion of*

Polish landlords have been nationalised”, in other words, had their lands expropriated in the Latvian land reform.⁶⁸ At the same time, she received a letter from Latvia’s Foreign Minister Zigfrīds Meierovics, who had been visiting London. He thanked her for the aid provided so far and urged her to provide more. In her response, Lady Muriel outlined her now ambitious plans for the future.

“I have been considering the most direct way of establishing a permanent system of child welfare work in Latvia that would combine the interests and activities of National Government and Voluntary Societies with the assistance of foreign relief agencies. I am convinced that the first step before determining on a programme is the convocation of a conference in Riga, at which would be present the Latvian Health Authorities and representatives of voluntary organisations in Latvia, of the League of Red Cross Societies, of the ARA, of the International Red Cross and of my Mission.”

The three immediate tasks of the conference would be the following: i) to bring together all welfare work and ensure its efficient co-ordination, ii) to act according to the latest international advice, and iii) to decide how best Latvia could be helped. Other important future issues were for the Latvian Red Cross to join the League of Red Cross Societies and for improvements to be made in the training of Latvian nursing staff. If such a conference could be held *“soon after Easter”*, Lady Muriel wrote, she would be *“delighted to come to Riga”*.⁶⁹

These ambitious plans would require further funding and Lady Muriel was clearly aware that the SCF had received a large donation from New Zealand. In her request for additional funding she gave a clear summary of *“work done in Dvinsk and District since April”*. This itemised two

dispensaries which had treated 11 119 people, a motor dispensary which had treated a further 2450, and 27 102 items of clothing which had been distributed; two clinics were now in the process of setting up work. The children's hospital for 100 beds equipped, staffed and maintained from May 25 to September 30 had been closed at the end of the summer and a small local hospital subsidised in order to concentrate available workers and funds in more necessary work in the field. Another version of this report explained to the SCF: "since last April [1920] the Mission has carried on relief work in Dvinsk and neighbourhood by means of a Children's Hospital, 17 local travelling dispensaries, and three feeding and clothing centres, and a clinic just opened. This work has been administered by Mr. Webster with a British staff of doctors, dispenser, nurses and welfare workers. In December 1920 operations were extended to Riga at the request of the Latvian authorities". She then outlined her plans for future expansion, involving expenditure of £ 5000 for Latvia and the same amount for Estonia.⁷⁰

Assuming her request would be granted, Lady Muriel set about practical preparatory work, interviewing nurses for the proposed Daugavpils clinics. Thus, on New Year's Eve, Miss Esther Fry sailed for Liepāja and thence by train to Riga. The onward journey to Daugavpils was memorable, as Esther Fry's recollections make clear. She recalled the "unlit, unventilated, unpadding railway carriage of a train that crawled at 12 miles an hour, whose engine had

perpetually to be refuelled with piles of wood stacked beside the line". On arrival, she went to the Mission, where the hospital had been situated, "a group of large wooden bungalows standing among pine trees near the railway line that ran from Dvinsk to the Bolshevik frontier". The main clinic was to be in Daugavpils centre, and the nurses chose "a spacious but derelict ground floor flat under the post office". Fry described the building: "the window-panes were missing but by means of scraps of broken glass fitted together like a jig-saw puzzle the worst draughts were excluded. The old stoves were coaxed into action, furniture improvised from packing cases and stores and equipment from the dismantled hospital". The clinic opened on 3 February 1921 and was quickly besieged, which was of great concern to the postmaster who on one occasion could not even enter his office and "in vain the interpreter exhorted all but pregnant women and mothers with infants to stay away". At times, there were altercations about clothing, with mothers refusing to allow their children to be treated unless they were provided with clothes to replace their current rags; such incidents wore the nurses down. Miss Fry continued to live in the Mission bungalow and her journey to and from the clinic was sometimes made more difficult by the rough and ready behaviour of the local Latvian police officers, some of whom she suspected of pilfering flour.⁷¹

The SCF discussed Lady Muriel's proposal for her Daugavpils operation to be extended to the Baltic states as a whole early in February 1921.

NOTES AND REFERENCES

¹ ĒRIKS JĒKABSONS. Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā. Rīga 2018, pp. 517–518, 695, 701.

² EVE COLPUS. Female Philanthropy in the Inter-war World: Between Self and Other. London 2018, pp. 8, 24, 86, 129.; Oxford Dictionary of National Biography (Online version) for ambulances and Galicia (hereafter: DNB).

- ³ According to the “Odessa Journal” (accessed online 25.02.2023), while in Odessa Lady Muriel organised a séance attended by the future Finnish political leader General Karl Mannerheim.
- ⁴ DNB.
- ⁵ GEOFFREY SWAIN. *The Origins of the Russian Civil War*. Harlow 1996, pp. 116–119.
- ⁶ See Lady Muriel’s entry in Wikipedia.
- ⁷ COLPUS, *Female Philanthropy*, p. 40.
- ⁸ DNB.
- ⁹ Cadbury Research Library, University of Birmingham, Birmingham (henceforth – CRL). Papers of the Save the Children Fund, the Eglantyne Jebb papers, 1913–67. These papers are filed as SCF/EJ/4 Baltic States. They are carefully filed in chronological order, but without page numbers. Documents can be found via file number and date; if the date is not in the text of this article it is given in the footnote. This reference is SCF/EJ/4/68, hereafter EJ68; EJ69-77 and 214, 215 will follow. I would like to thank the staff of the Cadbury Research Library for their support during my visits.
- ¹⁰ Leeds Russian Archive, University of Leeds Library Special Collections, Leeds (henceforth – Leeds). This archive mostly contains family materials, including those of her husband. However, there is some material on her philanthropic work and most of the papers relating to Daugavpils are in 1405/4. (LRA/MS 1405/ Box 4). The Daugavpils material is mostly for 1920 but with some material for 1922. Most of the papers are letters and reports by Molly Walker and Lawrence Webster, but there is a random collection of other material, as well. The letters and reports of Molly Walker are given as Leeds Wa, those of Lawrence Webster as Leeds We, and the rest as Leeds followed by a brief description. The file is not chronologically ordered and there are no page numbers. This reference is Leeds Wa 2.2.20. I would like to thank Richard Davies of the Leeds Russian Archive for the great assistance he gave us in accessing this material.
- ¹¹ WILFRID BLUNT. *Lady Muriel, Her Husband, and her Philanthropic Work in Central and Eastern Europe*. London 1962, pp. 175–176.
- ¹² CRL EJ68.
- ¹³ Leeds Wa 4.2.20.
- ¹⁴ BLUNT, *Lady Muriel*, pp. 190–191.
- ¹⁵ Valdības Vēstnesis, 11.02.20., 26.03.20.
- ¹⁶ CRL EJ214.
- ¹⁷ ĒRIKS JĒKABSONS. Stāvoklis Latgalē 1920. gada februārī: Amerikas Sarkanā Krusta ierēdņa Deila Hotona redzējums. In: *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture*, No. 2, 2016, pp. 165, 170.
- ¹⁸ Leeds We 24.3.20; 26.3.20, 31.3.20; Leeds Wa 9.5.20. The hospital was located between what is today Jelgavas iela and Slokas iela on the edge of what was then the Nikolaevskii Park. I am grateful to Professor Ēriks Jēkabsons for providing the name of the Governor.
- ¹⁹ Leeds We 31.1.20, 7.4.20.
- ²⁰ CRL EJ214, CRL EJ215.
- ²¹ ĒRIKS JĒKABSONS. Militāri politiskais stāvoklis Latvijā 1919. gada decembrī – 1920. gada rudenī: galvenie apakšposmi un norises. In: *Vēstures Avoti X: Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 4. daļa; 1919. gada decembri sākums – 1920. gada rudens*. Rīga 2023, pp. 45–48. See also Leeds We 4.4.20, 9.7.20; Wa Leeds 19.5.20. I would like to thank Ēriks Jēkabsons for providing the information that the Polish unit left in Daugavpils fortress departed at the beginning of May. Mr Webster was under the impression that it was still there in early July.
- ²² Leeds Wa 19.5.20, 23.5.20.
- ²³ CRL EJ215 1.7.20.

- ²⁴ BLUNT, Lady Muriel, pp. 193–194.
- ²⁵ CRL EJ215 1.7.20, 3.6.20.
- ²⁶ CRL EJ215 6.7.20.
- ²⁷ Leeds Wa 29 May 20.
- ²⁸ CRL EJ215 16.7.20.
- ²⁹ Leeds fragment of appendix to 1921 report.
- ³⁰ CRL EJ215 3.6.20.
- ³¹ CRL EJ69.
- ³² CRL EJ215 4.4.20.
- ³³ Leeds Wa no date, before 13 June.
- ³⁴ CRL EJ215.
- ³⁵ Leeds Wa 8.6.20.
- ³⁶ Leeds Wa 29.4.20, 9.5.20, 29.5.20.
- ³⁷ Leeds Wa 15.6.20, no date, 22.6.20.
- ³⁸ Leeds Wa 3.6.20 – the letter refers to “*mid-June*”, so it was almost certainly written on 13 not 3 June.
- ³⁹ Leeds Wa 7.7.20; 8.7.20; ‘July’ 1920; 7.8.20; 17.8.20.
- ⁴⁰ CRL EJ215.
- ⁴¹ Leeds We 9.7.20.
- ⁴² DNB, entry for Sarah May Josephine Winstedt (née O’Flynn). Born in 1886 in County Clare, Ireland, she attended the University of Edinburgh and graduated as a medical doctor in 1912. In 1916, she volunteered for the Royal Army Medical Corps and on demobilisation at the end of 1919 joined the Lady Paget Mission.
- ⁴³ CRL EJ215 4.4.20.
- ⁴⁴ Leeds We 7.8.20.
- ⁴⁵ Leeds Wa 27.8.20.
- ⁴⁶ CRL EJ69.
- ⁴⁷ Leeds We 9.8.20.
- ⁴⁸ CRL EJ215 24.8.20.
- ⁴⁹ CRL EJ214.
- ⁵⁰ Leeds Wa 3.9.20; for the reference to beds being allocated by the Orthodox priest, see Leeds Wa 22.6.20.
- ⁵¹ CRL EJ214.
- ⁵² CRL EJ214.
- ⁵³ CRL EJ215 17.9.20.
- ⁵⁴ Leeds Wa 3.9.20.
- ⁵⁵ CRL EJ215.
- ⁵⁶ CRL EJ215.
- ⁵⁷ CRL EJ215.
- ⁵⁸ Leeds We 21.10.20.
- ⁵⁹ Leeds Extract from diary, after Walker letters and reports, before Webster letters and reports.
- ⁶⁰ Leeds Wa before 13 June.

⁶¹ BLUNT, Lady Muriel, pp. 198–199; for funding details, see CRL EJ69.

⁶² Leeds Fragment of appendix to 1921 report.

⁶³ CRL EJ73.

⁶⁴ CRL EJ68.

⁶⁵ CRL EJ68. Although the Soviet representatives abroad were referred to as “political representatives”, the British always ignored this and called them “ambassadors”, and this is reflected in British history writing.

⁶⁶ BLUNT, Lady Muriel, p. 200.

⁶⁷ CRL EJ73.

⁶⁸ CRL EJ73.

⁶⁹ CRL EJ214 15.1.21.

⁷⁰ CRL EJ73 for both versions of the report.

⁷¹ BLUNT, Lady Muriel, pp. 201–204. Like other members of the Mission, Miss Fry often made casually anti-Semitic comments. Thus on the distribution of clothes she notes that “*the Jewesses proved particularly troublesome*” in their demands.

KOPSAVILKUMS

1920. gada februārī lēdija Mjūriela Peidžeta Daugavpili nodibināja bērnu slimnīcu. Tas bija sākums palīdzības misijai, kas darbojās līdz 1922. gada rudenim, izveidojot zīdaiņu aprūpes klinikas un ēdināšanas virtuves. No 1921. gada sākuma šī misija tika paplašināta, iekļaujot arī Rīgu un vēlāk arī Tallinu un Kauņu, taču tās darbības kodols palika Daugavpils. Šajā rakstā aplūkots Daugavpils centrālā loma misijas darbā, lēdijas Mjūrielas ambīciju attīstība un bieži vien sarežģītās attiecības ar galveno finansētāju – “Fondu “Glābiet bērnus”” (*Save the Children Fund*, SCF).

Dažu mēnešu laikā pēc misijas ierašanās Daugavpili kļuva skaidras divas lietas: Krievijas pilsoņu karš bija beidzies un slimnīca nebija ekonomiski labākais līdzeklis palīdzības sniegšanai. Misijas mērķa un organizācijas pārvērtēšana sakrita ar lēdijas Mjūrielas pirmo vizīti Daugavpili 1920. gada oktobrī.

Pieņemot jauno realitāti, lēdija Mjūriela ieplānoja daudz plašāku un vērīenīgāku darbību, lai aptvertu Latviju, Igauniju un galu galā arī Lietuvu. Viņa meklēja “*vistiešāko veidu, kā Latvijā izveidot pastāvīgu bērnu aprūpes sistēmu*”, cerot to finansēt no SCF līdzekļiem, kas līdz šim lielā mērā bija finansējis viņas darbu. Lai gan fonds piekrita daļēji atbalstīt misiju, drīz vien tas sāka uzskatīt, ka misijas darbs novirzās no neatliekamās palīdzības sniegšanas un pievēršas attīstības darbam. Neraugoties uz daudzajiem pierādījumiem tam, ka lēdijas Mjūrielas darbs bija šo divu koncepciju hibrīds, apvienojot ārkārtas palīdzību Daugavpili ar attīstības darbu Rīgā, SCF jau pēc viena gada pieņēma lēmumu pārtraukt finansēt misiju Baltijas valstīs.

Plūdi Daugavpili 1922. gada aprīlī mudināja SCF vēlreiz piešķirt finansējumu lēdijai Mjūrielai plūdu seku likvidēšanas organizēšanai. Taču vienlaikus lēdija Mjūriela centās nodrošināt savu Mātes un bērna kliniku tikla turpmāku pastāvēšanu, nododot šīs klinikas Latvijas valsts pārraudzībā. Sarunas ar Latvijas valdību noritēja veiksmīgi, un 1922. gada vasaras beigās viņa bija pārliecināta, ka tās ir drošās rokās un kļūs par daļu no viņas iecerētās “*pastāvīgās bērnu aprūpes sistēmas*”. Iespējams, tieši tāpēc, ka lēdijas Mjūrielas misija

bija ārkārtas un attīstības palīdzības hibrīds, tai bija izšķiroša nozīme Latvijas atveseļošanā no kara postījumiem un virzībā uz modernai valstij piemērotu bērnu labklājības sistēmu.

Sākotnēji izveidota pavisam citam mērķim, misija palīdzēja stabilizēt kara izpostīto Latgali un lika pamatus pastāvīgai bērnu labklājības sistēmai neatkarīgā Latvijā.

© 2024, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Grigore Niculescu-Buzești, Chargé d'Affaires of Romania in Riga During the Years Fateful for the Baltic States, 1939–1940

Grigore Nikulesku-Buzești – Rumānijas pilnvarotais lietvedis Rīgā Baltijas valstīm liktenīgajos gados, 1939–1940

Bogdan-Alexandru Schipor, PhD

Romanian Academy, Jassy Branch, A. D. Xenopol History Institute, Romania

E-mail: bogdan.schipor@gmail.com

In the case of the mandate that Grigore Niculescu-Buzești (1908–1949) fulfilled in the Latvian capital, attention is captivated, from the very beginning, by his numerous reports and analysis carried out by the Romanian diplomat. A careful and detailed study of the telegrams he sent to Bucharest from the Baltic capital can reveal to anyone, on the one hand, the concerns, fears, tensions and hopes of the authorities in Riga, as well as of Latvian society, in the context of the Soviet-German pact of 23 August 1939, of the outbreak of the war and the relationship with the Soviet Union, and on the other hand, – the mechanisms of Moscow's aggression that led to the annexation of the Baltic countries in June 1940. Until the summer of 1940, the Romanian diplomat sent numerous telegrams to Bucharest, in which the stages of the annexation can be captured clearly and precisely. The number of documents and the amount of information reveal Bucharest's high interest regarding the events in the Baltic states at that time. Thus, the author can trace the impact and relevance of his information and analysis in a tragic context, marked by tensions and convulsions throughout Europe. Moreover, Niculescu-Buzești's experience as Romania's chargé d'affaires in Riga deeply marked the future Romanian minister of foreign affairs.

Keywords: Diplomacy, the Second World War, Romania, Baltic states, Soviet Union.

Laikā, kad Grigore Nikulesku-Buzești (*Niculescu-Buzești*) pildīja mandātu Latvijas galvaspilsētā, jau no paša sākuma bija redzams, ka viņš pievērsis lielu uzmanību savu ziņojumu precizitātei un politiski diplomātiskajai analīzei. Rūpīga un detalizēta viņa no Baltijas galvaspilsētas uz Bukaresti sūtīto telegrammu izpēte ikvienam var atklāt, no vienas puses, Rīgas varas iestāžu, kā arī Latvijas sabiedrības bažas, bailes, spriedzi un cerības 1939. gada 23. augusta padomju–Vācijas pakta, kara sākuma un attiecību ar Padomju Savienību kontekstā, no otras puses, Maskavas agresijas mehānismus, kas noveda pie Baltijas valstu aneksijas 1940. gada jūnijā. Līdz 1940. gada vasarai Rumānijas diplomāts uz

Bukaresti nosūtīja daudzas telegrammas, kurās skaidri un precīzi fiksēti aneksijas posmi. Dokumentu skaits, informācijas un analīzes kvalitāte liecina par Bukarestes lielo interesi par to, kas tajā laikā notika Baltijas valstīs. Tādējādi varam izsekot Nikulesku-Buzești informācijas un analīzes ietekmei un aktualitātei traģiskajā kontekstā, ko visā Eiropā raksturoja spriedze un satricinājumi. Turklāt Nikulesku-Buzești pieredze, ko viņš guva kā Rumānijas pilnvarotais lietvedis Rīgā, dziļi ietekmēja nākamo Rumānijas ārlietu ministru.

Atslēgvārdi: Otrais pasaules karš, Rumānija, Baltijas valstis, Padomju Savienība.

Introduction and a short biography

In 1940, as Romanian chargé d'affaires in Riga, Grigore Niculescu-Buzești became an eyewitness to the Soviet annexation of Latvia, a process that took place under the co-ordination of Andrey Yanuaryevich Vyshinsky.¹ In 1944–1945, as a minister of foreign affairs, he witnessed Romania's subjugation to Communism, conducted under the careful "guidance" of the same Soviet diplomat.² The current research, based mainly on the study of funds and dossiers from the diplomatic archives of the Romanian Ministry of Foreign Affairs, reveal an almost unexpectedly rich source of information that the Romanian diplomat sent to Bucharest throughout the time when he was the head of the Romanian diplomatic mission in Riga, as chargé d'affaires, from September 1939 to August 1940. Only a small part of his reports is known to historians both in Romania and Latvia.

Grigore Niculescu-Buzești was born on 1/14 August 1908, in the town of Sărata, Buzău county. His father, Constantin, was born in Buzești commune, Olt County in 1878, and was a winegrower by profession, while his mother, Valeria, was born

in Buzău in 1882, a housewife.³ He also had a brother, Radu, born on 23 February 1911 in Buzău, who would become an engineer and a well-known member of the National Peasant Party. He did his compulsory military service in the 7th Engineering Regiment, being transferred to the reserve with the rank of second lieutenant. He attended the Faculty of Law of the University of Bucharest, obtaining his bachelor's degree in October 1929.⁴

The following year, Grigore Niculescu-Buzești took the entrance exam in the Royal Ministry of Foreign Affairs in Bucharest, subsequently admitted there with the rank of "legation attaché", entering his office on 1 May 1930, at a time when Gheorghe G. Mironescu was the minister of foreign affairs.⁵ Two years later, on 1 May 1933, Grigore Niculescu-Buzești was promoted to third-class legation secretary. Also in May 1933, by the decision of the Minister of Foreign Affairs Nicolae Titulescu, Grigore Niculescu Buzești was to be appointed for the first time to a post in a Romanian diplomatic representation abroad, namely, begin working at the Romanian Legation in Geneva.⁶ He would hold this position until the fall of 1935, when he would be recalled to the Central Administration of the Ministry of Foreign Affairs.⁷ Two years later, in May 1937, Grigore Niculescu Buzești would be appointed again to a position abroad. He was transferred, as of 1 June 1937, to the Legation of Romania in Stockholm, led at that time by Barbu Constantinescu. After another two years spent in Stockholm, Grigore Niculescu Buzești was promoted, by high royal decree, to second-class legation secretary starting on 1 April 1939.⁸ On 28 August 1939, by means of a coded telegram sent to Stockholm, Grigore Gafencu, the minister of foreign affairs from Bucharest, sent clear instructions that Grigore Niculescu Buzești was to be posted in Riga, to fulfil

the position of chargé d'affaires of Romania, as Marcel Romanescu, the current holder of the position, was immediately recalled to the country.⁹ The royal decree for the posting of Buzești in the Latvian capital and the recall of Marcel Romanescu was issued on 30 August 1939, and the Romanian minister in Stockholm was officially informed about this document the next day, on 31 August 1939.¹⁰ Buzești's mission in Riga began on 1 September 1939,¹¹ coincidentally or not, with the outbreak of war in Europe. The Romanian diplomat left for Riga by ship from Stockholm in the morning of 3 September 1939, the Romanian Minister Plenipotentiary in the Swedish capital Barbu Constantinescu, reporting this immediately to the ministry's headquarters in Bucharest.¹²

Chargé d'affaires in Riga

Grigore Niculescu-Buzești's reports, telegrams and analyses from Riga are characterized by keen observations and detailed accounts. On the one hand, the documents reveal the concerns, fears, tensions and hopes of the Latvian authorities and society in the complicated context of that moment – the Soviet-German Pact of 23 August 1939, the outbreak of the war, the complex relationship with the Soviet Union. On the other hand, these sources display the mechanisms and vessels of Moscow's aggression, the steps that led to the annexation of the Baltic states in June 1940 and the impact of annexation upon Latvia's society, political circles or diplomatic corps. Niculescu-Buzești's diplomatic correspondence from Riga expose a "technology of aggression", – the term coined by some authors. Until June 1940, the Romanian diplomat sent to Bucharest numerous telegrams, accurately presenting the annexation stages. The sheer number of

documents and the quality of information¹³ transmitted from Riga to Bucharest also reveal the high interest of the Romanian authorities towards the events that took place in the Baltic states. Romania and the three Baltic states (as well as Finland) shared the vicinity of the Soviet Union; hence, the careful consideration by the Romanians of the events in northeast Europe.¹⁴ Later, Niculescu-Buzești's returned to Bucharest deeply affected by the Soviet annexation of Latvia, which he witnessed firsthand as a chargé d'affaires in Riga.¹⁵

As previously mentioned, Niculescu-Buzești's mission in Riga began simultaneously with the outbreak of the war. Latvia – like the other Baltic states – declared its neutrality. In late August – early September, however, the conclusion of the Ribbentrop-Molotov Pact produced more concerns in the region than the German-Polish conflict or the war declarations by France and Great Britain. No significant military action was taken in Latvia, though. Initially, the Latvians regarded the Soviet-German Pact with fear and consternation, but later they exhibited optimism. Grigore Niculescu-Buzești explained this attitude through several elements. First, there was a substantial amount of confidence in the functioning of the non-aggression pact that Germany signed in the summer of 1939 with the Baltic states. Secondly, the Romanian diplomat identified certain scepticism with regard to Germany's future military success in Europe. Moreover, Latvians believed that it was not in the Soviet Union's interests to allow the consolidation of a German hegemony over Europe, because that would have affected Moscow's interests, as well. According to the perceptions in Riga, the Soviet Union, as a powerful state, would choose a policy of neutrality, waiting for the end of the war to pursue its own interests in the new European post-war order. According to a report by Niculescu-Buzești

from 8 September 1939, seen from this perspective, the Ribbentrop-Molotov Pact came to be regarded in Riga even as a beneficial event; it was expected that Germany's defeat and Moscow's neutrality would create a favourable international context to allow the preservation of the independence of the three Baltic states.¹⁶

This optimism, however, came to an end rather abruptly in Latvia. The Soviet aggression against Poland, from 17 September 1939, aroused great concerns in the Baltic states. The fear that the Germans and the Soviets might have agreed, in August, upon dividing the territory of the Baltic states grew to an unprecedented level. Despite that, in Latvia some still hoped for the best, as Grigore Niculescu-Buzești reported. These opinions expected a limited Soviet action, meant, on the one hand, to establish an "ethnographic" border along the former Polish territory, and, on the other hand, to prevent the prolongation of the war at its Western border. At the same time, there was also a pessimistic scenario in the Baltic capital, which evoked the possibility that the Western powers could consent and accept the defeat of Poland and the hegemony of Germany in the East, which would then cause Moscow to consider the occupation of the Baltic states in order to prevent them from falling under German control.¹⁷

In a telegram sent from Riga to the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest on 8 October 1939, Grigore Niculescu-Buzești noted that Latvian public had resignedly accepted the German agreement with the Soviet Union, hoping that a period of calm would follow. In this context, the accredited Romanian diplomat in Riga considered that, from his point of view, the Latvian-Soviet relations had entered a new phase, one of relative stability, and that no significant change would follow, as long as the outcome of the conflict between Germany and Western powers could not be

foreseen. However, the Romanian diplomat feared what he considered to be not only *possible*, yet, most likely, *probable* changes in Latvia's domestic politics.¹⁸ Everyone realized that such agreements were only temporary compromises, and that their value would be ultimately dictated by the future evolution of the war in Europe.¹⁹

An exceptional report

Eight days later, on 16 October 1939, Grigore Niculescu-Buzești sent a particularly comprehensive document to the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest, a detailed analysis of "*the new situation created in the Baltic region following the Mutual Assistance Treaties with the Soviets*". From the notes made by hand on this document, it appears that copies were disseminated to the relevant minister, at that time – Grigore Gafencu, to the Political Directorate in the Romanian Ministry of Foreign Affairs, to the General Staff of the Romanian Army, and another one was attached to the Russian-Baltic Agreements file.²⁰ The report was also brought to the attention of the Romanian Legation in Moscow.²¹ It is a testimony of the importance of this document, still unknown to historians.

The Romanian diplomat's analysis starts with several significant premises. Firstly, it is emphasized that the recent treaties concluded by the Baltic states with the Soviet Union represented the beginning of a difficult and dangerous period for their existence, as they gave Moscow virtually absolute control over the Baltic region. Were they in a transitional stage towards actual annexation, as long as an extended control of the area represented a permanent interest and an historical objective of Tsarist Russia, and later of the Soviet Union? The Romanian diplomat did not provide an answer, but in his opinion, there were indications that

Moscow had not yet set its definitive objectives regarding not only the Baltic area, but even Eastern Europe in general, as long as the outcome of the war between Germany and the Western powers was still undecided. At the moment, however, the goal of Soviet policy seemed to be to regain lost positions in the Baltic Sea and to act to counter a potential future eastward German expansion. Niculescu-Buzești emphasized the fact that this is the perspective to understand not only the Soviet-Baltic assistance treaties, but also other such “arrangements”: in Poland, where the Soviet invasion had prevented the realization of a common border between the territory occupied by the Reich and Romania, but also in the Balkans, or even in Turkey. The Romanian diplomat mentioned, however, that this policy of Moscow was not carried out without an element of prudence: Moscow constantly showed a concern to maintain good relations with the Western powers, relations which, in Buzești’s opinion, represented a guarantee for the Soviet Union’s own security in the event of a German defeat. In such a scenario, the restoration/reconstitution of Poland could create the risk of a conflict with Warsaw, which would have wanted to regain the territories occupied by the Red Army in September 1939, and this could trigger a new conflict with Poland that would enjoy Western support. In such a case, maintaining good relations with Great Britain and France could significantly influence the evolution of the situation in Eastern Europe and the Baltic area. On the other hand, in Europe with a defeated Germany, there would no longer be any real, concrete counterweight to Russia that would have resumed its aggressive expansionist policy towards its neighbours to the west, with a perspective of strong projections of Communist influence in Central and Eastern Europe. In that case, the Western powers might have found

that they had freed Europe from German aggression and influence only to give it to the Soviet Union, effectively replacing the German problem with the Russian one. The solution, from the perspective of the Romanian diplomat, could be consistent Western support to the European states in the vicinity of the Soviet Union, and perhaps even through the detachment of Ukraine (considered to have always been a latent political possibility), which would lead to the construction of a barrier against Moscow’s expansion.

At that moment, however, Niculescu-Buzești considered the fact that the Soviet Union engaged in a military action against Poland as somehow encouraging. The Romanian diplomat considered the Soviet aggression as a risk-free endeavour, because the Polish troops were fighting hard to limit or stop the German offensive, and only this particular context favoured the Soviet direct military action against Poland. For the Romanian diplomat, it was a sign that the Soviets wanted to avoid a full-scale conflict in Europe. This was the reason why Buzești mentioned that in Riga the Latvian authorities were counting on a subsequent period of relative moderation of Soviet policy, not only in the Baltic area, but also in Eastern Europe, since an eventual Allied victory could force Moscow to back down, in order to avoid the possibility of a conflict with Poland, France and Great Britain.

In the opinion of the Romanian diplomat, a test of this last hypothesis was to be the “Finnish affair”, more precisely, the way in which the negotiations between the Soviet Union and Finland, which had just begun at the time when Buzești wrote his report, would be completed. It was emphasized, however, that in Riga it was believed that Moscow in this matter would consider the position and interest shown by the United States in favour of Finland,

because Washington could become an important element in shaping the post-war world and the future peace in Europe.

In any case, as long as the outcome of the European conflict was uncertain, it was to be expected that a certain stability would be maintained in both Eastern Europe and the Baltic area. It was not foreseeable, in the view of the diplomat, that during this period new Soviet demands would be formulated, which would affect the independence of the Baltic states or produce notable changes in the relations between Moscow and its western neighbours. Russia, he believed, would adopt a wait-and-see policy until an outcome of the European conflict was predictable.

However, in the case of a German victory or a premature peace, the Romanian diplomat argued, there were few chances for the Baltic states to retain their independence or survive. In this scenario, Eastern Europe and the Baltic area would become, in the opinion of the Romanian diplomat, an arena of a "speed race" between German and Soviet expansion, with prospects among the bleakest for this part of the continent. Only the victory of the Western Allies could give the Baltic countries a chance to preserve their independence and the prospect of removing, sometime in the future, the clauses and obligations imposed by the Soviets through the assistance treaties. In this case, Niculescu-Buzești considered that the old formula of common front from the Baltic Sea to the Black Sea, conceived as an independent political grouping, could become a political reality that would ensure both its own security and the European balance.²²

A relentless diplomat

At the same time, Grigore Niculescu-Buzești was promptly sending to Bucharest any information related to the mentions

of Romania by Soviet officials or military. On 4 November 1939, for example, during the negotiations of the Soviet-Latvian military treaty, the head of Soviet delegation, Deputy Red Fleet Commander Ivan Stepanovici Isakov, was informing Latvians that, following negotiations with Finland, a military action was to begin for the re-occupation of Bessarabia and that, in this respect, significant contingents had already been deployed by Moscow in the military regions of Kharkov and Odessa. In his report to Bucharest, Niculescu-Buzești emphasized that he could not evaluate the importance of this officer within the military Soviet hierarchy or the relevance of his statement; however, the Romanian diplomat was convinced that such affirmations expressed the state of mind of the Soviet armed forces at that time.²³

Later, the outbreak of the Winter War generated new fears in Riga over what could have followed in Northern Europe and the Baltic region. There were some hopes which conceived of putting an end to the conflict and accepting a compromise with the aim of avoiding the uncontrolled escalation of the war. In a telegram of 10 January 1940, Niculescu-Buzești reported to Bucharest about the local fear aroused by the possibility of an allied intervention in conflict in Finland's favour, a scenario that was believed to push Moscow towards a firm alliance with Germany, – or such an outcome would have posed the greatest threat to the existence of the Baltic states as independent entities, wrote Niculescu-Buzești.²⁴

The end of the Soviet-Finnish conflict in March 1940 and the imminence of an allied intervention in Finland generated contradictory attitudes in Riga, which were presented and analysed by Grigore Niculescu-Buzești in his correspondence to Bucharest. An Anglo-French intervention, coupled with Sweden's involvement, was considered a threat to

the entire Baltic and Scandinavian region. The consequence of such actions would have been the increase of Soviet contingents in the area and possibly even occupation of the three Baltic states, the Romanian diplomat reported. The end of the war between the Soviet Union and Finland would have produced a different outcome, the Latvians believed. Moreover, the Baltic states would have wanted a Western intervention against Moscow in the Caucasus, to strike both the Soviet Union and its raw materials deliveries to the Reich.²⁵

The end of the Winter War was followed by a period of relative calm in the area. The German invasion of Denmark and Norway did not particularly affect the attitude of the Baltic countries, due to the fact that the hostilities did not extend to the rest of the Scandinavian Peninsula. According to Niculescu-Buzești's reports from Riga, the explanation for such attitudes resided in the firm belief of the Baltic officials in the Soviet policy of neutrality and in the fact that Moscow wanted to avoid a confrontation with the Western allies, not only in the Scandinavian and Baltic regions, but also in the Balkans, where the Soviet Union – it was believed – would not risk a conflict with Turkey, which was Romania's ally and had closed ties with the United Kingdom and France.²⁶

Diplomatic representation in neighbouring Lithuania

Furthermore, on 19 March 1940, Niculescu-Buzești reported a problem to the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest, namely, the matter of representing Romanian interests in Kaunas, to the Lithuanian government. In a telegram addressed to his superiors in Bucharest, the Romanian diplomat requested a letter of accreditation from the Romanian

government, necessary to be able to function as chargé d'affaires also with the government in Kaunas.²⁷ Buzești telegram was registered at the Ministry of Foreign Affairs Headquarters in Bucharest only on 26 March, and a reply was sent to Riga only on 15 April 1940. According to the Political Department of the Ministry of Foreign Affairs, Grigore Niculescu Buzești had not been appointed as a chargé d'affaires to the government in Kaunas, so that a possible letter of accreditation to this effect had not and should not have been issued. According to the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest, the issue of Romania's diplomatic representation in Kaunas was to be resolved "*at the appropriate time*".²⁸ However, in a new telegram sent to Bucharest on 3 May 1940, Niculescu-Buzești specified the fact that Marcel Romanescu, who had served as Romania's chargé d'affaires in Riga before him, had also served in the same position with the government in Kaunas, keeping residence in Riga. He therefore considered it natural that he would take over (or had taken over) this mandates alongside the Lithuanian government and even travelled to Kaunas on the occasion of the celebration of Lithuania's National Day. Moreover, the Romanian diplomat considered a cessation of the representation of Romanian interests in Lithuania in such a complicated and difficult period, as neglecting an opportunity.²⁹ However, the issue would no longer be regulated for reasons that are easy to understand.

Soviet annexation and the end of the Romanian diplomatic mission

At the beginning of June 1940, the Latvian Army General Staff informed Niculescu-Buzești about a significant concentration of Soviet troops near the Dniester line and in the region of Romania's former

border with Poland. The Romanian diplomat reported to Bucharest, emphasizing the lack of predictability with regard to the Soviet actions. Grigore Niculescu-Buzești argued that such concentration of Soviet forces at Romania's border would not have been possible had Moscow not been certain that Turkey would not support Romania in the event of a Soviet aggression. However, the concentration of Red Army forces was not seen as indicating an imminent threat to Romania's interest, but as a precaution designed to prevent the eastward spread of hostilities in the event of an Italian or German attack on Romania. In this case, the worst scenario seemed to be splitting Romania, as it had happened with Poland in 1939. Niculescu-Buzești believed, however, that the Soviets would refrain from contributing to the outbreak of such a major conflict in the region.³⁰ Subsequently, on 14 June 1940, Niculescu-Buzești was sending a very detailed report to Bucharest, obtained from the Latvian military officials, which had received the information from the Soviets. According to such reports, there were at the time 33 Red Army divisions at the border with Romania, 22 of which were deployed on the Dniester line.³¹

The Soviet ultimatums addressed to the Baltic countries in mid-June 1940 had been a surprise in a period dominated by relative calm in this part of Europe. In this context, Niculescu-Buzești advised his superiors in Bucharest to regard as dubious the Soviet claims that the Baltic population received the Red Army's invading troops with enthusiasm; such reactions belonged almost exclusively to some small groups of agitators, while the general population met them with resignation and curiosity, the Romanian diplomat noted.³²

On 21 July 1940, Grigore Niculescu-Buzești was drawing the conclusion that *"the Baltic States have passed away"*. In Riga,

Tallinn and Kaunas, the events were taking place that the Romanian diplomat called *"the last act of comedy called the liberation by the Red Army of the Baltic peoples from the tyranny of their plutocratic regimes and the free and spontaneous adhesion of these grateful peoples to Soviet Russia"*.³³ Five days later, on 26 July, Romania's chargé d'affaires in Riga reported to his superiors in Bucharest that the foreign diplomats in Riga would be given two weeks to leave the country. He was under the impression that the Soviets wanted the departure of the foreigners from the Baltic region as quickly as possible, – a region that seemed to present an ever-increasing military and strategic interest to Moscow.³⁴

Bucharest's response was sent to Niculescu-Buzești on 12 August 1940. Vasile Grigorcea, Secretary General of the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest, informed the diplomat in Riga that he would be recalled to the Central Administration of the Ministry on 20 August. In the same telegram, Niculescu-Buzești was asked to take measures to burn the cipher, as well as the political and secret archive in Riga. Niculescu-Buzești was to take to Bucharest only the administrative and accounting archive, the registers and the inventory of the Legation.³⁵ The next day, on 13 August, King Carol II issued the official decree recalling Grigore Niculescu-Buzești from Riga.³⁶ At the request of Niculescu-Buzești,³⁷ the transfer of goods from the Legation's inventory in Riga was made by ship, through Stockholm, the Romanian Minister in the Swedish capital, Gheorghe Lecca, receiving notices and instructions in this regard on 15 August 1940.³⁸ On 21 August 1940, Niculescu-Buzești was sending a final telegram to Bucharest, indicating that a large number of well-known Latvian political figures were deported to the Soviet Union, arrests and deportations being carried out on an extensive scale. The Romanian diplomat

thus expressed his opinion that the Soviets sought to liquidate from the Baltic states any possible nucleus that would uphold national hopes and aspirations.³⁹

A controversial diplomatic career

On 20 May 1941, Grigore Niculescu-Buzești would be appointed a director of the Minister's Cabinet and of the cipher within the ministry, a position he would hold until 23 August 1944,⁴⁰ during the mandates of Ion and Mihai Antonescu at the head of Romanian diplomacy.

Grigore Niculescu-Buzești's activity in this position subsequently generated numerous criticisms, controversies, and accusations,⁴¹ from members of the diplomatic corps, later – from the Romanian exile, and from the repressive organs of the Communist regime established in Romania after WWII. In August 1945, Corneliu Coposu stated⁴² the fact that from the position of director of the cipher in the Ministry of Foreign Affairs, Grigore Niculescu-Buzești supported the initiatives of Iuliu Maniu to detach Romania from the alliance with Germany and to reach an agreement with the Allies, since 1942, the two meeting in Barbu Știrbey's house.⁴³ There was certainly a close relationship between Iuliu Maniu and Grigore Niculescu-Buzești,⁴⁴ the latter being able to provide the Peasant's Party leader with detailed information from the diplomatic correspondence of the ministry regarding the evolution of the war, the atmosphere in neutral and allied countries, or about the relations between the government led by Ion Antonescu and the Third Reich. Also, it was Niculescu-Buzești who brokered, as of June 1942, the meetings between Iuliu Maniu and King Michael or those between the Romanian sovereign and Lucrețiu Pătrășcanu, the director of the cipher department from the being

present at all the meetings, discussions, negotiations with the historical parties, with the Social Democrats, the Communists⁴⁵ or the military. According to Corneliu Coposu, even the decision to arrest Ion Antonescu and his collaborators in the afternoon of 23 August, 1944⁴⁶ was taken only after Niculescu-Buzești obtained the agreement of Iuliu Maniu in this regard.⁴⁷ In fact, even the Peasant Party leader recognized the central role that Grigore Niculescu-Buzești played on 23 August, 1944, not only in his position as the director of the cipher in the Ministry of Foreign Affairs, but also as the main political advisor to King Mihai.⁴⁸ Moreover, Grigore Niculescu-Buzești testified, in a letter published by the newspaper *Universul*, on 15 September 1944, that, having the task of maintaining contacts with the Allies, through the means of communication that he had at hand in the ministry and which, for a certain period, were the only ones available for this purpose, he had the privilege of occupying a central position and knowing all the aspects that prepared the act of 23 August 1944.⁴⁹

Grigore Niculescu-Buzești did not continue his activities for much longer after his short term as the Romanian minister of foreign affairs, – the post he held between 23 August and 4 November 1944, – neither in the country nor in exile. He died on 12 October 1949, in New York, of leukaemia he had been suffering from since the early 1940s. His wife also died of cancer in Bern in 1946.⁵⁰ In any case, his departure abroad did not exempt him from a trial organized *in absentia* by the Communist authorities in Romania. By sentence No. 1980 of 11 November 1947, the Military Court of the Second Military Region of Bucharest sentenced Grigore Niculescu-Buzești to hard labour for life, five years of civic degradation, confiscation of property and payment of 50 000 lei in court costs.⁵¹

Conclusion

As a conclusion of the current study, it can be asserted that the presence and efforts of Grigore Niculescu-Buzești as chargé d'affaires in Riga in 1939–1940 provided Romanian diplomacy with detailed information about the events in the Baltic states during this period, the steps that the Soviets followed to attain their main goal of annexing the three countries and fulfilling the objectives agreed with the Germans on 23 August 1939. Although young, the Romanian diplomat proved his vision, capacity for work and analysis in “textbook” reports and analyses, appreciated as such in Bucharest. On the other hand, the study of the diplomatic correspondence that arrived in Bucharest in 1939–1940 reveals the tension and expectations of a Ministry of Foreign Affairs hungry for information and which, in the context of the ongoing war in Europe and Romania’s position of neutrality, tried to capitalize on any source and information to be able to strengthen its status and ensure its security. In this context, Niculescu-Buzești proved to be a precious

source of information for his superiors, but also for other Romanian diplomatic missions, such as the one in Moscow. It is difficult to quantify, how much Romania used its information, and such estimates go beyond the objectives proposed in the present study. It is certain that the annexation of the Baltic states was followed almost immediately by a Soviet ultimatum addressed to Romania, which gave up Bessarabia, the northern part of Bucovina and Hertza county in June 1940, in a context of political, diplomatic and military isolation, amplified by the collapse of France, Italy’s entry into the war and the victory of Axis in the west. Moreover, Niculescu-Buzești would become the head the Romanian Ministry of Foreign Affairs four years later, when Romania left the Axis and joined the United Nations war effort at the end of August 1944. The events since then would mark the beginning of a transition of Romania towards the status of a satellite country of Moscow in the socialist camp. Niculescu-Buzești’s reports from Riga anticipated, to a large extent, these developments at the end of the World War II.

REFERENCES AND NOTES

- ¹ Vyshinsky was not only the General Prosecutor of the Soviet Union during the Great Terror of the 1930s, but also the one who coordinated the political changes in Latvia after this Baltic state concluded a mutual assistance pact with the Soviet Union on 5 October 1939, being responsible for the gradual elimination of the democratic, constitutional political forces of the country and preparing for the annexation of June 1940. Both in 1940 and in 1944, Vyshinsky was the vice-president of the Council of People’s Commissars and First Deputy of the People’s Commissar of the Foreign Affairs of the Soviet Union, in both positions second to Molotov. IRĒNE ŠNEIDERE. The Occupation of Latvia in June 1940: A Few Aspects of the Technology of Soviet Aggression. In: *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991*. Latvijas Vēsturnieku Komisijas Raksti, 14. sējums. Rīga 2005. We can therefore say that Andrey Vyshinsky had experience in this kind of actions.
- ² SILVIU MILOIU. Preface. In: SILVIU MILOIU, ĒRIKS JĒKABSONS, LAIMA JĒKABSONE, ALEXANDRU GHIȘA (Ed.). *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*. Târgoviște 2012, p. 15.
- ³ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității/Archive of the National Council for the Study of Security Archives, Bucharest, (henceforth – ACNSAS), Dossier P 000213, Vol. 70, Niculescu Grigore-Buzești [sic!], f. 42. See also Arhiva Ministerului Afacerilor Externe/Archives

- of the Ministry of Foreign Affairs, Bucharest, (henceforth – AMAE), Fund 77, Grigore Niculescu-Buzești, f. 13
- ⁴ AMAE, Bucharest, Fund 77, Grigore Niculescu-Buzești, f. 8.
- ⁵ In the Grigore Niculescu-Buzești dossier from ACNSAS, already cited, it is mentioned, erroneously, that he became legation attaché in 1930 “*under the government of G. G. Mironescu*”. ACNSAS, București, Dosier P 000213, Vol. 70, Niculescu Grigore-Buzești, f. 14.
- ⁶ AMAE, Fund 77, Grigore Niculescu-Buzești, f. 14.
- ⁷ Ibidem, f. 2.
- ⁸ Ibidem, f. 52. Later, in 1940, by decree-law no. 3052 of September 5, 1940, the entire period that Niculescu Buzești served as second-class legation secretary was to be granted starting from January 1, 1937. Ibidem, f. 64.
- ⁹ Ibidem, f. 53.
- ¹⁰ Ibidem, f. 58.
- ¹¹ Ibidem, f. 57.
- ¹² Ibidem, f. 66.
- ¹³ Camil Demetrescu, the future collaborator of Grigore Niculescu-Buzești at the Cipher Bureau of the Foreign Affairs Ministry in Bucharest, in turn repeatedly appreciated the quality of the information and reports sent from Riga by him, considering them “classic” in the matter. See: CAMIL DEMETRESCU. *Note și relatări*. Edited by: NICOLAE C. NICOLESCU. Bucharest 2001, p. 153.; or of “diplomatic anthology” [ibidem, p. 289].
- ¹⁴ The telegrams we refer to can be found in AMAE, Fund No.71, Latvia, Vol. 1, 2, 7, 9. A large part of them were published in the volume “The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)” already quoted. In his Memoirs, Mihail Manoilescu highly appreciated the information sent to Bucharest by Niculescu-Buzești until July 1940. MIHAIL MANOILESCU. *Dictatul de la Viena. Memorii, iulie-august 1049*. Edited with notes, afterword and index by VALERIU DINU. Bucharest 1991, p. 98.
- ¹⁵ FLORIN ANGHEL. O încercare românească de politică baltică. România și Letonia în perioada interbelică. In: *Național și universal. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*. Bucharest 1998, pp. 447–448.
- ¹⁶ The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958), p. 361.
- ¹⁷ Ibidem, p. 363.
- ¹⁸ Ibidem.
- ¹⁹ The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958), p. 366; see also p. 367–368.
- ²⁰ AMAE, Fund 71, E9, Al Doilea Război Mondial/The Second World War, Vol. 93, f.1 (1-7).
- ²¹ AMAE, Fund 71 URSS, Vol. 6, f. 237–243.
- ²² AMAE, Fund 71, E9, The Second World War, Vol. 93, f. 1–7.
- ²³ The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958), pp. 374–375.
- ²⁴ Ibidem, pp. 394–395.
- ²⁵ Ibidem, p. 413.
- ²⁶ Ibidem, p. 433.
- ²⁷ AMAE, Fund 77, Grigore Niculescu-Buzești, f. 69.
- ²⁸ Ibidem, f. 71.
- ²⁹ Ibidem, f. 75–77.
- ³⁰ The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958), p. 440.
- ³¹ Ibidem, p. 442.
- ³² Ibidem, p. 443.

- ³³ Ibidem, p. 454.
- ³⁴ The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958), p. 455.
- ³⁵ Ibidem.
- ³⁶ Ibidem, p. 456.
- ³⁷ AMAE, Fund 77, Grigore Niculescu-Buzești, f. 81.
- ³⁸ Ibidem, f. 84.
- ³⁹ The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958), p. 457.
- ⁴⁰ ACNSAS, Dossier P 000213, Vol. 70, Niculescu Grigore-Buzești, f. 27.
- ⁴¹ An example in this sense are the statements of Nicolae Baciu, who talks about the evil role played on 23 August 1944 by “a clique of Foreign Office officials, under the leadership of Niculescu-Buzești, director of the cipher, son-in-law of Prince Știrbey and brother-in-law of Cretzeanu from Ankara. This one, full of ambition and cancer, tried to play his personal card”. NICOLAE BACIU. *Agonia României 1944–1948*. Cluj-Napoca 1990, p. 48. We also encounter the expression “*Buzești, the impostor*”. Ibidem, p. 49. [In reality, Grigore Niculescu-Buzești did not suffer from cancer, but from leukemia. This disease would cause his premature death. DEMETRESCU, *Note și relatări*, p. 289]. Pamfil Șeicaru a famous journalist of that time would be equally critical and accusatory of Niculescu-Buzești, who compared him to “*Dinu Păturică (a well-known character in the Romanian literature, a perfect exponent of an upstart, a man without scruples) nested abroad*”. See: PAMFIL ȘEICARU. “Cazul” George Tătărescu. In: “The Literary and Artistic Truth”, *Culture Weekly* and attitude, Bucharest, Year V, No. 335, 8 September 1996, p. 6. Or called him “*the sinister harbinger of capitulation*” [Ibidem, No. 336, 15 September 1996, p. 7].
- ⁴² On 20 August 1945, Corneliu Coposu granted an extensive interview to the journalist Margaret Tayer, correspondent of the Associated Press agency, in which he detailed the behind-the-scenes events of 23 August 1944. The interview should have been published in the 23 August 1945 issue of the official National Peasant Party newspaper *Dreptatea*, but Iuliu Maniu banned its publication at the last moment, considering that it was not the right time to make public the phases and details of the coup d'état of the previous year. However, the document is in ACNSAS, Documentary Fund, file No. D2, Vol. 9, f. 307–326, being published by the historian Marin Pop. It can also be found online, published in the newspaper *Adevărul*, at https://adevarul.ro/locale/zalau/adevarul-ascuns-71-ani-despre-lovitura-stat-23-august-1944-oprit-iuliu-maniu-publicare-interviu-istoric-acordat-corneliu-coposu-1_57bae25e5ab6550cb8fe2233/index.html, last viewed on 22 June 2018.
- ⁴³ Grigore Niculescu-Buzești was married to Ecaterina Știrbey, the youngest daughter of Prince Barbu Știrbey. DEMETRESCU, *Note și relatări*, p. 152.
- ⁴⁴ Camil Demetrescu talks about a real “spell” that Niculescu-Buzești exercised over Maniu. Ibidem, p. 147.
- ⁴⁵ Nicolae Baciu specifies the fact that Grigore Niculescu-Buzești even took part in the meeting between King Mihai and the communist leaders Emil Bodnăraș and Lucrețiu Pătrășcanu, held at the Royal Palace on 13 June 1944, and in which no representative of any historical, traditional political party took part. BACIU, *Agonia României*, p. 33.
- ⁴⁶ On 23 August 1944, Ion Antonescu went to the king for an audience, accompanied by Mihai Antonescu, the foreign minister. He was received at 4:00 p.m., at the New House in the Royal Palace, and at the beginning he presented the sovereign with the dramatic situation on the Moldova's front, at the same time emphasizing the need to conclude an armistice, but under the conditions that Germany would have been informed and would have approved Romania's intention. In the opinion of Ion Antonescu, the German troops would thus have an opportunity to withdraw in order, retaining the chances for negotiations related to Transylvania and even Bessarabia. The king did not accept Antonescu's proposal and, after a short secret conversation with his trusted men, declared that he was dismissing the government and ordered the immediate arrest of those two dignitaries. The king's trusted people who were there at that time were General Constantin Sănătescu, Marshal of the Palace, General Aurel Aldea, Baron Ion Mocsony-Stârcea,

the hunting master of the Court, and Grigore Niculescu-Buzești. The participation of Grigore Niculescu-Buzești in the arrest of Ion and Mihai Antonescu is confirmed by several sources. Camil Demetrescu, one of his collaborators in the Cyphering Department of the Ministry of the Foreign Affairs stated that he met him immediately after Ion and Mihai Antonescu were detained. Ion and Mihai Antonescu were soon handed over to the representatives of the Communist Party. Along with Ion and Mihai Antonescu, the Minister of War, General Constantin Pantazi, General Constantin (Piki) Vasiliu, at that time the commander of the Gendarmerie and Undersecretary of State in the Ministry of the Interior, as well as Colonel Mircea Elefterescu, the prefect of the Bucharest's Police, were also arrested. The latter were summoned to the Palace under the pretext of attending a Crown Council, and taken into custody. Immediately after the arrest of Ion and Mihai Antonescu, King Michael, by virtue of his constitutional prerogatives, appointed General Constantin Sănătescu to form a new cabinet. In the evening of 23 August 1944, King Michael issued a Proclamation to the country, announcing Romania's exit from the alliance with the Axis powers and the immediate end of the war with the United Nations. At the same time, the Romanian sovereign also emphasized the fact that Romania accepted the conditions of the armistice offered by the Soviet Union, Great Britain and the United States, noting that the three powers recognized, in return, the *"injustice of the Vienna dictate"*, through which Romania had lost the northwestern part of Transylvania. In this context, Michael I declared that Romania, together with the Allied armies, would liberate Transylvania from foreign occupation.

⁴⁷ CORNELIU COPOSU. Interview given to the journalist Margaret Tayer, correspondent of the Associated Press agency on 20 August 1945. In: ACNSAS, Fond Documentar, dos. D2, Vol. 9, f. 307–326, at https://adevarul.ro/locale/zalau/adevarul-ascuns-71-ani-despre-lovitura-stat-23-august-1944-oprit-iuliu-maniu-publicare-interviu-istoric-acordat-corneliu-coposu-1_57bae25e5ab6550cb8fe2233/index.html, last viewed on 22 June 2018.

⁴⁸ It seems that the one who warmly recommended Grigore Niculescu-Buzești to King Mihai was his good friend Ioan Mocsony-Stârcea, the hunting master of the Romanian sovereign. In this context, Grigore Niculescu-Buzești constantly insisted that the King should change Ion Antonescu's regime and prompted Romania's exit from the war, in a scenario where Michael I would act as a constitutional factor, above the parties, but with a political government that would assume this action. Cf. DEMETRESCU, Note și relatări, p. 287.

⁴⁹ The letter can be found at ACNSAS, Dosar P 000213, Vol. 70, Niculescu Grigore-Buzești, f. 48–49.

⁵⁰ ACNSAS, Dossier P 000213, Vol. 70, Niculescu Grigore-Buzești, f. 33.

⁵¹ Ibidem, f. 34.

KOPSAVILKUMS

1940. gadā, būdams Rumānijas pilnvarotais lietvedis Rīgā, Grigore Nikulesku-Buzești bija liecinieks Latvijas aneksijai, kas notika Andreja Višinska vadībā. Kā ārlietu ministrs 1944.–1945. gadā viņš bija liecinieks Rumānijas komunizācijai, kas notika tā paša padomju diplomāta vadībā. Grigore Nikulesku-Buzești ziņojumiem, telegrammām un analizēm no Rīgas raksturīgi rūpīgi novērojumi un detalizēti apraksti. No vienas puses, šie dokumenti atklāj Latvijas varas iestāžu un sabiedrības bažas, bailes, spriedzi un cerības sarežģītajā tā brīža kontekstā – 1939. gada 23. augusta padomju un Vācijas pakta noslēgšana, kara sākums, sarežģītās attiecības ar Padomju Savienību. No otras puses, tie parāda Maskavas agresijas mehānismus un paņēmienus, soļus, kas noveda pie Baltijas valstu aneksijas 1940. gada jūnijā, kā arī aneksijas ietekmi uz Latvijas sabiedrību, politiskajām aprindām un diplomātisko korpusu.

Grigores Nikulesku-Buzești kā pilnvarotā lietveža Rīgā klātbūtnes un darbības 1939.–1940. gadā rezultātā Rumānijas diplomātiskās aprindas ieguva detalizētu informāciju

par to, kas šajā laikā notika Baltijas valstīs, par soļiem, ko padomju vara veica, lai anektētu šīs trīs valstis un īstenotu 1939. gada 23. augustā ar vāciešiem saskaņotos mērķus. Lai arī gados jauns, rumāņu diplomāts savu redzējumu, darba un analīzes spējas pierādīja ar kvalitatīviem ziņojumiem un notikumu analīzi, kas tika novērtēti arī Bukarestē. No otras puses, Bukarestē 1939.–1940. gadā ienākušās diplomātiskās sarakstes izpēte atklāj spriedzi un cerības, kādas valdīja pēc informācijas alkstošajā Rumānijas Ārlietu ministrijā, kas vēl joprojām notiekošā Eiropas kara un Rumānijas neitralitātes pozīcijas kontekstā centās izmantot jebkuru avotu un informāciju, lai spētu nostiprināt savu statusu un veicināt savu drošību.

Šajā kontekstā Nikulesku-Buzešti izrādījās vērtīgs informācijas avots ne tikai saviem priekšniekiem, bet arī citām Rumānijas diplomātiskajām misijām, piemēram, Maskavā. Cik lielā mērā Rumānija izmantoja šo informāciju, ir grūti kvantitatīvi noteikt, un tas pārsniedz šajā pētījumā izvirzītos mērķus. Ir skaidrs, ka Baltijas valstu aneksijai gandrīz nekavējoties sekoja padomju ultimāts, kas tika adresēts Rumānijai, kura 1940. gada jūnijā atteicās no Besarābijas, Bukovinas ziemeļu daļas un Hercas apriņķa politiskās, diplomātiskās un militārās izolācijas apstākļos, ko pastiprināja Francijas sabrukums, Itālijas iesaistīšanās karā un Ass valstu uzvara rietumos. Turklāt četrus gadus vēlāk, kad Rumānija 1944. gada augusta beigās pameta Ass valstis un pievienojās Apvienoto Nāciju Organizācijas kara centieniem, Nikulesku-Buzešti kļuva par Rumānijas Ārlietu ministrijas vadītāju. Notikumi kopš tā laika iezīmēja Rumānijas pāreju uz Maskavas satelītvalsts statusu sociālistiskajā nometnē. Nikulesku-Buzešti ziņojumi no Rīgas lielā mērā jau paredzēja šos notikumus Otrā pasaules kara beigās.

© 2024, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Vēstures avoti

Historical Sources

Ērgļu latviešu pareizticīgās draudzes virspriestera Jāņa Plauža ziņojums Rīgas Eparhijas pārvaldei par Ērgļu baznīcas un draudzes stāvokli pēc kaujām Ērgļu un Vietalvas apkārtnē 1944. gada augustā

Report by Jānis Plaudis, the Priest of Ērgļi Orthodox Parish, to Riga Eparchy About the Situation of Church and Parish of Ērgļi After the Battles in the Vicinity of Ērgļi and Vietlava in August 1944

Dokumentu publicēšanai sagatavojusi un komentējusi
Commentaries by

Baiba Pazāne, Mg. hist.

Latvijas Universitātes Vēstures un Filozofijas fakultātes doktorante
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
E-pasts: baiba_pazane@inbox.lv

1944. gada 10.–13. jūlijā Sarkanā armija pārrāva Vācijas bruņoto spēku aizsardzības līniju gar Veļikajas upi un 18. jūlijā šķērsoja Latvijas–Krievijas un Latvijas–Baltkrievijas robežu. Latvijas teritorijā tā ienāca trīs virzienos – no dienvidiem (1. Baltijas fronte), austrumiem (2. Baltijas fronte) un ziemeļiem (3. Baltijas fronte). Otrās Baltijas frontes mērķis bija pārraut vācu aizsardzību Rīgas virzienā caur Vestienu un Ērgļiem. Uzbrukumu vadīja ģenerālis A. Jerjomenko. Lai gūtu panākumus, tika plānoti agrāk vēl neredzēti uzbrukuma tempi – jau pirmajā uzbrukuma dienā ar tanku korpusa spēkiem caur Ērgļiem sasniegt Taurupi un otrajā dienā ar strēlnieku vienībām ieņemt visu Ozolmuižas rajonu rietumos no Ērgļiem. Vienlaicīgi tika plānots 10. gvardes armijas uzbrukums pa labi – uz Vecpiebalgu – un 22. armijas uzbrukums pa kreisi virzienā uz Sausnēju–Liepkalni. Pavisam tika iesaistītas 28 padomju divīzijas un 10 brigādes.¹ Tomēr ne viss notika pēc plāna.

17. augustā plkst. 8.30. no rīta sākās uzbrukums ar spēcīgu 35 minūšu artilērijas viesuļuguni 5 km plašā joslā starp Zelgausku un Bērzauni. Taču jau no paša sākuma bija redzams, ka uzbrukums negūst panākumus. Padomju karaspēki uz priekšu virzījās ļoti lēni. 19. augusta rītā 24. padomju tanku brigāde ienāca Ērgļos. Tomēr neveiksmes turpinājās – uz brīdi bija zaudēti sakari ar vadību, strēlnieku vienības bija atpalikušas, motociklu bataljona bruņutransportieru rota tika iznīcināta, bet 5. motostrelnieku brigāde uz 10 stundām iestīga pļāvās pie Vesetas, zaudējot vērtīgo laiku.

20. augusts sākās ar spēcīgu vācu lidotāju uzbrukumu, pavisam veicot ap 500 kara lidojumu. Praktiski visas padomju tanku brigādes tika iznīcinātas. 21. augustā vācu 132. divīzijas bataljons iebruka Ērgļu centrā, ieņemot visas augstienes un nogriežot atkāpšanās ceļus sarkanarmiešiem Ogres rietumkrastā. Palikušās vienības atradās pusielenkumā, atgrieztas no apgādes ceļiem. Vairākas dienas neēdušie sarkanarmieši izlaupīja vietējās lauku mājas, bet izdzīvojušie vietējie iedzīvotāji paši bija spiesti glābties mežos un lūgt ēdienu no karavīru virtuvēm.² Laikā līdz atkārtotajam uzbrukumam, kas sākās 25. augustā, visas padomju armijas darbības kaujas laukā notika haotiski. Atkārtotajā uzbrukumā trieciens atkal neizdevās. Frontes līnija virzījās ļoti lēni un stabilizējās 28. augustā uz Jumurdas, Pakšēnu un Pulgošņa ezeru līnijas.

Madonas operācija bija lielākā un smagākā padomju fronteī. Trieciens uz Rīgu izrādījās neveiksmīgs. Pavisam kaujās piedalījās 390 000 visu ieroču šķiru karavīru, no kuriem krituši bija 14 669 un ievainoti 50 737 karavīri.³ Zaudējumi bija graujoši, kas kļuva par iemeslu isto notikumam noklusēšanai padomju historiogrāfijā.

Sakarā ar šiem notikumiem 1944. gada 26. augustā tapa Ērgļu latviešu pareizticīgās draudzes priestera⁴ Jāņa Plauža sastādītais ziņojums, adresēts Rīgas Eparhijas⁵ pārvaldei. Tā mērķis bija paziņot baznīcas augstākajai vadībai par nespēju novadīt dievkalpojumu 27. augustā objektīvu iemeslu dēļ – Ērgļu dievnams pēc šeit notikušajām kaujām tika pielāgots slimnīcas funkcijām, turklāt pastāvēja draudi par nākamo padomju kara lidmašīnu uzlidojumu. Pamatojums tapa rokrakstā uz četrām lapaspusēm, sīki un pēc būtības aprakstot situāciju, kādā, pašam negribot, mācītājs tika iesaistīts līdz ar divu naidīgu pušu izvērsto militāro sadursmi Ērgļos un to apvidū.

Kopš 19. gs. 40. gadiem Vidzeme bija izveidojusies par savdabīgu pareizticības

centru, kurā koncentrējās lielākā daļa pareizticīgo draudžu, kas tolaik bija izveidojušās un pastāvēja Latvijas teritorijā. Lai gan līdz 19. gs. beigām pareizticībai bija jāizcīnā tiesības uz pastāvēšanu, Vidzemē tā saglabāja stabilas pozīcijas vietējo iedzīvotāju vidū. Draudžu attīstība turpinājās arī 20. gs. sākumā līdz pat Otrajam pasaules karam.

Virspriesteris⁶ tēvs⁷ Jānis Plaudis dzimis 1872. gada 5. oktobrī (23. septembrī) Ogres pagastā zemnieka Andreja un viņa sievas Mades ģimenē. Pēc tautības bija latvietis, pēc konfesionālās piederības – pareizticīgais. 1909./1910. mācību gadā viņš bija beidzis Rīgas Riharda Mūrmaņa sešas klases vidusskolas-ģimnāzijas kursu, 1909. gada 6. oktobrī (23. septembrī) Rīgas Garīgajā konsistorijā ieguvis tautskolotāja izglītību un 1910. gada 31. martā (18. martā) nokārtojis pārbaudījumus uz psalmotāja⁸ amatu. 1910. gada aprīlī ar Rīgas un Jelgavas arhibīskapa Agafangela rīkojumu J. Plaudis tika iecelts skolotāja-psalmotāja amatā Kokneses baznīcā. 1913. gada 9. maijā (26. aprīlī) viņš ieguva tiesības pildīt diakona amata pienākumus. 1915. gada 30. janvārī (17. janvārī) tika pārcelts no Kokneses uz Liepāju, taču kara apstākļu dēļ palika Koknesē. Tā paša gada 28. februārī (15. februārī) J. Plaudi norīkoja uz Limbažu baznīcu, kur viņš pildīja skolotāja amata pienākumus. 1917. gada 23. oktobrī (10. oktobrī) ar Ziemeļrietumu XII armijas virspavēlnieka pavēli J. Plaudis evakuējās uz Krieviju, kur kalpoja par skolotāju-psalmotāju Ufas apgabala Cvetajas skolā. Latvijā viņš atgriezās tikai 1920. gada 4. jūlijā un ar 20. decembri sāka pildīt skolotāja amata pienākumus Lielvārdes pagastā. Šeit viņš nostrādāja līdz 1923. gada 1. augustam, kad amatu vajadzēja atstāt telpu trūkuma dēļ.⁹

1925. gada 25. janvārī Latvijas arhibīskaps¹⁰ Jānis (Pommers) J. Plaudi iesvētīja priesteru kārtā. Ar 4. februāri tēvs J. Plaudis sāka priesteru gaitas Lēdurgas un Straupes draudzēs. 1927. gada 23. decembrī

viņš tika pārcelts uz Burtnieku draudzi (līdz 1934. gada 6. martam), 1928. gada 23. decembrī – uz Ļaudonas draudzi (līdz 1934. gada 6. martam), papildus apkalpojot arī Raksalas draudzi (līdz 1934. gada 6. martam), bet 1934. gada 1. martā – uz Ērgļu draudzi. 1936. gada 6. martā tēvs J. Plaudis pārņēma arī Suntažu draudzi, 1936. gada 18. decembrī – Vecpiebalgas draudzi un 1937. gada 4. februārī – Sausnējas draudzi (līdz 1938. gada 1. jūlijam). 1940. gada 30. decembrī ar Latvijas metropolīta¹¹ Augustīna pavēli tēvs J. Plaudis tika paaugstināts virspriestera kārtā. Būdam Ērgļu draudzes pārzinis, viņš vienlaikus apkalpoja arī Sausnējas draudzi (no 1941. gada 12. janvāra) un Tolkas draudzi (no 1943. gada 27. jūlija).

Paralēli darbam draudzē tēvs Jānis Plaudis strādāja arī vietējās skolās par ticības mācības skolotāju: Ērgļu pagasta I pakāpes Burtnieku skolā, Ērgļu pagasta pamatskolā un II pakāpes Gaiļkalna skolā.

Bija precējies ar Jekaterīnu Donātu, dzimušu 1871. gada 3. augustā (21. jūlijā). Ģimenē auga četri bērni: meita Olga (dzimusi 1897. gada 29. jūnijā (17. jūnijā)), dēls Jānis (dzimis 1901. gada 23. novembrī (10. novembrī)), meita Elīna (dzimusi 1903. gada 14. februārī (1. februārī)) un meita Marija (dzimusi 1904. gada 26. aprīlī (13. aprīlī)).

Par uzticīgu kalpošanu Pareizticīgajai baznīcai tēvs Jānis Plaudis bija saņēmis vairākus nozīmīgus apbalvojumus: 1930. gada 2. oktobrī – apbalvots ar tiesībām nesāt skufiju,¹² 1933. gada 6. aprīlī – ar kamilavku,¹³ 1936. gada 9. oktobrī – ar zelta krūšu krustu, 1944. gada 6. jūlijā – ar palīcu.¹⁴ Jānis Plaudis miris 1948. gada 9. novembrī Ērgļu pagasta Sauleskalnā.¹⁵

Publikācijai piedāvātais avots ir liecība tieši no Otrā pasaules kara kaujas lauka, atklājot visu traģismu, ar ko saskārās civiliedzīvotāji, kuri nebija pametuši savas mājas un kuri ne tikai saskārās ar kara realitāti,

piespiedu kārtā cīnoties par savas dzīvības glābšanu, bet arī “baudīja” tā atstātās sekas. Dokuments glabājas LNA LVVA LPB Sinodes fondā, tas ir labi saglabājies, bez acīmredzamiem bojājumiem. Spriežot pēc reģistrācijas numuriem un atzīmēm uz dokumenta, tas sākotnēji tika pievienots Rīgas Eparhijas iekšējam arhīvam. Vēlāk, nododot lietas valsts arhīvā, ziņojums tika iekļauts LPB Sinodes fonda priesteri J. Plauža personas lietā. Ziņojums ir ļoti vērtīgs, jo satur unikālas liecības par civiliedzīvotāja piedzīvoto emocionālo satraukumu un pārdzīvoto izjūtu gammu, atrodoties pašā militāras karadarbības epicentrā Ērgļos un Ērgļu apvidū. Tāpat ziņojums labi atspoguļo cilvēka psihi ipatnības. Pēkšņi, pašiem negribot, iekļūstot kritiskos un dzīvībai bīstamos apstākļos, rodas satraukums par radušos nestabilitāti, paralizējoša neziņa par tagadni un nākotni un vielaicīgi pārdzīvojums, piemēram, par nespēju pienācīgi pildīt savus darba pienākumus. Svarīga ir arī ziņojuma autora personība. Tas bija LPB priesteris – oficiāla persona ar augstu statusu vietējo iedzīvotāju vidū, kurš labi pazina ne tikai Ērgļu pagasta, bet, pateicoties savām dienesta gaitām, arī tuvākās apkārtnes iedzīvotājus. Attālotās attiecības starp priesteri un viņam apkārt esošajiem cilvēkiem liecina par to, ka tēvs J. Plaudis bija atzīta persona vietējās sabiedrības dzīvē. Šādas liecības par Otrā pasaules kara kaujām ir liels retums.

Ņemot vērā dokumenta izpildījumu, var pieņemt, ka tas ir tīrkraksts. Nojaušama ir autora vēlme to iesniegt baznīcas augstākajai vadībai pēc labākās sirdsapziņas, cenšoties veidot skaistu rokrakstu un saprotamu teksta izklāstu. Jāņem vērā, ka pavisam nesen autors ir piedzīvojis spēcīgu emocionālu satricinājumu, tieši saskaroties ar kara realitāti. Pēc mūsdienu valodas standartiem, dokumentā ir ļoti daudz ortogrāfijas un interpunkcijas kļūdu. Lasot tekstu, rodas iespaids, ka autors vārdus ir pierakstījis tā,

kā tos ir izrunājis – teksts ataino autora īpatnējo runas veidu un, iespējams, liecina arī par viņa tā brīža psiholoģisko stāvokli. Ņemot vērā visu iepriekš minēto, avota publikācijas autore ir atstājusi dokumentu

oriģinālā formātā, nelabojot un ieiejaucoties autora īpanējā rakstības valodā un stilā. Tā tas vislabāk spēs atklāties lasītājam un atainot tālaika valodu un arī paša autora noskaņojumu.

Dokuments

*Pie Ērgļu dr. lietas 7/ IX 44.g. B.Jānis¹⁶
ienācis 8. sept. 1944. g. Nr.1124¹⁷*

Augsti Godatai
Latvijas Pareizticīgās Baznīcas
Eparchijas¹⁸ Pārvaldei
Ērgļu Dieva parādīšanas baznīcas¹⁹
virspraistera Jāņa Plaudis

ziņojums.

Ša gada 19. augustā dienā ap pulkstens 14.15 sākās krievu negaidītais iebrukums Ērgļos,²⁰ straujā negaidītā tempā, arī pie manas dzīves vietas – baznīcas mājas. Ināceji izturejās pret iedzīvotājiem neuzkrītoši – nedarija neko ļauna, bet vēl mierināja. Mēs neko ļauna nedomājām, jo cerejām, kad vis karš pāries mierīgi.

Pirms vācu karaspēka straujas aiziešanas, izplātījas ziņas, ka visas cēlakās²¹ celtnes tiks saspridzinātas un tas visvairāk mūs uztrauca, ko katris domāja par savas dzīvības glābšanu, un ķēra ko vareja iznest tādā straujumā no telpām. Ari es to pašu dariju. Ta ka straujums bija ārkārtīgi ātris, kas nedeva iespējas kārtīgai domu darbībai, tad arī ķēra to, ko vareja pamest, bet lietderīgo atstāja. Ta kā man nebija nekas sapakāts, – nesagatavots tādām draudejumam, tad nācās grūti orientēties. Baznīcas svētumi – sv. antimīns²² ar traukiem, gan atradās atsevišķā pakajumā un tie arī pirmsākumā tika glābti un novietoti ēkas pagraba telpās. Briesmīgākais sākās, kad uzbrauca ar aroplāni ap pulkstens 15 un sāka no gaisa bombardēt. Pirmais vilnis tik izplēsa dzīvojamai mājai logiem stiklus, no tuvumā krītošām bumbām, kura brīdī es vēl atrados savās telpās un mani no gaisa spiediena, notrieca uz grīdas zemē. Tad pēc kādas stundas, nāca otrs uzlidojums un es arī akal atrados savās telpās (slaucīju sasistos logu stiklus), kad atkal mani no strauja gaisa spiediena, notrieca zemē. Tad pārdzīvoju dzīves pēdejos brīžus un uztraukumā gaidīju nāvi, jo bumbas krita visapkārt mājai un gaiss triceja. Telpas bija pilnas no putekļiem tā, kā es domāju no dūmiem un māja deg. Ta kā redzešana bija apgrūtināta, tad rāpus mekleju durvis, lai izkļutu arā no telpām uz pagrabu, kas arī ar Dieva žēlastību izdevās man pagrabu sasniegt. Citi mājīnieki bija jau priekšā ievietojušies. Kad trausme izbeidzās, tad parādījās postījumu darbība, – mājai, ne tikai logiem vairs nebija ne-viena stikla, bet pat logu rāmi salauzti un dažu istabu vidus durvju ieramejumi iztriekti un telpās iekšēja puse atkrituse. Blakus mājai bija redzamas vairākas nomesto bumbu bedres, kokiem zari aplausti, sētas sagāstas un pat sakņu dārzs zaudejis savu zaļumu. Tad vēl citas saimniecības ēkas atradās savā stāvoklī. Ta ka dzīvojama māja izpostīta un kara darbība draudoša, kas rādīja to, kā ilgāki te vairs nav palikšana. Bet kurp iet? Nav nekur zinams. Atlika vienīgā cerību izeja uz tuvejo baznīcas īpašuma meža – gravu un tur apmetamies zem klaja debess.

Nākošā dienā, 20.aug. bija paredzēts braukt uz Sausneju²³ lai noturetu dievkalpojumu un arī biju uz to gatavojies, bet tagad nācās uztraukumā gulēt ierakumā – gravā, jo ta bija draudoša diena kad vacu aroplāni stundām ilgi bez pārtraukuma bombarēja visu apkārtni un arī mūsu baznīcas kalnu. Nodega visas koka ēkas un klera²⁴ mājai, ēkas sturis, satriekts un pat lode caur sienu zāles istabā ietriekusies. Mājas ārpusē sienas no lodēm izurbota un arī jumts sadragāks. Kad stukasi²⁵ par mūsu galvām gravā lidoja, tad elpa savu darbību pārtrauca, jo gaidīja bumbu un ložmetēju kritienus, ka pēdejo dzīves brīdi – nāvi.

uz divām lapām²⁶

2 lapa

Grūti attēlot to draudošo pārdzīvoto stāvokli. Tanī brīdī es atrados no baznīcas mājas ap 1/3 d.kilomet., kad visu apkārtni bombarde un mašīnas ruc un duc.

No visām baznīcas ēkam²⁷ ir palikušas tikai mūra celtnes – klera māja un baznīca. Baznīcas mūri vēl stāv bez logu stikliem ar savainotām durvim. Apkārtņē redzami cilvēku liķi un dzīvnieku atliekas liela daudzumā.

Par savu dzīves gaitu varu atzīmēt to, ka pirmā gravā nevarēju ilgāki uzturēties, ka līdz svēdienas, 20.aug. vakaram, un nakti vajadzēja pārcelties uz citu vietu kilm.4 no bijušas. Arī tur dienā vajadzēja pārkravāties vēl tālaku uz Ogres upes gravu. Tur²⁸ pavadījam divas naktis zem klajas debes zem ložu apšaudīšanas.

25.aug. rītā, kad krievi atkāpās,²⁹ pārceļos klm.7 uz citu pusi pie draudzes locekļiem, jo cereju atrast mierīgāku vietu. Ar psalmotāja A. Bangerska³⁰ piepalīdzību atradu zirgu un pārvadājos vēl pie paša esosas mantas.³¹ Tas mantas kas vēl palika dzīvoklī, no nezina miem aiznestas. Galdū atvelksnes uzlauztas un iztukšotas un tur palikusa nauda, ka paša, baznīcas un draudzes sumas, izkrāmetas. Viss dzīvoklis rāda postošu skatu, ka rakstamu lietu, grāmatu un trauku drupu atliekas. Ta ka es biju viens un cita palīga nebija, tad arī neko nevarēju saglabāt. Ērgļu centris, luteru baznīca³² un citas ēkas, drupās. Apkārtnes mājas nodegušas un cilvēki pa mežiem izklīduši, jo mājās nav drošības...

Kad un kā viss noritēs? Zina vienīgi Dievs! Kaut gan centos darīt to labāko, bet mani cilvēciskie spēki bija vāji, jo dzīves nedrošība uz katra soļa.

Cik ilgi varešu dzīvot postoša vieta? Tas nav man zināms. Pie mums vairs nedarbojās ne pasts, ne telefons. Arī paši cilvēki it ka zagšus – spēj viens ar otru satikties. Vai būs iespējams turpināt garīgo darbību? Stāv Dieva varā. Arī no iet un apskatīt baznīcu ir draudoši un tapēc jaapmierinās ar stāvokli. Tā izpostīšanas stunda situse un viņas augļi mums jasaņem.

Zemkopji arī atrodās grūta stāvokli, jo labība gatava pļaušanai, bet lodes žvingst uz lauka pār galvām. Zirgus un lopus atņem no saimniecībām.³³ Tas viss nes drūmu un bēdīgu skatu.

Savu solījumu, kad 27.aug. noturešu Ērgļu kapliča dievkalpojumu, jo baznīca rekvizēta slimiem, nevarēšu izpildīt, jo tagad atkl krievu lidmašīnas apdraud ar savām bumbām un lodēm. Stāvoklis nedrošs un nenoteikt, – nevar pateikt kas būs pēc stundas.

Viss atrodās ne cilvēka, bet Dieva ziņā
"Kungs, lai notiek tavš prāts"!

Visā pazemībā

1944. g. 26. augusta

Ērgļu Dieva parādīšanas baznīcas

Ērgļu pagasta.

Virspriesteris Jānis Plaudis

Avots: LNA LVVA, 7469-2-303, 133.–134., LPB Sinodes fonda virspriestera Jāņa Plauža personas lieta.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ [VASILJS SAVČENKO] 130. Latviešu strēlnieku korpusa izveidošana un tā piedalīšanās 2. Baltijas frontes Rēzeknes–Daugavpils un Madonas operācijās. Ē[RIKS] ŽAGARS, E[DGARS] BLŪMFELDS, V[ILIS] SAMSONS u. c. In: Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā: (1941.–1945.). Rīga 1966, 436.–438. lpp.
- ² AIVARS PĒTERSONS. Krustugunis: Latviešu karotmāka 1940–1945: 60 gadus no tautas slēptais. Rīga 2007, 305.–306. lpp.
- ³ Ibidem, 312. lpp.
- ⁴ Priesteris (kr. *Svjashchennik, Ierej*). *Iereu* – grieķu apzīmējums presbiteriem, termins cēlies no antiķiem grieķu kultiem, kur apzīmēja tempļu priesteri. Priesteris var izdarīt visus sakramentus, izņemot iesvētīšanu par priesteri, noturēt visus dievkalpojumus, izņemot mirru un antiminsa iesvētīšanu. Atkarībā no nopelniem un baznīcas nozīmes, kurā viņš kalpo, tiem piešķir gan priestera, gan virspriestera (arī protoereja, protopresbitera) nosaukumu.
- ⁵ Sākoties padomju okupācijai 1940. gadā, Latvijas Pareizticīgā baznīca tika atgriezta Maskavas patriarhijas jurisdikcijā, tādā veidā zaudējot savu juridisko neatkarību. 1941. gada 24. februārī tika izveidots ekzarhāts – īpašs baznīcas teritoriālais apgabals Latvijas un Igaunijas baznīcu sastāvā, bet martā ekzarhātā tika izveidota Rīgas Eparhijas pārvalde. Savukārt 1941. gada 9. aprīlī par Maskavas patriarhijas eksarhu Lietuvā, Igaunijā un Latvijā tika iecelts Viļņas un Lietuvas metropolīts Sergijs (Voskresenskis). Pēc viņa traģiskās nāves 1944. gada vasarā faktiski Rīgas Eparhiju vadīja Rīgas bīskaps Jānis (Garklāvs).
- ⁶ Virspriesteris (kr. *Protoierej*) – laulāta vai nelaulāta priestera augstākais tituls. Ja baznīcā ir vairāki priesteri, tad ir galvenais no tiem, baznīcas pārzinis.
- ⁷ Saisinājums no “tēvs” – pareizticīgās baznīcas tradīcijā garīdznieka godināšana.
- ⁸ Psalmists, psalmotājs – baznīcas lasītājs, kas lasa psalmus un citas lūgšanas.
- ⁹ Virspriestera Jāņa Plauža personas lieta. Dienesta gaita. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 7469-2-303, 3. lpp.
- ¹⁰ Arhibīskaps (kr. *Archiepiskop*), (gr. *archiepiskopos*) – galvenais bīskaps. Kaut gan bīskapi pēc varas ir vienādi, tomēr, lai saglabātu vienību grūtos apstākļos starp baznīcām, jau Svēto apustuļu noteikumos savstarpējai palīdzībai paredzēti arhibīskapi. Tas ir bīskaps, kura vadībai parasti ir pakļauti vairāki bīskapi.
- ¹¹ Metropolīts (gr. *mētopolitēs*) – bīskaps, kurš vada provinces vai valsts baznīcu. Augsts tituls pareizticīgajā un katoļu baznīcā, ko piešķir arhibīskapiem, kuri pārvalda vairākas bīskapijas. Atšķirībā no citiem bīskapiem, valkā baltu klobuku jeb mūka cepuri (īpaša galvassega, kurai piestiprināts melns pārklājs, kas sniedzas no galvas pāri pleciem un mugurai līdz zemei).
- ¹² Skufja (kr. *Skufija*, gr. *skoufīa, skoufio* – trauks dzeršanai). Neliela piramidāla cepure violetā (baltai garīdzniecībai) vai melnā krāsā. Agrāk to ik dienas nēsāja garīdznieki, tagad tā ir goda zīme.
- ¹³ Kamilavka – augsta galvassega, kas tiek dota priesterim kā apbalvojums. Kamilavku priesteris var nēsāt baznīcā, pretēji skufijai, kura, ienākot baznīcā, ir jānoņem.
- ¹⁴ Palica jeb sānauts – arhιεreja, arhimandrita un priestera dievkalpojuma tērpa daļa – auduma kvadrāts vai rombs ar krusta attēlu, piekārts aiz asā gala pie labā gurna. Simbolizē garīgo zobenu, t. i., Dieva vārdu, kas ir pastāvīgs gana apbruņojums.
- ¹⁵ Virspriestera Jāņa Plauža personas lieta. Miršanas apliecība. LNA LVVA, 7469- 2-303, 120. lpp.
- ¹⁶ Piezīme ar zaļas krāsas tinti rokrakstā uz ziņojuma 1. lapas augšējā kreisajā stūrī, kas norāda uz to, ka ziņojums pēc saņemšanas Rīgas Eparhijas pārvaldes kancelejā ir iekļauts pie Ērgļu lietas 1944. gada 7. septembrī. Paraksts – B. Jānis. Acīmredzot piezīmi ir rakstījis Rīgas bīskaps Jānis (Garklāvs).
- ¹⁷ Atzīme par reģistrāciju augšējā labajā stūrī zīmoga veidā – dokuments iegrāmatots Rīgas Eparhijas pārvaldes ienākošo dokumentu reģistrā 1944. gada 8. septembrī ar kārtas Nr. 1124.
- ¹⁸ Eparhija – pareizticīgās baznīcas administratīvi teritoriāla vienība, bīskapa pārzīnā esošs apgabals.

- ¹⁹ Ērgļu Dieva parādīšanās pareizticīgo baznīca – dievnama pamati iesvētīti 1863. gadā Sauleskalnā. Pašu baznīcu iesvētīja 1867. gadā. Draudze dibināta 1846. gadā. 1944. gada augusta kauju laikā dievnams bija stipri cietis, taču atjaunošana bija iespējama. Tomēr līdzekļu trūkuma dēļ tas netika darīts. Dievnama palikušās drupas tika novāktas 20. gs. 50. gados (Materiāli par Madonas rajona Ērgļu Dieva Parādīšanās Krievu pareizticīgo baznīcu. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVA), 1419-1-8). Pašlaik tur atrodas piemiņas akmens.
- ²⁰ Sarkanās armijas 24. tanku brigāde Ērgļos iebrauca 19. augusta plkst. 9.00. Ap plkst. 13.00 brigāde, zaudējot sakarus ar vadību, ieņēma aizsardzības pozīcijas mežā ziemeļrietumos un rietumos no Ērgļiem uz Cēsu ceļu.
- ²¹ Domāts – lielākās.
- ²² Sv. antimīns – bīskapa iesvētīta zīda vai lina drēbe, kura atrodas uz altāra galda un attēlo Kristus guldišanu kapā un četrus evaņģēlistus. To lieto liturģijas laikā – bez antimīna Euharistiju nevar noturēt. Antimīnā ir iešūts kāds svēto vai mocekļu relikviju gabaliņš. Tādā veidā tiek turpināta pirmkristiešu tradīcija noturēt liturģiju virs mocekļu kapavietas. Arī mūsdienās zem katra altāra galda baznīcās ir vai nu svētā kops, vai kāds relikviju gabaliņš, vai arī tiek lietots antimīns. Antimīnus sāka lietot tad, kad priesteru kalpošana tika apspiesta, tādēļ to mēdz dēvēt arī par pārnēsājamo altāri. Ērgļu dievnama sv. antimīns iesvētīts 1876. gada 28. septembrī (Materiāli par Madonas rajona Ērgļu Dieva Parādīšanās Krievu pareizticīgo baznīcu. Ērgļu pareizticīgo draudzes baznīcas inventāra saraksts. LNA LVA, 1419-1-8, 9. lpp.).
- ²³ Sausnējas latviešu pareizticīgais dievnams atradās Sausnējā, Sausnējas pagastā, un darbojās no 1842. līdz 1944. gadam. 1944. gada rudenī, kad frontes līnija vairākas nedēļas turējās Sausnējas apkārtnē, tā tika sagrauta.
- ²⁴ Klērs (gr. *klēros*) – loze (pirmsākumos garīdzniekus izraudzījās ar lozēšanu); 1) visu svētkalpotāju un baznīcas kalpotāju kopums, garīdzniecība; 2) vienas baznīcas svētkalpotāju un baznīcas kalpotāju kopums.
- ²⁵ Stukasi – sarunvalodas vārds no nosaukuma *Junkers Ju-87 Stuka* (saisinājums no vācu valodas *Sturzkampfflugzeug*, kas nozīmē 'pikējošais bumbvedējs') ir vācu viena dzinēja pikējošais bumbvedējs ar klasisku asti, spārniem apgrieztā kaijas spārna konfigurācijā un pilnībā metāla konstrukciju. Ju-87 ir viena no slavenākajām *Luftwaffe* lidmašīnām. Kara sākumā (1939–1941) tas kļuva par *Blitzkrieg* simbolu, ienaidnieka karavīros izraisot paniku ar savām akustiskajām sirēnām, radot specifisku skaņu pikēšanas laikā. Mašīnas radītājs bija Hermanis Polmanis. Ju-87 pirmo reizi gaisā uzlidoja 1935. gadā, bet ražošanā nonāca divus gadus vēlāk. Kara laikā tika izveidotas dažādas Ju-87 versijas. Pirmais sērijveidā ražotais bumbvedējs bija Ju-87 B (Berta), kas kalpoja kā sauszemes pikēšanas bumbvedējs. Savukārt Ju-87R (Ričards) tika palaists uzbrukumos mērķiem uz jūras. Tam bija lielāks diapazons nekā B versijai, taču tas bija nedaudz lēnāks. D (Dora) versija bija visplašāk ražotā un visbiežāk modificētā. Viņiem bija jaunas dzinēja versijas un labākas bruņas nekā tā priekšgājējiem. Pēdējā Ju-87 liela apjoma versija bija uzbrukuma lidmašīna un tanku iznīcinātājs modelis G (Gustavs), kas līnijas vienībās parādījās 1943. gada sākumā. Šīs versijas galvenie ieroči bija divi 37 mm *Bordkanone BK 3.7* lielgabali, kas bija uzstādīti zem spārniem, un uzlabotas bruņas. Tehniskie dati (versija Ju-87B): garums 11 m, spārnu platums 13,8 m, augstums 4,23 m, maksimālais ātrums 390 km/h, maksimālais darbības rādiuss 500 km, maksimālie griesti 8200 m.
- ²⁶ Piezīme ar zaļas krāsas tinti rokrakstā uz ziņojuma 2. lapas apakšējās daļas pa vidu.
- ²⁷ Visas baznīcas ēkas – dievnams, mācītāja (klēra) māja (laukakmeņu mūra vienstāvu ēka ar skaidru jumtu, kurā atradās 8 istabas, 3 virtuves un 3 priekšnami), psalmotāja māja un 5 saimniecības ēkas. Tā kā trūka līdzekļu dievnama atjaunošanai, dievkalpojumi turpmāk tika noturēti klēra mājas vienā no istabām (Materiāli par Madonas rajona Ērgļu Dieva Parādīšanās Krievu pareizticīgo baznīcu. Ērgļu pareizticīgo draudzes gada pārskats par 1949. gadu. LNA LVA, 1419-1-8, 24. lpp.).
- ²⁸ Jādomā, Ogres upes gravas apkārtnē. Ogre tek Madonas, Ērgļu, Vecpiebalgas, Lielvārdes un Ogres novadā.

- ²⁹ 1944. gadā naktī uz 24. augustu Sarkanās armijas vadība izdeva pavēli sagraut vācu aizsardzību pie Zelgauskas starp Līderes ezeru un Vestienu virzienā Sērmukši–Amatas stacija un jau 25. augustā ieņemt līniju Alauksts–Kaive–Katrīna. Uzbrukumus sāka ar nokavēšanos 25. augusta rītā. Galvenās kaujas notika Gaiziņkalna apkārtnē, līdz dienas beigām atspiežot vācu vienības tikai par 3–5 kilometriem. 26. augustā vācieši ar smagām kaujām atgāja uz Jumurdas, Pakšēnu un Pulgošņa ezeru līniju. Šeit frontes līnija stabilizējās.
- ³⁰ Aleksandrs Bangerskis Kārļa dēls dzimis 1913. gada 14. augustā Ērgļu pagastā. Latvietis. Bija ieguvis 6 klašu pamatskolas izglītību. Pēc Jāņa Plauža no 1949. gada pildīja priestera pienākumus Ērgļu draudzē (Materiāli par Madonas rajona Ērgļu Dieva Parādišanās Krievu pareizticīgo baznīcu. Ērgļu pareizticīgo draudzes gada pārskats par 1949. gadu. LNA LVA, 1419-1-8, 24. lp.).
- ³¹ Priesteris Jānis Plaudis spēja pasargāt no bojā ejas dažus dievnama inventāra priekšmetus. Pēc 1948. gada 2. aprīļa Ērgļu baznīcas inventāra saraksta bija saglabājušies: misiņa apsudrabots krusts, sudraba biķeris sudraba diskos, misiņa apsudrabota zvaigznīte, sudraba karotīte, šķēps, mazais sudraba kausiņš ar šķīvīti, koka galds dievkalpošanai, ikona “Kunga kristīšana”, 10 mazas dažādas papīra sienas ikonas, pilns priesteru apģērba komplekts zaļganā krāsā, zils galda pārklājs, balts galda pārklājs, trīs dāvanu pārklāji, trīs mazie svečturi, Sv. Evaņģēlijs (Materiāli par Madonas rajona Ērgļu Dieva Parādišanās Krievu pareizticīgo baznīcu. Ērgļu pareizticīgo draudzes baznīcas inventāra saraksts. LNA LVA, 1419-1-8, 9. lp.).
- ³² Ērgļu evaņģēliski luteriskais dievnams celts 1679. gadā. Tas atjaunots 1864. gadā un iesvētīts 24. maijā. Tā bija neogotiska garenbūve ar izvirzītu trīsstāvu torni ar smailu poligonālu noslēgumu. Draudzes telpas un torņa fasādi greznoja arkatūras joslas un smailkoka logailas. Baznīca bija liela – ar 180 sēdvietām. 1944. gadā tā tika uzspridzināta. Tās vietā tika uzbūvēts Latvijas Komunistiskās partijas komitejas ēka, bet mūsdienās atrodas Madonas novada Ērgļu apvienības pārvalde.
- ³³ Domāta zirgu mobilizācija kara vajadzībām, kuru piekopa katra no okupācijas varām Latvijas teritorijā.

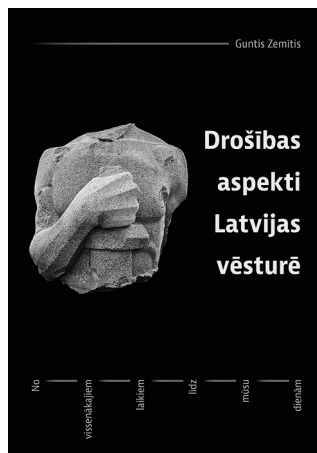
Recenzijas

Reviews

Kāpēc ir nozīmīgi profesionālam vēsturniekam rakstīt mācību grāmatu nozares vēsturē?

Recenzija par grāmatu: Guntis Zemītis.
Drošības aspekti Latvijas vēsturē. Rīga 2023, 591 lpp.
ISBN 978-9934-18-958-6

Sanita Osipova, *Dr. iur.*

Pirmšķietami liekas, ka par vēsturi runāt un rakstīt ir viegli. Ikviens kaut vai tikai pamatskolu beidzis cilvēks noteikti ir apguvis vēsturi kā mācību priekšmetu un pat kārtojis obligāto eksāmenu vēsturē. Tāpēc ikkatrs jūtas pietiekami kompetents, lai izteiktu savu viedokli par mūsdienu notikumu vēsturiskajiem iemesliem, vienalga vai runa ir par okupācijas sekām vai to, ka pēdējās atmodas ideāli nav sasniegti, jo vainīga “4. maija republika”. Tā nu sanāk, ka pat visai ikdienišķā komunikācijā tiek cilāta un vētīta Latvijas vēsture. Turklāt tieši vēsture bieži ir cēlonis strīdiem, ja viedokļi atšķiras un katra puse domā, ka ir istais “patiesās” vēstures zinātnis un vērtētājs. Nu, piemēram, kas īsti notika 1944. gadā: Latvija tika atbrīvota vai atkārtoti okupēta? Zināšanas par vēsturi un vēstures faktu interpretācijas gan vieno, gan šķēļ sabiedrību.

Vēsture visupirms ir humanitārā zinātne, ar kuras pētniecību nodarbojas profesionāli zinātnieki – vēsturnieki ar atbilstošu izglītību. Vēsturnieki bieži ir šauri specializējušies, pētot notikumus noteiktos vēstures periodos un noteiktā teritorijā vai pat tikai atsevišķas sabiedrības grupas. Taču vienlaikus pastāv vēsture, kura ir specializēta pēc nozares, kuras ģenēzi un evolūciju tā pēta. Tādos pētījumos apkopo arhitektūras vēsturi,¹ lauksaimniecības vēsturi,² medicīnas vēsturi,³ tiesību vēsturi,⁴ proti, pētījumos tiek analizēta tikai noteiktas nozares vēsturiskā attīstība. Katrai profesijai, katrai nozarei ir sava šaura specializēta vēsture, kuras apguve Latvijā citstarp tiek iekļauta arī profesionālajās un akadēmiskajās studiju programmās un pat profesiju standartos.⁵ Nozares vēstures pētniecība vienmēr ir interdisciplināra. Šādā pētniecībā nepietiek ar zināšanām vēsturē, jo ir nepieciešamas arī dziļas zināšanas konkrētajā nozarē. Ideālā gadījumā pētniekam ir divas izglītības: vēsturnieka un nozares.⁶ Taču ne vienmēr nozares vēstures pētnieki ir ieguvuši izglītību vēsturē. Piemēram, izcilais latviešu zinātnieks, romiešu tiesību vēstures un Latvijas

PSR tiesību vēstures pētnieks profesors Voldemārs Kalniņš (1907–1981) bija ieguvis vien jurista izglītību, bet tiesību zinātņu kandidāta un tiesību zinātņu doktora grādu ieguvis tiesību zinātnes apakšnozarē “tiesību vēsture”.⁷

Turklāt Latvijas Republikā nodrošinātā vārda brīvība un Satversmē noteiktais cenzūras aizliegums ļauj cilvēkiem publiskot visdažādākos darbus par vēsturi. To vidū ir gan vēsturiski romāni,⁸ gan pētniecības darbi, kurus sarakstījuši cilvēki, kas savā arodā nav tieši saistīti ar vēstures izpēti, tāpat nav ieguvuši vēsturnieka izglītību, bet ir vēstures entuziasti.⁹

Vēstures pētnieki bez vēsturnieka kvalifikācijas ir dažādi, proti, ar vai bez priekšzināšanām, ar vai bez vēlmes atbalstīt vēstures zinātnē jau konstatētos faktus un likumsakarības vai pat ar vēlmi un pārlicību, ka “oficiālā”, proti, zinātnieku rakstītā, vēsture ir izstrādāta tautas apmānīšanai.¹⁰ Nevienā citā zinātnes nozarē, cik zinu, šādas pētnieku – nozares profesionāļu –, nozares entuziastu vai vienkārši “patiesības zinātāju”, kā arī publikāciju daudzveidības nav.

Tāpēc ne visas sabiedrībai pieejamās publikācijas par vēsturi ietver patiesus zinātniskus datus, faktus vai metodoloģiski korektu to interpretāciju. Lasītājam bez priekšzināšanām, pat izmantojot kritisko domāšanu, var būt aprūtināti tajās orientēties. Tas ir bīstami, jo īpaši laikā, kad Krievija savā agresīvajā informatīvajā karā izmanto arī falsificētus vēstures datus un aplamas, tendenciozas vēsturisko notikumu interpretācijas, gluži kā iepriekš to darija Padomju Savienība.¹¹ Tas ir viens no iemesliem, kāpēc ir svarīgi, ka pieredzējis vēsturnieks akadēmiķis Guntis Zemītis ir publicējis zinātnisku monogrāfiju, kas sarakstīta, lai tiktu plaši izmantota. G. Zemīša grāmata “Drošības aspekti Latvijas vēsturē” ir mācību grāmata studentiem, kuri apgūst profesijas un kuru studiju programmās tiek analizēti Latvijas valsts un sabiedrības

apdraudējumi, ilgtspēja un aizsardzība. Šādu studiju programmu un studentu ir daudz – sākot ar muitniekiem un policistiem līdz kibernetikas speciālistiem un komandējošā sastāva virsniekiem, proti, visām tām profesijām, kuru pārstāvji rūpējas par mieru un kārtību valstī, sargājot pilsoņus no visdažādākajiem apdraudējumiem. Visupirms, kā tas minēts grāmatas priekšvārdā, tā ir paredzēta studentiem, kas apgūst studiju programmu “Organizācijas drošība”.¹²

Otrs iemesls, kāpēc G. Zemīša publikācija ir būtiska, ir fakts, ka profesionāls vēsturnieks ir uzrakstījis faktoloģisku, precīzu, vēstures kā zinātnes metodoloģijas prasībām atbilstošu pētījumu, vienlaikus ņemot vērā nozares specifiku¹³ un radot interdisciplināru, varētu pat teikt telpisku skatījumu uz vēsturiskajiem procesiem Latvijas teritorijā, kuri ir skāruši drošības aspektus.

Pirmšķietami liekas, ka vienā grāmatā ir aptverts neaptveramais, proti, pētījums ir veikts no “vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām”. Taču skaidrā vēstures periodizācija,¹⁴ bet, galvenais, no drošības nozares pētniekiem pārņemtie kritēriji, pēc kuriem grupējami un vērtējami vēsturiskie fakti, sekmēja to, ka grāmata ir gan metodoloģiski korekti izstrādāta, gan pieteikto tēmu aptveroša, gan viegli uztverama, varētu pat teikt – enciklopēdiska. Tā ļauj topošajam nozares speciālistam – ikvienam muitniekam, virsniekam, izmeklētājam, kibernetikas speciālistam, ekologam, politologam u. c. – gan izsekot savas nozares problēmu un to risinājumu ģenēzei un evolūcijai, gan ieraudzīt savas nozares vietu sabiedrības izveidotajā drošības sistēmā, izprotot savu nozīmi sabiedrības apdraudējumu novēršanā.

G. Zemītis ir izmantojis plašu avotu klāstu, visupirms autoritatīvu vēsturnieku darbus, aptverot praktiski ikvienu nozīmīgu darbu, kurš par konkrēto jautājumu ir ticis publicēts. Taču vienlaikus ir izmantoti arī citu nozaru speciālistu – filozofu, sociologu,

juristu, politologu u. c. – darbi. Darbā paustās zinātnieka atziņas paspilgtina arī citāti no vēsturiskiem avotiem. Tieši plašais, bagātais un daudzveidīgais izmantoto avotu, dažādo nozaru pētījumu un atziņu klāsts, kas lietots, lai veidotu vienotu skatījumu uz vēsturiskajiem procesiem, padara G. Zemīša monogrāfiju tik vispusīgu un interesantu lasītājam.

Vienlaikus avotu atlase un monogrāfijas struktūra ir bijusi skaidri metodoloģiski pamatota. G. Zemītis par pamatu apdraudējumu vēsturiskai analīzei izvēlējis ievērojamā nu jau emeritētā Londonas Ekonomikas skolas profesora Barija Gordona Buzana (*Barry Gordon Buzan*, 1946) izstrādātos kritērijus. Politologs B. G. Buzans, kurš ir ievērojams tieši ar sabiedrības drošības un apdraudējumu analīzi, uzskata, ka ikvienas sabiedrības dzīvi, arī valsts, pat vesela reģiona valstu politiku, kā arī starpvalstu attiecības nosaka bailes un vēlme kopīgiem spēkiem sekmēt drošību.¹⁵ B. G. Buzans kā apdraudējuma kritērijus jeb cilvēka drošību ietekmējošus faktoros izšķir apdraudējumu militārajā, politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā un vides jomā.¹⁶ Šim dalījumam pakārtota arī G. Zemīša grāmatas struktūra, proti, ikvienā vēsturiskajā laika posmā pēc tam, kad dots ieskats konkrētajā laikmetā, secīgi tiek analizēti politiskie, militārie, ekonomiskie, sociālie, ekoloģiskie draudi. Vienlaikus līdz ar draudu analīzi G. Zemītis savā pētījumā sniedz arī atbildes uz jautājumu, kādi drošības pasākumi katrā konkrētā laikmetā tika izmantoti, kā konkrētā sabiedrība aizsargāja sevi no apdraudējumiem, tā nodrošinot turpinātību un ilgtspēju, cauri gadsimtiem iznesot un pilnveidojot kultūru, kas 19. gadsimtā, noformējoties latviešu nācijai, kļuva par nacionālo kultūru. Lasot G. Zemīša grāmatu, skaidri iezīmējas, ka jau no aizvēstures posma tagadējo Latvijas teritoriju apdzīvojošās ciltis savai drošībai veidoja atbilstošu sociālo struktūru (aizvēsturē – dzimtu), kārtību, kā šo sociālo

struktūru vadīt (aizvēsturē šo pienākumu pildīja vadonis), tiesību normu sistēmu (aizvēsturē – paražu tiesību normas), tiesu, kas nodrošināja normu taisnīgu un nenovēršamu piemērošanu, un karotājus jeb militārās struktūras, kā arī vienotja sabiedrību ekonomiski.¹⁷

Vēsturnieki iegulda lielu darbu, lai izpētītu Latvijas vēsturi. Publicēts ievērojams skaits nozīmīgu pētījumu gan monogrāfiju, gan kolektīvo monogrāfiju, gan rakstu krājumu, kā arī zinātnisku rakstu formā. Tomēr skolēniem, studentiem un vienkārši interesentiem, vēsturi pētīt, sanāc apjukt, jo bibliotēkās un interneta resursos bieži atrodama informācija, kas daļēji vai pilnībā neatbilst vēstures zinātnes jaunākajiem atklājumiem. Padomju laikā izdotajās publikācijās par Latvijas vēsturi ir pausts viedoklis, kas ir ne tikai pretējs, bet pat klaji naidīgs Latvijas kā neatkarīgas demokrātiskas tiesiskas valsts pastāvēšanai. Piemēram, padomju vēsturnieks akadēmiķis Aleksandrs Drīzulis (1920–2006) 1951. gadā rakstīja: “[...] *Padomju Latvijas un latviešu tautas panākumi politiskajā, ekonomiskajā un kultūras dzīvē kļuva iespējami tikai padomju varas apstākļos, tikai pateicoties boļševiku partijas, padomju vadības un personīgi biedra Staļina nemitīgajām rūpēm un vadībai.*”¹⁸ Turpmāk netiks citētas līdzīgas domu pērlas no dažādām padomju laika grāmatām, lai gan šāds skatījums uz Latvijas vēsturi nemainīgi pausts visās padomju laikā tapušajās grāmatās (mainās tikai katra laika PSRS Komunistiskās partijas valdošā ģenerālsēkretāra uzvārds, lai akcentētu, kurai tieši personai tobrīd latviešu tautai jābūt pateicīgai...).¹⁹ Ar šo piemēru tiek ilustrēts, ka, lai gan kopš neatkarības atjaunošanas veikts liels darbs Latvijas vēstures zinātniski korektā izpētē, to attīrot no padomju propagandas radītajām falsifikācijām, sabiedrībai joprojām ir pieejami padomju propagandas ietekmē radītie teksti, kuros ne vienmēr tik klaji kā A. Drīzuļa citātā formulēts Latvijai

naidīgs viedoklis par vēsturiskiem notikumiem. Tāpēc par īpaši nozīmīgu G. Zemīša grāmatas ieguldījumu atzīstama 8. nodaļa “Latviešu nācija okupācijas periodā (1940–1990)”,²⁰ kurā vienkopus, precīzi un lakoniski analizēti abi okupācijas režīmi – gan padomju, gan nacistiskās Vācijas režīms. Šajā nodaļā ne tikai atspēkotas padomju laikā radītās falsifikācijas par sociālistisko revolūciju Latvijas Republikā un tai sekojošu brīvprātīgu pievienošanas PSRS, kā arī nacionālo pretošanās kustību, bet arī analizēta padomju propaganda, kas citastarp caurauž arī padomju laika vēstures grāmatas. Vispusīgs, informatīvi bagāts pārskats par padomju okupācijas varas taktiku un instrumentiem Latvijas tautas apspiešanai, nacionālajām pretošanās kustībām, kas lietoja ieročus un pretojās arī nevardarbīgi, kā arī citiem būtiskiem faktoriem no drošības apdraudējumu skatu punkta, ļaus interesentiem kritiskāk vērtēt padomju propagandas mantojumu, kā arī šobrīd Krievijas izmantoto retoriku par Latvijas vēsturi. 8. nodaļas tvērumā G. Zemīša monogrāfija kalpos par izziņas un studiju literatūru ne tikai Latvijas vēstures interesentiem, bet arī juristiem un tiesību zinātņu studentiem līdz ar tādām monogrāfijām kā “Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)”,²¹ “Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā”²² u. c.

Šajā nodaļā, tāpat kā visā monogrāfijā, sistemātiski, bet lakoniski iezīmēti procesi un minēti fakti, kas detalizētāk analizēti citu autoru plašos pētījumos. Piemēram, lībiešu tautas liktenis padomju okupācijas ietekmē iekļauts divās rindkopās, precīzi raksturojot iemeslus, kāpēc šīs tautas pastāvēšana tika pakļauta tiešam apdraudējumam izzust: “Padomju ekonomiskie pārkārtojumi bija liktenīgi lībiešu tautai.”²³

Savukārt 6. nodaļā “Pāreja uz jaunākajiem laikiem. Latviešu zemes Krievijas impērijas sastāvā” var rast atbildes uz jautājumiem, kāpēc mūsdienu Krievija ir izveidojusies par agresorvalsti un kāpēc krievu

tauta to ne tikai piecīš, bet arī atbalsta. Īpaši skaidri tas iezīmēts apakšnodaļā “Politiskie draudi”, kurā secīgi analizēta cara patvaldība, apgaismības ietekme un slepeno biedrību nozīme Krievijā, kā arī dažādas sabiedriskās, politiskās un nacionālās kustības, kas vēlējās mainīt valsti, bet sadūrās ar valsts pret darbību, tostarp pārkrievošanas politiku attiecībā uz mazākumtautībām. Īpaši spilgti sadaļā “Krievu nacionālisms” aprakstīts, kā cara patvaldība varas stiprināšanai sekmēja lielkrievu šovinismu, kas ir dziļi iesakņojies krievu kultūrā un spilgti izpaužas joprojām. “Pēdējie divi cari Aleksandrs III un Nikolajs II vairs nekoncentrējās uz savu personību kā identitāti veidojošu simbolu, bet gan uz lielkrievu nacionālismu, apvienotu ar pareizticību, kas līdz ar to izslēdza citas konfesijas un nācijas no lojalitātes veidošanas.”²⁴ Aleksandra II testaments noteica: “[...] mūsu tēvijas varenība [...] balstās uz valsts vienotību, tāpēc viss, kas var sliekties uz tās vienotības satricināšanu dažādu tautību atšķirīgas attīstības dēļ, tai ir nāvējošs un nedrīkst tikt pieļauts.”²⁵ Tas tika attiecināts uz Krievijas impēriju 19. gs. robežās. Lielā mērā ideja atgūt impērijas “vēsturiskās zemes” tika īstenota, veidojot un vardarbīgi paplašinot PSRS robežas, citastarp okupējot neatkarīgās Baltijas valstis, un tiek īstenota šobrīd, 2014. gadā Krievijai okupējot Krimu²⁶ un 2022. gada 24. februārī uzsākot pilna apmēra karu pret Ukrainu. Krievijas propaganda, kurā darbojas arī zinātnieki, skaidro “krievu pasaules” izveidošanās nenovēršamību, jo to nosakot vēstures likumsakarības. “Krievu pasaule” visupirms tiek iekļautas bijušās Krievijas impērijas un PSRS okupētās teritorijas. “Krievu pasaules robežas ir tur, kur dzīvo Krievijas pilsoņi.”²⁷ Tas kārtējo reizi parāda vēsturi kā ideoloģisku ieroci Putina režīma arsenālā. G. Zemītis 9. nodaļā “Mūsdienas (kopš 1990. gada)”, analizējot militāros draudus Latvijai, pēta mūsdienu Krievijas politiku un kultūru no vēsturiskā

skatu punkta. Viņš uzsver, ka “Krievu tautas identitāte jau kopš komunistu valdīšanas laika ir veidota kā “tautas – atbrīvotājas” identitāte [...] Nepateicīgā pasaule to nav novērtējusi un pelnījusi nosodījumu [...] Jaunu impulsu šī identitātes konstrukcija ieguva Putina valdīšanas laikā, uzsākot tā saukto “piecelšanos no ceļiem””.²⁸

Gunta Zemiša grāmata parāda vēstures kā būtiskas, “pielietojamas” zinātnes nozīmi,²⁹ jo, izsekojot laikmetu likločiem, tiek iezīmētas skaidras attīstības tendences, kultūras un nacionālās identitātes iezīmes, kuras dažkārt ne tikai ir atpazīstamas

mūsdienu Latvijā un pasaulē, bet pat joprojām dominē. Taču galvenais – tiek skaidri iezīmēts ceļš uz Latvijas nācijas un valsts izveidošanos par spīti apdraudējumiem.

Grāmatu izlasot, prātā veidojas pārlicība: ikvienā laika posmā cilvēki Latvijas teritorijā ir saskārušies ar kompleksiem un tam laikam būtiskiem apdraudējumiem, taču sabiedrības saliedētība un viedums ik reizi ir sekmējuši šo apdraudējumu pārvarēšanu un pavēruši ceļu nākotnei. Tas viedticību, ka arī mūsdienās saliedēti un racionāli mēs pārvarēsim tos izaicinājumus, ar kuriem šobrīd saskaramies.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

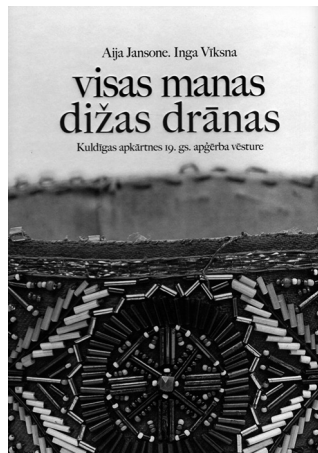
- ¹ Piemēram, JĀNIS GIMPELS. Arhitektūras vēsture: no antikās pasaules līdz mūsdienām. Rīga 2011.
- ² Piemēram, Latvijas agrārā vēsture (XVI–XIX gs.): lauksaimniecība un tirgus feodālisma laikā. Zin. red. TEODORS ZEIDS. Rīga 1966.
- ³ Piemēram, IEVA LĪBIETE. Psihiatrijas attīstība Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam. Promocijas darbs medicīnas doktora zinātniskā grāda iegūšanai, specialitāte – medicīnas vēsture; darba zinātniskie vadītāji: Juris Salaks, Biruta Kupča; zinātniskā konsultante Rita Grāvere: Rīgas Stradiņa universitāte. Rīga 2014.
- ⁴ Piemēram, LĪNA BIRZIŅA. Itālijas valsts un tiesību vēsture. Rīga 2001.
- ⁵ Piemēram, “Jurista profesijas standartā” iekļauta prasība zināt un pielietot tiesību vēstures zināšanas. Skat. Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusejās sadarbības apakšpadomes 2020. gada 8. aprīļa sēde, protokols Nr. 3. Jurista profesijas standarts. Pieejams: <https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/2017/PS-133.pdf> (skatīts 12.12.2023.).
- ⁶ Tādi ir atsevišķi zinātnieki, piemēram, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors Jānis Lazdiņš, kurš ir apguvis vēsturnieka un jurista kvalifikāciju un aktīvi publicē pētījumus tiesību vēsturē. Pēdējais pētījums: JĀNIS LAZDIŅŠ. Consolidation of the Principle of Democratic Elections in the Law of the Latvian People. In: Journal of the University of Latvia. Law, 2023, No. 16, pp. 160–177.
- ⁷ DIĀNA PAUKŠĒNA. Profesors Voldemārs Kalniņš: personālais bibliogrāfiskais rādītājs. Rīga 1979, 7., 8. lpp.
- ⁸ Izcils piemērs ir Aivara Kļavja tetraloģija “Viņpus vārtiem” par Latvijas vēsturi, kurai iedvesmu rakstnieks ir smēlies citstarp no arhīvu materiāliem. AIVARS KĻAVIS. Adiamindes āksts. Rīga 2005; AIVARS KĻAVIS. Rīgas kuprītis. Rīga 2007; AIVARS KĻAVIS. Piesmietais karavīrs. Rīga 2009; AIVARS KĻAVIS. Ceļojošā cirka gūstekņi. Rīga 2012.
- ⁹ Ievērojamu skaitu publikāciju par seno un antīko kultūru vēsturi ir sarakstījis vēstures entuziasts Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes profesors VALDIS SEGLIŅŠ. Skat., piemēram, VALDIS SEGLIŅŠ. Rituālā drāma un teatralizēti uzvedumi Senajā Ēģiptē. Rīga 2020; VALDIS SEGLIŅŠ. Senākie likumu krājumi ķīļrakstos no Urukagina līdz Hammurapi. Rīga 2020; VALDIS SEGLIŅŠ. Sports Senajā Grieķijā un Romā sabiedrības spoguļi. Rīga 2023, u. c. grāmatas.
- ¹⁰ Te minama kaut vai “Satversmes oriģinālistu” kustība, kuri apšaubu valsts leģitimitāti, jo Satversme vispār neesot “oficiāli pieņemta”. SABĪNE BĒRZIŅA. «Re:Check» pēta: Kur ir Satversmes oriģināls,

- vai pastāv vakcinu izraisīts trombozes risks lidojot? In: LSM. 22.06.2021. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/22.06.2021-recheck-peta-kur-ir-satversmes-originals-vai-pastav-vakcinu-izraisits-trombozes-risks-lidojot.a410055/> (skatīts 13.12.2023.).
- ¹¹ Plašāk, skat.: SANITA OSIPOVA. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga 2020, 13.–23. lpp.
- ¹² GUNTIS ZEMĪTIS. Drošības aspekti Latvijas vēsturē. Rīga 2023, 13. lpp.
- ¹³ Šeit jāņem vērā, ka G. Zemītis jau 25 gadus pēta un docē Latvijas tiesību vēsturi.
- ¹⁴ Piemēram, izmantots: DAINA BLEIERE. Vēstures periodizācija. In: Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/88246-v%C4%93stures-periodiz%C4%81cija> (skatīts 21.12.2023.).
- ¹⁵ BARRY BUZAN, OLE WÆVER, JAAP DE WILDE. Security: A New Framework for Analysis. London 1998, pp. 23–27.
- ¹⁶ BARRIJS BUZANS. Cilvēki, valstis un bailes. Rīga 2000, 37. lpp.
- ¹⁷ ZEMĪTIS, Drošības aspekti Latvijas vēsturē, 64.–78. lpp.
- ¹⁸ JĀNIS SUDRABKALNS, ALEKSANDRS DRĪZULIS. Mūsu Rīga. Rīga 1951, 3. lpp.
- ¹⁹ Piemēram, ALEKSANDRS DRĪZULIS, INĀRA BĒRZIŅA. Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. Rīga 1986, aptver līdzīgu posmu kā G. Zemiša grāmata un arī savā veidā runā par apdraudējumiem, proti, nebeidzamu ciņu “šķiru ciņu.”
- ²⁰ ZEMĪTIS, Drošības aspekti Latvijas vēsturē, 359.–431. lpp.
- ²¹ ANDREJS LĒBERS (red.). Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Rīga 2000.
- ²² Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs prof. Tālava Jundža zinātniskā vadībā. Rīga 2017.
- ²³ Ibidem, 402. lpp.
- ²⁴ ZEMĪTIS, Drošības aspekti Latvijas vēsturē, 235. lpp.
- ²⁵ Ibidem.
- ²⁶ IGOR ZEVELEV. The Russian World in Moscow's Strategy. Published August 22, 2016. Pieejams: <https://www.csis.org/analysis/russian-world-moscows-strategy> (skatīts 20.12.2023.).
- ²⁷ ANDREJ STOLJAROV. Russkij mir. Pieejams: https://www.google.lv/books/edition/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B8%D1%80/3k4_Q-VhcAIC?hl=de&gbpv=1&dq=%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%BC%D0%B8%D1%80&pg=PT30&printsec=frontcover (skatīts 20.12.2023.).
- ²⁸ ZEMĪTIS, Drošības aspekti Latvijas vēsturē, 440. lpp.
- ²⁹ Skumji, bet Latvijas zinātnes lauciņā, jo īpaši dalot naudu, bieži tiek uzsvērta pielietojamo zinātņu nozīme, ar to saprotot tikai dabaszinātnes. Tiek aizmirsts, ka arī humanitārās un sociālās zinātnes ir pielietojamas, jo tās vieš skaidrību cilvēku prātos un harmonizē sabiedrības dzīvi, padarot to ilgtspējīgu.

Latviešu apģērba vēsturei nozīmīgs izdevums

Recenzija par grāmatu: Jansone Aija, Viksna Inga. *Visas manas dižas drānas. Kuldīgas apkārtnes 19. gs. apģērba vēsture*. Kuldīga 2023, 272 lpp. ISBN 978-9934-9167-0-0

Ieva Pigozne, Dr. art.

2023. gadā Kuldīgas novads sagaidīja savu apģērba vēsturi iznākam grāmatas formā. Tā veltīta Kuldīgas un tās apkārtnes latviešu apģērba attīstībai 19. gadsimtā un 19. un 20. gadsimta mijā. Šajā izdevumā nav iekļauts bagātais Suitu novada mantojums, kurš, kā norādīts grāmatas ievadā, ir “atsevišķs pētījuma objekts”.¹

Grāmatas autores ir pazīstamā latviešu apģērba vēstures pētniece *Dr. hist.* Aija Jansone un Kuldīgas novada tradicionālā kultūras mantojuma pētniece *Mg. paed.* Inga Viksna. Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja Etnogrāfijas departamenta vadītāja Aija Jansone ir daudzu zinātnisku rakstu un monogrāfiju autore. Viņa jau vairākkārt pievērsusies konkrētu novadu apģērba vēstures izpētei, veltot atsevišķas monogrāfijas apģērba attīstībai Piebalgā,² Zemgalē³ un Rucavā.⁴ Nozīmīgas Jansones publikācijas veltītas arī Vidzemes krekliem,⁵ Krustpils villainēm,⁶ dvieļiem⁷ un telpu tekstilijām.⁸ Jansones pētnieciskās intereses ietver tekstiliju, apģērba un rokdarbu vēsturi Latvijā. Pēdējos gados viņa pievērsusies arī Latgales katoļu baznīcas tekstiliju izpētei. Inga Viksna nepagurstoši strādā, vācot materiālus, zīmējot un veicot fotofiksāciju par Kuldīgas apkārtnes, tajā skaitā suitu, tradicionālo apģērbu. Viņa jau iepriekš piedalījusies suitu kultūras mantojumam veltītu izdevumu sagatavošanā.⁹ Kuldīgas apkārtnes apģērba vēsturei veltītā izdevuma teksta autore ir Aija Jansone, un tam pamatā veltīta šī recenzija, savukārt Ingas Viksnas devums grūtāk izvērtējams, jo viņas vārds parādās tikai pie daļas no fotogrāfijām un tehniskajiem zīmējumiem.

Pētījumi apģērba vēsturē balstās uz trim avotu grupām: rakstītajiem, ikonogrāfiskajiem jeb vizuālajiem avotiem un lietiskajiem avotiem jeb apģērba daļām. Latviešu apģērba vēsturē visbiežāk lielākā uzmanība tikusi pievērsta lietiskajiem avotiem un tie uzskatīti par galvenajiem informācijas ieguvei. Kā norādīts avotu raksturojumam veltītajā nodaļā,

Kuldīgas apkārtnes apgērbas vēstures pētījuma tapšanas gaitā apzināti 1475 lietiskie avoti (27. lpp.), kas ir patiesi iespaidīgs skaits. No visiem lietiskajiem avotiem grāmatā publicēta vien daļa, un tas ir skaidrojams ar vienmēr ierobežotu finansējumu pētījumiem. Kaut arī vairāk nekā puse visu lietisko avotu atrodas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (turpmāk – LNVM) krājumā, to fotogrāfijas grāmatā publicētas salīdzinoši nelielā skaitā, izgaismojot pētniecību apgrūtināso problēmu, ar kuru apgērbas vēstures akadēmiskie pētnieki saskaras jau gadiem, proti, LNVM krājuma priekšmeti fotografējami un publicējami par maksu, kas nereti ierobežo to izmantošanu un pētījumu rezultātu reprezentativitāti. Avotiem veltītajā nodaļā uzrādīti arī senākie ikonogrāfiskie avoti, kas izmantoti pētījumā. Tomēr vairāki no tiem ir nevis oriģinālie zīmējumi, bet tikai to pārzīmētas versijas – Paula Kundziņa pārzīmētie kurzemnieki no Oto fon Hūna albuma (14. lpp.) un Jāņa Krēsliņa pārzīmētie Frīdriha fon Krūzes zīmējuma fragmenti (15., 55., 124. lpp.). Tie vairākkārt publicēti LNVM izdevumos un nosaukti par kopijām, kaut, salīdzinot ar oriģināliem, ir redzamas atšķirības. Turklāt Oto Hūna materiālos attēlotie zemnieki no it kā Plieņu ciema (Tukuma apkārtnē) ap 1822. gadu¹⁰ patiesībā ir zemnieki no Ventspils 1802. gadā, kā par to liecina jau 1805. gadā iznākušais Kurzemes guberņas apraksts, kurā oriģinālie zīmējumi publicēti ar attiecīgu parakstu.¹¹ Diemžēl pētniekiem jāreķinās ar to, ka, pārpublicējot attēlus un to parakstus no savu priekšgājēju veidotiem izdevumiem, var tikt pārpublicētas arī viņu pielaistās kļūdas. Tajā pašā laikā ļoti vērtīgi ir pirmo reizi zinātniskajā apritē publicētie Jēkaba Bīnes zīmējumi no Turlavas pagasta, kuros attēlots 19.–20. gadsimta mijas sieviete tērps un tā fragmenti (24. lpp.).

Avotu aprakstam veltīto nodaļu noslēdz literatūras pārskats, kurā sniegts nozīmīgāko līdz šim publicēto darbu izvērtējums.

Šeit kā pozitīvu jāatzīmē Riharda Zariņa un “Latvju rakstu”, kā arī Mirdzas Slavas “Latviešu tautas tērpu” kritiskais vērtējums, kuru vismaz vietām būtu bijis noderīgi iekļaut arī pie tālākajā monogrāfijas tekstā daudzkārt citētajiem Slavas aprakstiem. Tā kā salīdzinoši plaša nodaļa, kas veltīta Kuldīgas novada tradicionālajam apgērbam, iekļauta arī LNVM izdevuma “Latviešu tautas tērpi. II. Kurzeme” sējumā, būtu bijis noderīgi sniegt ne tikai tajā publicēto priekšmetu uzskaitījumu, bet arī publikācijas vērtējumu, jo šis ir izdevums, kurš līdz šim sabiedrībā ir viszināmākais un biežāk izmantotais skatuves un individuālo tērpu darinātāju vidū. Jāpiemin arī tas, ka literatūras pārskatā un pārējā grāmatas tekstā pie vairāku ikonogrāfisko avotu interpretācijām un citiem citātiem būtu bijis nepieciešams precīzāk norādīt, ka nodaļu, kas 1936. gadā izdotajā “Ievadā latviešu tautas tērpu vēsturē” veltīta 19. gadsimta apgērbam, sarakstījis Ādolfs Karnups.¹² Viņa vietā kā autori uzrādīti grāmatas sastādītāji Arvids Dzērvītis un Valdemārs Ģinters (28. lpp.). Diemžēl arī vairāki atsaucēs pieminēti izdevumi nav atšifrēti izmantotās literatūras sarakstā (Baltische; Derschau, Keyserling; ИЭМ).

Latviešu 19. gadsimta apgērbas vēstures pētniecībā pēdējās desmitgadēs kā divi galvenie problēmjautājumi, kurus risina pētnieki, jāmin apgērbas hronoloģiskā attīstība un komplektācija, jo neviens pilns apgērbas komplekts no 19. gadsimta nav saglabājies. Sākotnēji apgērbas vēstures izpētē Latvijā hronoloģiskajai attīstībai jeb izmaiņām apgērbā laika gaitā pievērsta salīdzinoši neliela uzmanība, jo, saskaņā ar Eiropā pastāvošo uzskatu, zemnieku apgērbs bijis laikā nemainīgs.¹³ Ādolfs Karnups bija pirmais,¹⁴ kas centās hronoloģiski sakārtot avotu sniegtās ziņas par latviešu apgērbu, savukārt lielāka nozīme uz tālāko pētniecību bija etnogrāfes Ainas Alsupes uzrādītajiem dažādiem kultūrvēsturiskajiem slāņiem zemnieku apgērbā.¹⁵ Uz Alsupes izvirzīto

novērojumu pamatoti atsaucas arī Jansone Kuldīgas apkārtnes apģērba vēstures ievadā (7. lpp.). Pēdējos trīsdesmit, bet īpaši pēdējos desmit gados tieši Jansone publicējusi visvairāk nozīmīgu pētījumu par to, kā zemnieku apģērbs mainījies 19. gadsimta laikā un kā šīs izmaiņas ietekmējušas apģērba komplektāciju. Arī šajā grāmatā ar avotu liecību sadalīšanu nodaļās pēc hronoloģiskā principa tieši apģērba attīstībai laikā pievērsta vislielākā uzmanība.

Saskaņā ar hronoloģiskā dalījuma pieeju grāmata tālāk strukturēta divās lielās daļās – 19. gadsimta 1. puses apģērbs, 19. gadsimta 2. puses apģērbs – un nelielā ieskatā par 19. un 20. gadsimta mijas apģērbiem, kas jau atbilst pilsētas modei. Katrā no šīm daļām atsevišķas apakšnodaļas veltītas sieviešu un vīriešu apģērbam, savukārt katra no tām strukturēta vēl sīkāk atbilstoši apģērba gabaliem: kreklīem, brunčiem/biksēm, plecu segām, konkrētām galvassegām, apaviem utt. Tādējādi grāmatas struktūra ir ļoti sīka un brīžiem pat apgrūtināta orientēšanās, tomēr tā ir uzteicama, jo visas avotu liecības par katru apģērba gabalu apkopotas vienuviet, neatstājot baltos plankumus, kādi noteikti rastos, ja runa būtu tikai par apģērbiem kopumā. Tādā veidā gan rodas vairāk jautājumu par apģērba komplektāciju, uz kuriem konkrētas atbildes nereti nav tik vienkārši atrodamas. Tomēr grāmatas stipro pusi un paliekošo nozīmi veido tieši daudzskaitlīgo avotu liecību strukturēts apkopojums, kurš, lai arī dažkārt ir pretrunīgs, tomēr sniedz iespēju lasītājam pašam meklēt avotos atbildes uz sev interesējošiem jautājumiem. Tajā pašā laikā grāmatas stingrā struktūra, un īpaši hronoloģiskais nodalījums, raisa ne tikai apbrīnu, bet arī jautājumu par to, kā autore spēja visus avotus sadalīt atbilstoši izvēlētajai struktūrai un vai neskaidri un pretrunīgi dati, kādi avotos nav retums, tādēļ nepalika niekļauti pētījumā. 19. gadsimta pirmās puses apģērbam veltītajā daļā kā vērtīgākās gribētos izcelt

apakšnodaļas par kreklīem, tajā skaitā krustdūriena (47.–48. lpp.) un pārējo izšuvumu hronoloģisko attīstību (55. lpp.), un par kāju āvumu, tajā skaitā zeķēm, kuru rakstu tehniskos zīmējumus noteikti novērtēs tautastērpu darinātāji.

19. gadsimta otrās puses apģērbam veltītajās nodaļās īpaši jāizceļ pirmpublicējumi no Kuldīgas novada muzeja krājuma: pilsētas modes jakas un aubes. Tāpat jāizceļ arī Jansones izvērtējums par to, ka ne visos novados un ne visi sabiedrības locekļi izmaiņas apģērbā piedzīvoja vienlaikus, kas ir būtisks kultūrvēsturisko procesu iezīmēšanai (177. lpp.). Tajā pašā laikā, šo atzinumu papildinot ar izvērstu skaidrojumu, kā un kāpēc tas tā veidojies, būtu palielināta šī pētījuma nozīme. Kaut arī vizuāli pamanāmākie un, iespējams, arī vieglāk uztveramie grāmatā ir lietiskie avoti, tomēr nozīmīgāko grāmatas daļu veido tieši bagātīgais rakstīto avotu publicējums. Absolūtais vairums apkopoto un sistematizēto Pieminekļu valdes un LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuves materiālu plašākai sabiedrībai pieejams pirmo reizi.

Kā jau pieminēts iepriekš, pētniekiem 21. gadsimtā grūtāk rast atbildes nevis uz jautājumiem par atsevišķām apģērba daļām un to izskatu, bet par apģērba komplektāciju dažādās situācijās katrā laika posmā. Kā risinājumu šai problēmai Jansone piedāvā nelielu papildu nodaļu, kurā publicētas Pieminekļu valdes materiālos un LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuvē glabāto rakstīto avotu ziņas par apģērba kopējo komplektējumu dažādos pagastos. Tomēr šajos avotos sniegtajam ziņām nereti ir neskaidrs datējums, kuru gan autore cenšas precizēt, taču ne vienmēr dati ir salīdzināmi savā starpā, jo raksturo dažādās desmitgadēs valkāto apģērbi dažādās situācijās vai arī mēdz būt savstarpēji pretrunīgi. Šīs problēmas ir zināmas arī citiem apģērba vēstures pētniekiem, tāpēc noderīgi redzēt, cik tālu meklēts risinājums un cik lielā mērā ļauts avotiem

“runāt pašiem”. Jansone ik pa laikam balstās uz to, ka avotu sniegtās ziņas netiek papildinātas ar pētnieces skaidrojumu, precizējumiem vai secinājumiem, piemēram, apakšnodaļās par 19. gadsimta pirmās puses ziļu vainagiem un 19. gadsimta otrās puses vīriešu biksēm publicēti tikai rakstīto avotu fragmenti. Daudzu apakšnodaļu sākumā autore pievienojusi Mirdzas Slavas 1966. gadā publicētus konkrētā apģērba gabala vispārīgus aprakstus, tos pēc tam “pierādot” ar rakstīto avotu ziņām. Tomēr jādodomā, ka pēdējā pusgadsimta laikā no jauna apzināto avotu un Jansones un citu pētnieku jaunāko pētījumu rezultātu kontekstā Slavas rakstītais vismaz vietām varētu būt arī novecojis, tomēr polemikas ar Slavu šajā grāmatā pietrūkst. Tāpat būtu nepieciešamas atsauces uz jaunākiem, respektīvi, pēdējos 20 gados tapušiem, citu autoru pētījumiem vai teoretiskiem diskursiem Latvijā vai ārpus tās.

Neskatoties uz iebildumiem un piezīmēm, jāatzīst, ka “Visas manas dižas drānas” jeb Kuldīgas novada apģērba vēsture jau tagad ir kļuvusi par bibliogrāfisku retumu, jo sabiedrības – gan Dziesmu un deju svētku kustībā iesaistīto valsts un pašvaldību institūciju, gan tautastērpu darinātāju, kolektīvo un individuālo tautastērpu valkātāju un novada kultūras mantojuma un identitātes uzturētāju – interese par to un apģērba vēsturi kopumā ir milzīga. Tieši praktiskie šī izdevuma lietotāji – tautastērpu

darinātāji un valkātāji – ir daudzskaitlīgākā apģērba vēsturei veltītās literatūras mērķauditorija. Lielais pieprasījums pēc tās jāpatur prātā, skatot izdevumā pievienotos tehniskos zīmējumus, piegrieztnes, adījumu rakstus un citu apģērba atdarināšanai un komplektēšanai noderīgu informāciju, par kuru lasītāji būs pateicīgi. Par milzīgo sabiedrības pieprasījumu pēc monogrāfijām latviešu valodā šajā nozarē der atcerēties arī tad, kad no autoriem tiek prasīti raksti angļu valodā starptautiskos žurnālos un zinātnisku rakstu krājumos.

Latviešu apģērba vēsture līdz šim nav sistemātiski akadēmiski izpētīta, un Aijas Jansones dažādu novadu apģērba vēsturei veltītās publikācijas ir būtisks ieguldījums šajā jomā. Piecu gadu garumā tapušais pētījums un grāmata par latviešu zemnieku apģērbu Kuldīgas apkārtnē ir ne tikai plašo avotu izpēti, bet arī abu autoru mūža laikā uzkrātās zinātniski pētnieciskās pieredzes un praktiskās tautastērpa darināšanas un valkāšanas pieredzes rezultāts, kuru nevar vērtēt tikai pēc formāliem akadēmiskiem kritērijiem. Jādodomā, ka uz vairākām desmitgadēm šis turpinās būt padziļinātākais un nozīmīgākais izdevums par zemnieku apģērbu Kuldīgas novadā 19. gadsimtā. Tā iespaidu uz izpratni par kultūrvēsturisko identitāti Kuldīgas apkārtnē un plašāku sabiedrību visā Latvijā – tautastērpa darinātājiem un valkātājiem – redzēsīm vēl ilgi.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

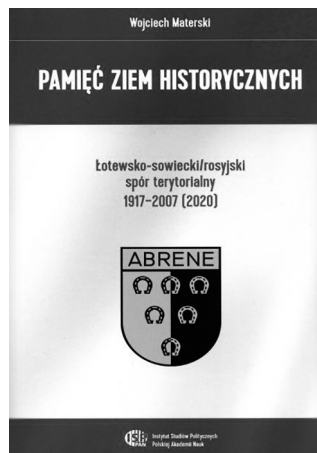
- ¹ AJA JANSONE, INGA VĪKSNA. Visas manas dižas drānas. Kuldīgas apkārtnes 19. gs. apģērba vēsture. Kuldīga 2023, 7. lpp.
- ² AJA JANSONE, DAGNIJA KUPČE. Piebalga ir, bija un būs. Piebaldzēnu ģērbšanās kultūra 19. gadsimtā. Cēsis 2014.
- ³ AJA JANSONE. Apģērba attīstība Zemgalē 19. gadsimtā. Rīga 2016.
- ⁴ AJA JANSONE. Rucavnieku apģērbs cauri laikiem (19. gs.–20. gs. sākums). Rīga 2017.
- ⁵ AJA JANSONE. Tautas tērpa krekli Vidzemē 19. gs. Rīga 1999.
- ⁶ AJA JANSONE. Krustpils villaines. Rīga 2012.

- ⁷ ALJA JANSONE. Dvieļu rotāšanas tradīcijas Latvijā 19. gs. 2. puse – 20. gs. Rīga 2000.
- ⁸ ALJA JANSONE. Rotātās telpu tekstilijas Latvijā 19. gs. beigās – 20. gs. Rīga 2004.
- ⁹ INGA VĪKSNA, DACE MARTINOVA, BAIBA PILĀNE (red.). Suitu novada mantojums. Suit pierkstaņ un dūraiņ. Alsunga 2022; INGA VĪKSNA, DACE MARTINOVA (red.). Suitu novada mantojums. Suitu villdrāns. Alsunga 2021.
- ¹⁰ ZĪLE BREMZE, VELTA ROZENBERGA, ILZE ZIŅĢĪTE. Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. Rīga 1997.
- ¹¹ P. VON KEYSERLING, ERNST VON DERSCHAU. Beschreibung der Provinz Kurland: Nach Anleitung des unter Allerhöchsten Schutz Seiner Kaiserlichen Majestät von Einer freien ökonomischen Gesellschaft zu St. Petersburg im Jahr 1802 angefertigten Entwurfs. Mitau 1805, S. 194–195.
- ¹² ĀDOLFS KARNUPS. Latviešu tautas tērps pēdējos 350 gados. In: ARVĪDS DZĒRVĪTIS, VALDEMĀRS ĢINTERS (sast.). Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. Rīga 1936, 98.–188. lpp.
- ¹³ LINDA WELTERS, Abby Lillethun. Fashion History. A Global View. London, New York 2018, p. 163.
- ¹⁴ KARNUPS, Latviešu tautas tērps pēdējos 350 gados.
- ¹⁵ AINA ALSUPE. Kultūrvēsturisko slāņu problēma tautas lietišķajā mākslā. In: SAULVEDIS CIMERMANIS (red.). Zinātniski praktiskās konferences “Tautas mākslas vēstures un attīstības problēmas” referātu tēzes. Rīga 1983, 5.–7. lpp.

Skats no malas uz Latvijas vēsturi

Recenzija par grāmatu: Wojciech Materski. Vēsturisko zemju atmiņa. Latvijas–padomju/Krievijas teritoriālais strīds 1917–2007 [2020]. (Wojciech Materski. Pamięć ziem historycznych. Łotewsko-sowiecki/rosyjski spór terytorialny 1917–2007 [2020]. Warszawa 2022, ss. 343. ISBN 978-83-66819-29-0)

Ēriks Jēkabsons, *Dr. hist.*

Polijas Zinātņu akadēmijas Politisko studiju institūts Varšavā izdevis vēsturnieka profesora Wojceha Materska grāmatu “Vēsturisko zemju atmiņa. Latvijas–padomju/Krievijas teritoriālais strīds 1917–2007 [2020]” par Latvijas un Krievijas attiecībām. Grāmatas nosaukumā centrā izvirzīts Latvijas un “padomju” (ar to domājot Padomju Krieviju un no 1922. gada beigām – Padomju Savienību), bet no 1991. gada – Krievijas teritoriālais strīds formāli no 1917. gada līdz 2007. gadam (turklāt jau grāmatas nosaukumā netipiski kvadrātiekvās ietverot gadskaitli “2020”, tādējādi liekot noprast, ka darbā aplūkojamās problēmas faktiski nav zaudējušas aktualitāti līdz mūsdienām.

Autors ir profesors izdevēj institūcijā, Polijā atzīts Padomju Savienības un Krievijas, kā arī Aizkaukāza valstu, īpaši Gruzijas, politiskās vēstures speciālists, kurš ir autors vairākiem desmitiem grāmatu par minētajām tēmām. Īpaši izceļami viņa apjomīgie pētījumi par Polijas un Padomju Krievijas (Padomju Savienības) attiecībām starptaru posma sākumā (t. sk. par Polijas–Padomju Krievijas miera līgumu un tā izpildīšanas gaitu). Aplūkojamā izdevuma kontekstā būtiski atzīmēt, ka profesors V. Materskis pēdējos gados sarakstījis arī raksturā un mērķu ziņā līdzīgu darbu par Somijas un Padomju Savienības “teritoriālo strīdu” 1917.–1991. gadā (“No “revolūcijas eksporta” līdz “finlandizācijai”. Padomju–somu teritoriālais strīds 1917–1991”) un līdzīgu darbu par Igaunijas un padomju/krievu attiecībām (“Aizsargājot katru dzimtās zemes pēdu. Igaunju–padomju/krievu teritoriālais strīds 1917–2018 [2020]).¹ Minētie nosaukumi diezgan skaidri pauž autora nostādnes, kas būtībā ir objektīvas un viennozīmīgi labvēlīgas patstāvīgo Baltijas reģiona valstu suverenitātei attiecībās ar specifisko – lai neteiktu: gandrīz konstanti agresīvo – kaimiņu lielvalsti.

Grāmatas centrā izvirzīts “teritoriālais strīds” starp Latvijū un Krieviju, kaut arī faktiski tēma ir ievērojami plašāka un t. s. “fons” jeb vispārējās

Latvijas vēstures apraksts aizņem ievērojamu daļu no darba. Ievērojot apstākli, ka Latvijas vēsture Polijā joprojām nav apgaismota pienācīgi, minētais varētu tikt atzīts par pamatotu, turklāt, prasmīgi strādājot, vēsturniekam ir iespējams sekmīgi izgaismot ne vien virsrakstā izvirzīto pamatproblēmu (šajā gadījumā “robežu jautājumu”), bet caur tās prizmu vispusīgi aplūkot arī plašāku problēmu loku, kas saistīts ar konkrētu teritoriju vai nāciju. Noprotams, ka šajā gadījumā tā arī mēģināts darīt. Tas izdevies daļēji, un rezultāts noteikti būtu labāks, ja, īpaši runājot par vēsturi, netiktu atkārtoti trūkumi, kas raksturīgi tiem poļu vēsturniekiem, kuri raksta par Latviju, un kas nu jau kļuvuši hroniski un līdz ar to uzkrītoši un pat kaitinoši.

Autors samērā detalizēti aplūko Latvijas valsts izveidošanos 1918.–1921. gadā, starpkaru periodu, neatkarības iznīcināšanu, okupāciju periodu, kā arī galvenās norises pēc neatkarības atjaunošanas 1991. gadā līdz 2007. gadam (iespējams, tad pabeigta teksta sagatavošana, vēlāk vienīgi papildināts stāstījums ar atsevišķu avotu un literatūras sniegto informāciju). Principā par samērā labu un Polijas historiogrāfijas situācijai pat novatorisku jāatzīst darba pēdējā – 5. nodaļa –, kurā iespēju robežās izsekots Latvijas situācijai un sarežģītajām attiecībām ar Krieviju aplūkojamajā periodā. Minētā darba daļa neapšaubāmi rada pamatu tālākiem politologu, starptautisko attiecību un vēstures speciālistu pētījumiem, kā arī poļu medijiem par šo tēmu Polijā.

Teksta zemsvītras piezīmēs doti plaši komentāri par minētajām norisēm un personām (faktiski daudzos gadījumos samērā detalizētās Latvijas valstsvīru u. c. biogrāfijas poļu valodā sniegtas pirmo reizi vēstures literatūrā). Ļoti pozitīvi, ka Polijas lasītājs tiek iepazīstināts ar sarežģīto Latvijas un Krievijas attiecību vēsturi, īpaši svarīgi tas ir arī mūsdienu politiskajā un militārajā situācijā reģionā.

Grāmatu būtiski papildina plašie pielikumi (209.–284. lpp.), kuros iekļauti Latvijas vēsturē nozīmīgi un ar tēmu saistīti dokumenti, sākot ar Latviešu pagaidu nacionālās padomes lēmumiem 1917.–1918. gadā līdz Latvijas Ministru kabineta deklarācijai par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas parakstītā līguma par Latvijas un Krievijas valsts robežu stāšanos spēkā 2018. gada 16. janvārī. Atzīstami, ka dokumenti pilnībā publicēti oriģinālvalodās (latviešu, krievu, franču), taču slikti, ka trūkst tulkojuma poļu valodā, kas īpaši aktuāli latviešu valodā esošo dokumentu gadījumā.

Vēstures aprakstā, no vienas puses, ir izmantoti arī atsevišķi Latvijas vai latviešu izcelsmes autoru (Aivars Stranga, Andrejs Plakans u. c.) darbi, un tas atzīstams par ļoti labu zīmi, tiesa, visos gadījumos nerodas pārlicība, ka autors patiesi ar šiem darbiem iepazīties kārtīgi. Tomēr pat ne tuvu nav aptvertas jaunākās (arī internetā brīvi pieejamās) latviešu literatūras izmantošanas iespējas. Diemžēl nav izmantotas arī visas poļu valodā esošās literatūras sniegtās iespējas. Izmantoti arī ātrumā tiklā atrodamie latviešu žurnālistu, politiķu u. c. (Eduards Liniņš, Guntars Laganovskis, Jānis Iesalnieks u. c.) sagatavotie populārie materiāli, kā arī Vikipēdijas raksti (piemēram, par Latvijas un Lietuvas robežas izveidošanos), Latvijas skolēnu ekskursiju maršrutu materiāli (Latvijas–Igaunijas robežas izveidošanās) utt. Tomēr izmantoto avotu un literatūras sarakstā dominē poļu, padomju un krievu zinātniskā literatūra un populārie materiāli.

Poļu autoriem arī jau par hronisku kļuvusi paternālā attieksme pret latviešiem kā mazāk attīstītu nāciju² (līdzīgi kā lietuviešu, baltkrievu u. c. gadījumā) sajaukumā ar poļu muižniecības, krievu un padomju historiogrāfijas uzskatiem šajā jautājumā rod apgalvojumu ievadā, ka 19. gadsimtā latviešiem jeb “baltu-somugru konglomerātam” Vidzemē bijusi “*diezgan zema apziņa par latviešu tautas eksistenci, kur nu vēl par*

piederību tai” un ka viņi “*identificējušies pēc dzimtām, reliģiski (luterānisms), kulturāli, bet bija ļoti tālu no neatkarības tendenču izrādīšanas*” (10. lpp.). Vai tiešām etniskajās poļu zemēs bija citādi, ievērojot apstākli, ka latvieši un igauņi bija Krievijas impērijas tautas ar augstāko izglītības līmeni? (Par Latgali, kur ne bez dominējošo poļu zemes īpašnieku iespauda latviešu izglītības līmenis bija nesalīdzināmi zemāks, līdz ar to nacionālā pašidentifikācija tiešām attīstījās ievērojami vēlāk, pieticīgi teikts tikai, gan nepaskaidrojot neko sīkāk, ka šeit “*latvieši bija galvenokārt katoļi, tuvi poļu etnosam*”!; 11. lpp.) Arī tālākajā stāstījumā, jau runājot par 20. gadsimta sākumu, kad Vidzemē, Kurzemē un Latgalē praktiski visi latvieši identificēja sevi ar tautību, nu jau pilnīgi absurdi apgalvots, ka “*Latvijā izteikti dominējušā zemnieku kārtā identificējās drīzāk ar valsti [Krieviju – Ē. J.] nekā tautību*”.

Ļoti īsi apskatīta Latvijas zemju vēsture, sākot ar viduslaikiem (jāpiezīmē gan, ka Zobenbrāļu ordenis beidza pastāvēt 1236., nevis 1238. gadā, kā norādīts). Runājot par 1905. gada revolūciju, uzsverts latviešu politiskais radikālisms, taču nav minēts, un poļu vēsturnieka gadījumā tas ir pat savādi, viens no galvenajiem revolucionāru motīviem – nacionālais! (12. lpp.) Par pēcrevolūcijas laiku runājot, blakus 20 000 Pievolgas vāciešu, kas nometināti Latvijā, minēti 300 000 krievu zemnieku, kas nometināti Kurzemē un Zemgalē (Kurzemes guberņā bija apmēram 700 000 iedzīvotāju kopumā un nekādas krievu zemnieku kolonizācijas nebija vispār)! Šis noteikti ir viens no neįēdzīgākajiem un nepareizajiem apgalvojumiem Polijas historiogrāfijā vispār par Latvijas vēsturi un skaidri apliecina kopīgo tendenci – arī šajā gadījumā autors atsaucas uz cita Latvijas vēstures pētnieka – Bohdana Civiņska (*Bohdan Cywiński*) – darbiem.

Diemžēl arī pārējā tekstā ir ļoti daudz kļūdu un nepilnību. Jau ievadā atzīmēts, ka 1915. gadā latviešu strēlnieki bija pirmās

nacionālās vienības cariskajā armijā (tā tas nebija; 22. lpp.); 1918. gadā Petrogradā nedzīvoja lielākā daļa no 700 000 latviešu kara bēgļu (32. lpp.; turklāt 24. lpp. minēts skaitlis “*vismaz 750 000*”); Latviešu pagaidu nacionālo padomi 1917. gada beigās neizveidoja Demokrātiskais bloks (33. lpp.; tās bija divas pilnīgi atšķirīgas un savstarpēji konkurējošas organizācijas); Valka nebija Kurzemes pilsēta (33. lpp.) utt.

Latvijas Neatkarības kara apraksts kopumā ir pārpilns ar nepareizībām un dažkārt pat grūti izskaidrojamām kļūdām, un arī tam galvenais iemesls ir izmantotā novecojusī literatūra (pat nosaukums “*Neatkarības karš*” poļu valodā simptomātiski tiek tulkots kā “*Brīvības cīņas*”), kā arī diemžēl pavirša iedziļināšanās šajā ļoti sarežģītajā procesā. Tikai daži piemēri – Latvijas valdības aizsardzības resors tika izveidots nevis kā “*viens no pirmajiem*” (47. lpp.), bet kā pēdējais; landesvērā ne tuvu nebija 1918. gada decembra līgumā paredzētais nacionālo rotu skaits; tā vadību no paša sākuma nerealizēja Rīdigers fon der Golcs (*Rüdiger von der Goltz*); Vācijas armijas 6. rezerves korpuss netika “*rekrutēts*” no landesvēra, “*Anatola Līvena krievu brīvprātīgo korpusa un dažādām baltgvardu vienībām*” (49. lpp.), bet, atšķirībā no landesvēra, sastāvēja no Vācijas armijas karavīriem; Oskars Kalpaks komandēja nevis pulku, bet tikai bataljonu, kurš turklāt līdz martam esot atkāpies (janvāra vidū vācu-latviešu spēki pārgāja uzbrukumā); aizsargu organizācija tika dibināta martā, nevis februārī, un tie 1919. gada pavasarī neatbalstīja kaujās 6. rezerves korpusu, jo, ievērojot tālaika organizācijas kļaušu raksturu, nekas tamlīdzīgs nebija iespējams (54. lpp.); Padomju Latvijas armijā maijā bija nevis 40 000, bet 100 000 karavīru; un 22. maijā Rīgas ieņemšanu neatbalstīja britu karakuģu artilērija (58. lpp.; turklāt atsauce ir uz Jāņa Šiliņa darbu par Padomju Latvijas armiju, kur, saprotams, tādas aplamības nav rakstītas); Padomju

Krievijas 15. armijas daļas 1920. gada pavasarī neatstāja Latviju, bet turpināja karot līdz pat miera noslēgšanai; K. Ulmaņa valdība no Liepājas Rīgā varēja atgriezties nevis 1919. gada maija beigās (59. lpp.), bet vienīgi jūlijā; Hanss fon Manteifels (*Hans von Manteuffel*) komandēja nevis 6. rezerves korpusu Rīgas ieņemšanā, bet tikai landesvēra trieciennodaļu, turklāt nebija ģenerālis (60. lpp.); britu pulkvežleitnants Haroldss Aleksanders (*Harold Alexander*) jūlijā uzņēmās nevis Vācijas 6. rezerves korpusa, bet gan landesvēra komandēšanu, turklāt landesvērs tika nevis “*definitīvi izformēts*” (62. lpp.), bet gan iekļauts Latvijas armijā pēc reorganizācijas; 1919. gada septembrī izveidotajā Bermonta armijas Vācu leģionā nebija krievu; Latvijas armijas 13. kājnieku pulkā (par tādu pārformēja Vācu zemesargus 1920. gada martā) neiekļuva 6. rezerves korpusa atliekas (62. lpp.); sarunas starp Latvijas un Polijas armiju štābiem sākās nevis 21. septembrī, bet novembrī (71. lpp.); Polijas organizētajā konferencē Varšavā 1920. gada martā nenotika trīspusējas (poļi, latvieši, somi) sarunas, bet Polija centās panākt savus mērķus ar atsevišķām sarunām – ar katru no delegācijām, turklāt tās beidzās ar pilnīgu izgāšanos un nekāds minētais līgums par aizsardzības savienību (*przymierze odporne*) netika noslēgts (79. lpp.); Rumānijas delegācija nepiedalījās Bulduru konferencē 1920. gada vasarā un rudenī (acīmredzot sajaukts ar Somiju, kuras delegācija piedalījās; 83. lpp.) utt.

Arī 2. nodaļai par Latvijas vēstures starpkaru posmu ir pilnībā attaisnojams pārskata raksturs, un tajā nepilnās 50 lappusēs autors pievēršas arī grāmatas galvenajam uzdevumam – robežas izveidošanās aprakstam. Raksturota arī ārlietu problemātika, likumsakarīgi – vispirms attiecības ar Padomju Savienību (simptomātiski arī šajā jomā izmantota novecojusi poļu literatūra vai citi novecojuši poļu autoru darbi, padomju/krievu zinātniskā un pat populārā

literatūra, piemēram, kāda V. Vasiļjeva 1978. gadā Ļeņingradā izdots darbs par Pitalovu). Atsaucēs gan redzami arī Edgara Andersona un Dītriha Lēbera (*Dietrich Loeber*) darbi, taču rodas iespaids nevis par to vispusīgu, bet drīzāk visai virspusēju izmantošanu. Pamatā tas pats jāsaaka par traģisko 1939.–1940. gada norišu atspoguļojumu (simptomātiski, atainojot okupētās Latvijas t. s. “tautas saeimas vēlēšanas” 1940. gada jūlijā, balstoties uz cita poļu vēsturnieka – Rafala Vnuka (*Rafał Wnuk*) – pētījumiem, kurš specializējies Latvijas tematikā un neizmanto latviešu avotu, absurdi atkārtots, ka Saeimas ēku Rīgā, kur notikusi pirmā sēde, “*katram gadījumam*” ielenkuši padomju tanki; 127. lpp.).

Lielāka Latvijas puses avotu un pētījumu iesaiste ir grāmatas nodaļās par “*abām okupācijām*”, raksturojot padomju režīmu 1940.–1941. gadā, vācu okupāciju 1941.–1945. gadā, arī padomju okupāciju no 1944.–1945. gada, kā arī nodaļās par situāciju Padomju Savienībā un pēc neatkarības atjaunošanas.

Kā jau daudzos gadījumos, mūsdienai poļu vēstures literatūrā Latvijas vietvārdu un ar tiem saistīto vēsturisko terminu paviršā lietošana dažkārt burtiski pārsteidz. Piemēram, Drisas aprīņķis (tag. Verhņedvinska Baltkrievijā) latviešu valodā saukts par “Drisas grāfisti”, lai gan pirms tam minētā Rēzeknes un Daugavpils aprīņķu rakstība ir pareiza (9. lpp.), turpat 5. atsaucē, sniedzot “*bij. Polijas Infantijas zemju*” uzskaitījumu, nekonsekventi jaukti latviešu un latgaliešu nosaukumi, nav ievērots to uzskaitījuma princips utt.; 15. lpp. ievietotajā viduslaiku Livonijas kartē ir jaukti nosaukumi gan poļu, gan vācu, gan latviešu, gan nenosakāmā versijā (“Kuldyga”, nevis “Goldingen” jeb Kuldīga, “Treiden”, “Ascheraden”, “Koknese”, “Wolmar” utt.). Nav izprasta elementāra atšķirība starp locījumiem latviešu valodā tajos pašos nosaukumos (piemēram, upes Veļikaja nosaukums latviešu valodā

sniegts kā “Veļikaju”, Pitalovas – Pietālavu, “Lauru”, nevis Lauri, nominatīvā “Gauris”, nevis Gauru pagasts, turklāt zīmīgi, ka vietvārdu rādītājā iekļauti gan “Gauri”, gan “Gauru”, gan “Gauris”; 14., 15., 17., 86., 95., 332. u. c. lpp., utt.). Pilnīgi nejēdzīga ir 4. karte (55. lpp.), kurā šķietami atspoguļo “svešos karaspēkus Latvijas teritorijā 1919. gadā”, tāpat grūti komentējama, jo ir ne vien nesaprotama un kļūdaina, bet arī kļaji maldinoša faktiski visādā ziņā, ieskaitot hronoloģisko secību.

Tāpat nav izveidota vienota sistēma arī administratīvā dalījuma terminu tulkojumos – mūsdienu novads tulkots kā *powiat* (poļu val. – apriņķis), savukārt starpkaru perioda apriņķis – kā rajons (piemēram, 104. lpp. u. c.).

Tādējādi, lai gan darbs ir zināms ieguldījums Polijas zinātnē un rada tajā zināmu pamatu tālākiem pētījumiem Latvijas un Krievijas starpvalstu attiecību vēsturē kontekstā ar norisēm reģionā kopumā, tomēr daļā, kurā samērā plaši aplūkota Latvijas vēsture, pielaists nepieļaujami daudz

neprecizitāšu, par kurām daļēji atbildība diemžēl jāuzņemas arī darba recenzentiem. Poļu lasītājam izmantot vēstures aprakstu ieteicams vienīgi ļoti piesardzīgi un tikai informatīvos nolūkos, pretējā gadījumā iespējama nu jau hronisko un raksturīgo aplamību pavairošana poļu vēstures literatūrā par Latvijas vēstures tēmu.

Faktiski jāsecina, ka aplūkojamais darbs ir kārtējais apliecinājums joprojām pastāvošajai tendencei Polijā un zināmā mērā lielajās valstīs kopumā – sniegt dažkārt virspusēju, vienpusēju un nepieļaujami paviršu un pat faktoloģiski kļūdainu zinātnisko literatūru par Latvijas vēsturi. Galvenais iemesls tam ir latviešu valodas nepārziņāšana un, pats galvenais, – pārlicība, ka tā netraucē šādu darbu rakstīšanu. To kārtējo reizi apliecina arī šis darbs, kuram piemīt arī zināmas pozitīvas iezīmes, jo tas iepazīstina poļu lasītāju ar Latvijas situāciju, tomēr šis apskats ir arī kārtējais atgādinājums Latvijas vēsturniekiem par nepieciešamību censties vairāk iepazīstināt lasītāju ar savu viedokli Eiropas lielo tautu valodās.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ WOJCIECH MATERSKI. Od “ekspertu rewolucji” do “finlandyzacji”. Sowiecko-fiński spór terytorialny 1917–1991. Warszawa 2019; WOJCIECH MATERSKI. W obronie piędzi rodzimej ziemi. Estońsko-sowiecki/rosyjski spór terytorialny 1917–2018. Warszawa 2020.

² Skat., piemēram: ĒRIKS JĒKABSONS. Recenzija par: Krzysztof Zajas (2013). *Absent Culture. The Case of Polish Livonia*. Peter Lang Edition (Polish Studies – Transdisciplinary Perspectives Vol. 4.). In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2015, Nr. 2, 174.–180. lpp.

Ziņas par autoriem

About Authors

Ziņas par autoriem / About Authors

Ēriks Jēkabsons ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors. Vēstures doktors (LU, 1995). Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis. Vairāk nekā 30 Latvijā un ārvalstīs izdotu grāmatu un vairāk nekā 300 zinātnisku rakstu autors. Latvijas Zinātnes padomes eksperts, Polijas un Rumānijas Nacionālās zinātnes padomes ārzemju eksperts, piecu Latvijas un 17 ārvalstu zinātnisko žurnālu redaklējīju loceklis. Viesprofesors Polijas un Ukrainas universitātēs. Apbalvots ar Polijas Zelta nopelnu krustu un III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Zinātniskās intereses: Latvijas un reģiona politiskā un militārā vēsture 20. gadsimta pirmajā pusē.

Ēriks Jēkabsons is a professor at the Department of History and Archaeology, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia. Doctor of History (University of Latvia, 1995). A full member of the Latvian Academy of Sciences. An author of more than 30 books published in Latvia and abroad and more than 300 scientific articles, served as an expert at the Latvian Scientific Council, a foreign expert of Polish and Romanian National Scientific Councils. He is a member of editorial board of 5 Latvian and 17 foreign scientific journals, a visiting professor at universities in Poland and Ukraine. Decorated with Poland's Gold Cross of Merit. A Commander of the Order of the Three Stars. His research interests include political and military history of Latvia and the region in the first half of the 20th century.

Ķēstutis Ķilinskis ir Viļņas Universitātes Vēstures fakultātes docents. Zinātniskas monogrāfijas autors, četru kolektīvo monogrāfiju līdzautors, viena dokumentu krājuma un 20 zinātnisku publikāciju autors. Pētniecības interešu lokā ir karš un sabiedrība, diplomātijas un militāro operāciju mijiedarbība, kara pieredze un atmiņa starpkaru Lietuvā un mūsdienu militārie konflikti. Nacionālo un starptautisko zinātnisko projektu izpildītājs un vadītājs, eksperts Lietuvas un ES institūciju finansētos vēstures un kultūras mantojuma projektos.

Keštutis Kilinskas is an assistant professor of faculty of history at University of Vilnius. He is an author of one personal monography, a co-author of 4 collective monographies, one document collection and 20 scientific publications. His research interests include war and society, interaction between diplomacy and military operations, experience and memory of war in interwar Lithuania and contemporary military conflicts. He is an executive and a head of national and international scientific projects, an expert in applied research projects of history and heritage funded by Lithuanian and EU institutions.

Laura Kļaviņa ir Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Viduslaiku, jauno un jaunāko laiku vēstures nodaļas pētniece. Vēstures maģistre (LU, 2023). Par maģistra darbu "Iskolata režīms Vidzemē 1917. gada novembrī – 1918. gada februāri: represīvā politika" saņēmusi Bernharda Holandera balvu un Latviešu akadēmiskās organizācijas Zviedrijā balvu Latvijas vēsturē. Zinātniskās intereses: Latvijas un reģiona 19. gs. beigū – 20. gs. sākuma politiskā vēsture, latviešu lielinieku darbība un Iskolata režīms Vidzemē 1917.–1918. gadā.

Laura Kļaviņa is a researcher at Department of Medieval, Modern and Contemporary History, Latvian National Museum of History. She holds a master's degree in History (University of Latvia, 2023). Her master's thesis "Iskolat Regime in Vidzeme (November 1917–February 1918): Repressive Politics" has been awarded a prize of Bernhard Hollander Prize and

Latvian Academic Organization in Sweden dedicated to the history of Latvia. Her research interests include political history of Latvia and the region in the late 19th and the first half of the 20th century, the activities of Latvian Bolsheviks and *Iskolat* regime in Vidzeme (1917–1918).

Sanita Osipova ir Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore. Tiesību zinātņu doktore (LU, 1998). Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle. Vairāk nekā 150 dažādu publikāciju autore par tiesību vēsturi, konstitucionālajām tiesībām, tiesību socioloģijas jautājumiem (piemēram, tiesību efektivitāti un juridisko kultūru) un jurista ētiku. Vadijusi dažādus tiesību zinātnes projektus, kā arī darbojusies zinātniskās, akadēmiskās un profesionālās komisijās un kā pieaicinātā eksperte. Starptautiskās Eiropas salīdzināmās tiesību vēstures asociācijas (ESCLH) biedre un Starptautiskās tiesību socioloģijas pētniecības komitejas (RCSL) dalībniece. Triju Zvaigžņu ordeņa komandiere, apbalvota ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Arveda Švābes vārdā nosaukto balvu Latvijas vēsturē.

Sanita Osipova is a professor at the Faculty of Law, University of Latvia. Doctor of Legal Science (University of Latvia, 1998), a Corresponding Member of the Latvian Academy of Sciences. An author of more than 150 publications dedicated to legal history, constitutional law, sociology of law (e.g., legal efficiency, legal culture), and legal ethics. She has headed various projects in the field of law, and served on scientific, academic and professional committees, as well as being an invited expert. A member of the European Society for Comparative Legal History and the Research Committee on Sociology of Law. A Commander of the Order of the Three Stars, and honoured with the Latvian Academy of Sciences Arveds Švābe Prize in History of Latvia.

Baiba Pazāne ir vēstures maģistre (LU, 2009), Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante. Promocijas darba tēma: “Latvijas Pareizticīgā Baznīca 1920.–1940. gadā: latviešu draudzes”. Grāmatas “Vilhelms Ķuze: šokolādes karalis” (2014) autore. Zinātniskās intereses: Latvijas un reģiona pareizticības vēsture 20. gadsimta pirmajā pusē.

Baiba Pazāne holds a MA degree in History (University of Latvia, 2009), currently she is a doctoral student at the University of Latvia Faculty of History and Philosophy, developing her doctoral thesis “The Orthodox Church of Latvia in 1920–1940: Latvian Parishes”. The author of the book “Vilhelms Ķuze: The King of Chocolate” (2014). Research interests: history of Orthodox Church of Latvia and the region in the first half of the 20th century.

Ieva Pigozne ir Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece. Mākslas zinātņu doktore kultūras teorijā (LKA, 2016). Zinātniskās monogrāfijas “Krāsas un to nozīme baltu 3.–13. gadsimta apģērbā” (Rīga, 2020) un grāmatas “Latviešu apģērbs” (Rīga, 2018) autore. Sabiedrības iesaistes atmiņu platformas “Gadsimta stāsti” veidotāja sadarbībā ar Latvijas Nacionālo vēstures muzeju. Latvijas Zinātnes padomes eksperte un vairāku zinātnisku žurnālu redkolēģiju locekle. Zinātniskās intereses: apģērba un apavu vēsture Latvijā un Eiropā, tās sociālais konteksts, apģērba izpētes vēsture.

Ieva Pigozne is the senior researcher at the Institute of Latvian History, University of Latvia. She holds a doctoral degree in Theory of Culture (Latvian Academy of Culture, 2016). An author of a scientific monograph “Colours and Their Meanings in the 3rd–13th-Century Baltic Dress” (Rīga, 2020) and a popular science book “Latvian Dress” (Rīga, 2018). Creator of a public involvement memory platform “Stories of the Century” in cooperation with the National History Museum of Latvia. An expert of the Latvian Council of Science and

a member of the editorial board of several scientific journals. Her scientific interests include the history of clothing and footwear in Latvia and Europe, its social context, as well as the history of researching dress.

Bogdans Aleksandrs Skipors ir vadošais pētnieks mūsdienu vēsturē A. D. Ksenopola vēstures institūtā, Rumānijas akadēmijas Jasi filiālē. Vēstures doktors (2007). Sešu grāmatu autors vai līdzautors, vairāk nekā 50 zinātnisko rakstu autors (atsevišķi no tiem publicēti četrās valstīs), piedalījies 60 zinātniskās konferencēs. Trīs Rumānijas zinātnisko žurnālu redkolēģiju loceklis. Pētniecības interešu loks: starptautiskās attiecības starpkaru Eiropā, īpašu uzmanību pievēršot lielvalstu politikai pret Austrumeiropas valstīm, kā arī Rumānijas ārpolitikas vēsture starpkaru periodā un Otrā pasaules kara laikā.

Bogdan-Alexandru Schipor is a senior researcher of the contemporary history in Jassy, A. D. Xenopol History Institute of the Romanian Academy, Jassy Branch. He holds a doctoral degree in history (2007). An author or a co-author of 6 books, over 50 scientific articles (some of them published in 4 countries), as well as a participant of 60 scientific conferences. He is a member of editorial board of 3 Romanian scientific journals. His research interests include international relations in interwar Europe with a focus on the policy of the Great Powers towards the countries of Eastern Europe, and the history of the Romanian foreign policy during the interwar period and the Second World War.

Džefrijs Svains ir Glāzgovas Universitātes emeritētais profesors; vadījis Aleka Noves Krievijas studiju katedru. Daudzu publikāciju par Krievijas un Austrumeiropas vēsturi 20. gadsimtā, tostarp desmit publikāciju par Latvijas vēsturi, autors. Tās aptver laika posmu no 1918. līdz 1959. gadam un ietver tādas tēmas kā latviešu strēlnieki Krievijas pilsoņu kara laikā, britu izlūkdienešta un Latvijas Nacionālās padomes saikne Otrā pasaules kara laikā un nacionālkomunisma fenomens. Šī raksta kontekstā jāatzīmē viņa monogrāfija "Starp Staļinu un Hitleru: klases karš un rasu karš Dvinā, 1940–46" (London, 2004) par Daugavpils pieredzi Otrā pasaules kara laikā. Daugavpils Universitātes goda doktors, 1995. gadā viņam piešķirta Aleka Noves balva.

Geoffrey Swain is Professor Emeritus at the University of Glasgow; formerly – Alec Nove Chair in Russian Studies. He has authored extensive publications on the history of Russia and Eastern Europe in the 20th century, including ten publications dedicated to the history of Latvia within the period of 1918–1959, exploring such topics as the Latvian riflemen during the Russian Civil War, the links between British Intelligence and the Latvian National Council during the Second World War, and the phenomenon of National Communism. In the context of the current issue, the readers should consider his monograph on the experience of Daugavpils during the Second World War, "Between Stalin and Hitler: Class War and Race War on the Dvina, 1940–46" (London, 2004). He holds an honorary doctorate from Daugavpils University, and in 1995 has been awarded the Alec Nove Prize.

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5-132, Rīga, LV-1050
www.apgads.lu.lv
Interneta grāmatnīca: gramatas.lu.lv

Iespiests SIA "Drukātava"